

ფარსადან გორგიჯანიძე

ОТД. № XVII КВ. № 390

მისნი შრომანი

31

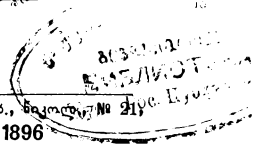
შინაარსი: ფარსადან გორგიჯანიძე და მისი დრო (მოკლე მიმოხილვა). — ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი. — ანჯანის ანბანი. — ამბავი ოსმალეთის ხელმწიფეთა. — მაჰმადიანთა სასჯულო წიგნი (ბიბლიოგრაფია). — ასოთსამღერელი (თავი და ბოლო). — დამატება: კაკ-ელისენში შეკრებილი სიტყვები.

136.
10574
156

გამოცემა

მ. ჯანაშვილისა

სტამბა მ. შარაძისა და აშხ., ნიკოლოზის ქ. № 21,

თბილისი 1896

Доволено цензурою. Тифлисъ, 10 Іюля 1896 года.

ფარსადან გორგიჯანიძე და მისი დრო

(მოკლე განხილვა)

„აწინდელს დროში, — ვწერდი 1895 წელს (ივერია, № 55), — იმისთანა ერს იყვარებენ და პატივს სცემენ, რომელსაც აქვს თავისი ისტორია და ძველადგანვე შექმნილი სახელი და კულტურა. პირიქით, იმისთანა ერთ, რომელთაც მრავალი დროჟამი მოუქამიათ, მაგრამ ვერ შეუქმნიათ ვერც საკუთარი ისტორია და არც შეუთვისებ-შეუგუებიანთ საკაცობრიო ცივილიზაციის დასაწყისნი, — ვიმეორებ, ამისთანა ერთ ველურებსა და ბარბაროსებს ეძახიან. სწავლულების თქმით, მოვა დრო და ასრეთნი „ველურნი ერნი“ შთაინთქმებიან უფრო ძლიერის ხალხების მიერ და აღიგვება სახსენებელი მათი ამიერიდგან უკუნისამდე. ჩვენდა სასიხარულოდ, ძველს ქართველებს ჩვენთვის დაუტოვებიათ იმგვარი ფასდაუდებელი საუნჯე, რომლის მიხედვით ქართველ ტომ-მოდგმას ეკუთვნის საპატიო ადგილი იმ ერთა შორის, რომელნიც ითვლებიან შემქნელებად ცივილიზაციისა. მხოლოდ, სამწუხაროდ ჩვენდა,

სახელი ქართველებისა ციაგშია, დაჩრდილულია. და ამის მიზეზი ის არის, რომ ჩვენ ჩვენი „სამკვიდრო“ ჯერ არა გვაქვს რიგიანად შესწავლილი: ზოგიერთი მხარე ჩვენის ცხოვრებისა თითქმის განუმარტველია, მრავალი საყურადღებო კითხვა ისევ ამიდანად ითვლება და სხ. საქართველოს „სრული“ ისტორიის გამოსახატავად საჭიროა შესწავლა: ქართლის-ცხოვრებისა (სამხედრო ისტორია), სიგელგუჯრებისა (შინაური ცხოვრება საზოგადოდ), ძეგლებისა (ხუროთმოძღვრება, ქანდაკება, მხატვრობა), ფულებისა. (მეფეთა სურათები, ჩაცმულობა), ხელნაწერწიგნებისა (მწერლობა საზოგადოდ: ისტორია, ფილოსოფია, ღვთისმეტყველება, ვარსკვლავთ-მრიცხველობა, გეოგრაფია, სჯულდება, ხელთა-ქირონიკონი, და სხ.), ზეპირსიტყვაობისა (ლეგენდები *, თქმულობანი, შელოცვანი, ზღაპარნი, გამოცანანი, ასოთ-

*) ზოგი ლეგენდები შეტანილია თვით მატეანეებშიაც. მაგ. ბერაის მე X საუკ. ქრონიკაში სწერია (თაყაიშვილის გა. მოცემა, გვ. 38): „უწყებულ იყო შენ, მეფე, თუ ვინ შემოსნა ცანი ღრუბლითა და ქუხილნი კმითა ჰაერისაჲთა, და იძვრინ ქუეყანაჲ სიმძაფრითა მისითა, და რბიოდინ შეხისტეხანი კულსა მისსა; ეგზნებინ ცეცხლნი გულისწყრომითა მისითა; ანუ ოდეს შეიძრის ვეშაპი იგი დიდი, რომელ არს ზღუასა შინა და შეიძრის ყოველი ქუეყანაჲ, ვიდრემდის დაირღვან მთანი მყარნი და კლდენი“.

სამღერელი და სხ.), ქართული სენისა (ძვე-
ლი სახელები დღეებისა, თვეებისა, სოფლებისა, ქვე-
ყნებისა და სხ. და სხ.) და უცხოელ მწერლების
ნაწერებისა და მეზობელ ხალხების გადმოცემა-თქმუ-
ლობათა შესახებ ჩვენის ქვეყნისა და ერისა.

„თუ ერის კულტურა გაიზომება მის მიერ
შექმნილ და შექმნილ სამწერლო ნაშთების რაოდენობითაო, — ამბობს მ. ბროსსე, — იმაზედ ადვილი
აღარა არის-რა, რომ საქართველოს კულტურა ძლიერ
მალლა დავაყენოთო, რადგან ამ ერს შეუქმნია და
შეუნახავს აუარებელი რიცხვი შესანიშნავ ხელნაწე-
რებისა“. ახლა, წარმოიდგინეთ, თუ ესე იყო ბრო-
სეს დროს, რა უნდა ვსთქვათ დღეს, როდესაც
ცაგარლისა, ბაქრაძისა, იოსელიანისა, „წერაკითხვის
საზოგადოებისა“ და სხ. მეოხებით ქართულ ხელნაწე-
რების რიცხვი გადიდდა, გამრავალათასდა და ეს
მრავალათასიც, როგორც შენიშნავს ერთი მეცნიერი,
ჯერ იმის ნახევარიც არ არის, რაც გვაქვს და შე-
მოიკრიბება ნელ-ნელა და თანდათან.

„ბევრჯელ გაგვიგონია: ერთი რიგიანი ისტო-
რიკოსი არ გამოგვივიდა, რომ დაგვიწეროს სრული
ისტორია ჩვენი მამაპაპებისაო. ამისთანა მამულის-
შვილთ ავიწყდებათ, რომ ერთი კაცი, რაც უნდა
იგი საისტორიკოსოდ იყოს მომზადებული, მაინც
სრულს ისტორიას ვერ დასწერს დღეს. და ვერ დას-
წერს იმიტომ, რომ ზემორე ხსენებულნი დარგნი

ჩვენის ცხოვრებისა ჯერ სავსებით არ არიან გამოქვეყნებულნი: სიგელ-გუჯარნი ლპებიან სხვა და სხვა დაეთარხანაში, ხელნაწერი წიგნები ჯერ ხუთი-ექვსიც არ არის დაბეჭდილი, სახალხო სიტყვიერება რიგიანად არ არის გამოკვლეული, ქართული ენის ზრდისა და განვითარების ისტორია არ ვიცით და სხ. და სხ. სხვაგან ყველა ამას იკვლევენ აკადემია-უნივერსიტეტნი, გუნდნი მეცნიერთა და ფილოსოფოსთა. თვით მთავრობაც ჰშველის მათ ფულითა და სხვაფრივ. ამას შემდეგ აბა როგორღა ვამბობთ, ხეირიანი ისტორიკოსი არ გამოგვიჩნდაო! არც გამოგვიჩნდება, ვიდრე ყველა ქართლოსიანნი ხელი-ხელს არ ჩაესკიდებთ ერთმანეთს და არ შევუდგებით აღდგენას ჩვენის ცხოვრებისას, შემოკრებას ჩვენის სამკვიდრებელისას, ვიდრე არ ვამუშავებთ ჩვენს გონებას, ანუ არ შევსწირავთ თითო-ოროლა გროშს ¹⁾ ჩვენისავე ცხოვრების აღდგენის საქმეს, ამ უსაღმთოესს მოვალეობას ყოველის ქართველისას“.

¹⁾ ვიმეორებ, ასრე ვწერდი შარშან და სახეში მყვანდნენ ის უანგარო მუშაკნი, რომელნიც შესდგომიან საქართველოს წარსულის კვლევა-ძიებას და იმოდენი ქონებრივი შეძლება კი არა აქვთ, რომ ამ მხრივ მაინც უზრუნველ ყოფილიყვნენ და მთელი თვისი ძვირფასი დრო მოეხმარებინათ თვის საყვარელ საგნისათვის. საქართველოს ისტორიის წყაროები განზნეულია მრავალგვარ მეცნიერულ გამოცემებში და უცხოელთა მატრიანებში, რომელთა შეძენა ადვილი და იაფი არ არის.

ამ საზოგადო შესავალის შემდეგ სიტყვა ჩამოვადოთ ახლა შესახებ ფ. გორგიჯანიძისა, რომლის ცხოვრება და მოღვაწეობა, როგორც ბევრთა სხვათაც, ჯერ თითქმის სრულიად არა გვაქვს შესწავლილი.

„წერა-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთ-საცავში აღმოჩნდა ერთი ხელნაწერი (№ 174), რომელშიაც შეტანილია ფარსადანის დღემდის უცნობნი შრომანი.

ეს ხელნაწერი გადაწერილია სუფთად, მხედრულის ხელით, თაბახიანს თეთრს ქაღალდზე. მთელი წიგნი შეიცავს 271 კაბადონს. მასში შემდეგი წერილებია:

ა) მუსურმანთა სასჯულო წიგნის და ყანუნის თარგმანება (გვ. 1—230);

ბ) ლექსიკონი ქართულ-არაბულ-სპარსული (გვ. 231—252);

გ) ანჯანის ანბანი (გვ. 252);

დ) სასიზმრო (გვ. 253)

ე) ასოთსამღერელი (255—266);

ვ) ანბავი ოსმან ჯუგისა (ოსმალეთის ხელმწიფეთა) (გვ. 267—271).

მიუხედავად ყოვლის ამისა დღევანდელნი ჩვენნი მეისტორიენი კიდევ ახერხებენ სამსახურს მოჭარბებული დრო მოახმარონ საქართველოს წარსულის კვლევა-ძიებას და იმუშაონ შეძლებისამებრ. ამისთანა პირნი ღირსნია არა ქირდვისა და კიცხვისა, არამედ ხელის მომართვისა და გამხნეებისა!

ამ გამოცემაში იბეჭდება სრულად: ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი, ანჯანის ანბანი, ანბავი ოსმან ჯუგისა და აგრეთვე თავი და ბოლო ასოთსამღერელისა და ბიბლიოგრაფია პირველის წერილისა. მათგან „მუსურმანთა სასჯულო წიგნის და ყანუნის თარგმანებას“ გარდა ყველა დანაშთენი წერილები ლექსიკონითურთ უნდა ჩაითვალოს ახალ და დღემდის უცნობ შრომად ფ. გორგიჯანიძისა.

ყოველი მოღვაწის ცხოვრებას კავშირი აქვს თანამედროვე ერის ცხოვრებასთან. ამიტომ საჭირო იყო ფარსადანის ბიოგრაფიის გაცნობამდე წარმოგვედგინა მოკლე სურათი საქართველოს ისტორიის იმ ხანისა, როდესაც მოღვაწეობდა ჩვენი ავტორი, ე. ი. ისტორია მე XVII საუკუნისა და მე XVIII-ის დასაწყისისა. ხოლო ფარსადანის ცხოვრება უფრო დაკავშირებულია როსტომ მეფის (1634—1658 წ.) ცხოვრებასთან, და ამიტომ აქ ჩაუერთეთ მხოლოდ ისტორიული ნაწილი ამ მეფის გუჯრისა ¹⁾, რომელიც ნათელს ჰფენს ჩვენი ფარსადანის დროის საქართველოს ყოფა-ვითარებას, და აგრეთვე ქრონოლოგიური ნუსხა უმთავრეს შემთხვევათა როსტომის დაბადებიდან მის გარდაცვალებამდე.

როსტომის გუჯარი.

¹⁾ როსტომის გუჯარი იხ. ჩუბინაშვილის ქრისტომატიკაში, გვ. 197—203.

. . . განმამაერთებელმან ქართლისა და კახეთისა, ორისავე სამეფოსა და ტახტისა მტკიცედ და შეურყეველად მპყრობელმან, ქართველთა, კახთა და სომხითთა, ლორეთა, ვიდრე არეზადმდინ მეფეთა მეფემან, ბაგრატოვანმან, დავით მეფის ძემან ¹⁾, პატრონმან და ხელმწიფემან უმეტესად ჩვენთა გვართა, როსტომ, და თანამეცხედრემან ჩვენმან დედოფალთ დედოფალმან მარიამ, პირმშომან და სასურველმან ძემან ჩვენმან პატრონმან ლუარსაბ ²⁾, რაოდენი მადლობა და ქება შევსწიროთ თქვენდა მამართ (ე. ი. ღვთისა, წმინდანებისა და სვეტიცხოველისა), ვითარი ქველის საქმე ვქმნეთ წინაშე შენსა, ესრეთ წყალობა აურაცხელისა, ვითარცა ესერა დღეს ჰბრწყინვენ ოთხნივე კედრონი მეფობისა ჩვენისანი. შეწევნითა ღვთისათა და წინამძღვრობითა მისთა წმინდათა მტერნი და წინააღმდეგომნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან და ნებებითა თქვენითა კერვინ მკადრე არს წინააღმდეგმად ჩვენდა, არამედ ჩვენცა გვიცნია და ვცანთ მოწყალეობა შენი, და ჩვენცა შიში და კრძალვა, უფა-

¹⁾ დავით მეფე (1569—1578) იყო სვიმონ I ძმა. დავითმა უღალატა სვიმონს, წაჰიდა სპარსეთს, გააპყრობა იწოდა დაუთხანად (იხ. „საქართ. ისტ.“ გვ. 261—265).

²⁾ ლუარსაბი როსტომის შვილი არ იყო, არამედ მუხრან ბატონის თეიმურაზისა. იგი შვილად აიყვანა როსტომმა და თავის ტახტის მემკვიდრედ აღიარა, მაგრამ მტრებმა მოჰკლეს იგი ყარაიას, ნადირობის დროს („საქ. ისტ.“, გვ. 324—325).

შვილი მისი იყო ბატონი სვიმონ ¹⁾ გლოვასა და შეწუხებასა შინა. რაჭაჲს მიესმა სიკვდილი მეფისა ბაგრატიისა შაჰაბაჲს ყეენსა მწვედ ეწყინა და ასრე დაუმძიმდა, ვითა ძმა ყოფილიყო, მაშინვე გამოუგზავნა კაცი და სამძიმრის წიგნი შვილს, იმედის მიცემა და წყალობის ქადება დაუწერა. წელიწადზედ შეიწყალა ბატონი სვიმონ, ყარჩილახან სარდალი იყო, გამოუგზავნა თავისი ქალის შვილი ბატონს სვიმონს ცოლად. ესე ყარჩილახან და ათორმეტი ხანი გამოატანა, ქალაქს მოვიდნენ, რომელსა ეწოდების ტფილისი, და ქორწილი უყვეს. იყვის მღერა, ნადრმი და მეჯლიში, ბურთობა და ყაბახის სროლა. რა ქორწილობა გარდაიხადეს, ბძანება იყო ყეენისა, რომე კახი კაცი გაეწყვიტათ და კახეთში ყიზილბაში დაესახლათ. კახეთს პატრონობდა ბარდის ხანი ფეიქარხან, შეიყარა კახთ ლაშქარი, მივიდა მუხრანს ალაიანის მინდორში და ყათლამი უყვეს ლალატით, ერთობილნი კახნი დახოცეს. ეს იწყინეს ქართველთა ქრისტიანთ უბრალოდ დახოცა. შეიყარნენ ქართველნი, დაესხნენ მარტყოფში ყიზილბაშთა თავსა, ყარჩილახან სარდალი და უსუფხან შირვანის ხანი და სხვა ხანები და სულთნებიც მრავალი დახოცეს, აღივსნეს საშოგრითა ოქროთი, ვეცხლითა, თვალითა, მარგალიტითა, მრავლის უცხოხს ნაქ-

¹⁾ მეფე სვიმონ II (1619—1629).

სოვითა, ცხენ-აქლემითა და ჯორითა. ამაზედ ჩამო-
იყვანეს კახი ბატონი თეიმურაზ და გააბატონეს
მცხეთას ზედა ქართლსა და კახეთსა. სვიმონ ტფი-
ლისს იჯდა, სომხითს საბარათიანოს ჰპატრონობდა¹⁾.
ჩვენ იმ ჟამში ბედნიერმან ყაენმან თავის ტახტის
ისპაანის მოურაობა გვიბოძა, დიად სიდიდე მოგვე-
მატა. ამასობაში მოვიდა ბძანება ღვთისა და შაჰაბაზ
ყაენმან ტახტი დაცალა და ამ სოფლით მიიცვალა²⁾
მაზანდარანს, ქვეყანასა აშრაფსა, რომ ყაენის სასახლე
არის და ჩვენ ვიყვენით ისპაანს. ყეენის შვილები და
შვილის შვილები იქ იყვნენ. მრავალჯერ ქნილიყო
წინათ ჟამშია ხელმწიფის მიცვალებაზედ ერთმანერ-
თი გაეწყვიტათ და მრავალი სისხლი დაღვრილიყოს.
ჩვენ ძალითა და შეწევნითა ღვთისათა, გავსინჯეთ
საქმე, შვილიც იყო ყაენისა, მაგრამე თავად თვალ-
დამწვარი იყო, სინათლაც ჰქონდა, მაგრამე უფრო-
სი შვილი იყო დიად კარგი, თვალად და ტანად
შვენიერი, ხელმწიფობა იმას შეჰფერებოდა, გამო-
ვიყვანე და ტახტზედ დავსვი და მიულოცეთ ხელმ-
წიფობა შაჰსფის ყაენსა. ვაკვრევინეთ ქარანი და
ნალარა, მივსწერეთ შორსა და ახლოს ბძანება თუ:
„მოდიოთ და თაყვანისეცით“. მოვიდეს ყოვლის ად-
გილიდამე ხანები და სულთნები, მიულოცევდენ

1) „საქართ. ისტ.“, გვ. 304—315.

2) 1628 წ.

ხელმწიფობასა და აყრიდენ თვალსა, მარგალიტსა წლამდისინ, აღიდეს და მოეწონათ ყოველთა მნახათა, თქვეს და აქეს: „არ არისო ხელმწიფე ქვეყანასა ზედა ამისი მსგავსიო“. გააკვირვა ყოველი რჯული და სული ღვინითა, ნადირობითა და გაცემითა. გაისმა ქება სიკეთისა ყოველსა ქვეყანასა. ამ დროს წამოეჭიდა ჩვენი ძმისწული ბატონი სვიმონ და კახბატონს ქართლი წაართვა და კახი ბატონი თავის ალაგს იყო, იმავ წელიწადს ამდონი ისაჯა კახმა ბატონმა თეიმურაზ თავისი ქალი და მისი ყმა ჩარქაზი გიორგი მოღალატედ შეუყენა და მძინარე ბატონი სვიმონ დააკლევინა ¹⁾, ქართლს გაბატონდა, სომხითი და საბარათიანო დაიჭირა. რა გაიგონა შაჰსეფი ყაენმა მწვედ იწყინა, კახბატონს გაუწყრა, ჩვენი საბატონო ჩვენ გვიბოძა, გამოგვატანა ყიზილბაშთ სარდალი, ჩვენი ძმის ბატონის ბაგრატის სახლთხუცესი, სააკაძე ბეჟანის შვილი როსტომხან და მრავალი ლაშქარი, მოვედით, კახი ბატონი გავადეთ და ჩვენი საბატონო დავიჭირეთ. ბატონი თეიმურაზ იმერეთს შეიხიზნა. ქალი იყო იმისი იმერლის მეფის შვილის ალექსანდრეს ცოლი ²⁾ და ჩვენ და დადიანი ბატონი ლევან დავმოყვრდით და შე-

¹⁾ თეიმურაზის ასული დარეჯან ცოლად ჰყვანდა არაგვის ერისთავს ზურაბს (იხ. „საქართ. ისტ.“ გვ. 315—316).

²⁾ თეიმურაზმა თავისი სიძე ზურაბ ერისთავი მოჰკლა და

ვითეთ და მისი ¹⁾), ეს ბატონი დედოფალი რომე არს, ყოველთა მნათობთა ზედა ქებული. მოვიწადინეთ იმავე წელიწადს ქორწილის ქმნა და გზა არ დაგვანება იმერელთ მეფემან გიორგიმ, შევიყარენით აქათ ჩვენ და მივედით სამცხის, ოცხეს დავსდევით, იქით წამოვიდა დადიანი შეყრით და ქალი წამოიყვანა, წინ გარდუდგა მეფე გიორგი, შეიბნენ და გაუმარჯვდა დადიანსა და დარჩა ხელთ მეფე გიორგი ²⁾). ჩვენც ჩავედით კაკახიდს იმერეთშია და მობძანდა ბატონი დადიანი, შევიყარენით და გავიხარენით ერთმანერთის ნახვითა, ლხინითა და განსვენებითა. წაბძანდა იქით დადიანი და წამოვედით მხიარულნი, იმერეთი ჩამოვიარეთ და მოვედით ტფილისს. ქორწილი გარდავიხადეთ და გულისნებას ვეწიენით. იყო კახი ბატონი იმერეთს, ჩხუბისა და ავის საქმისაჲან თავი არ აიღო და არც დასწყენარდა; კახეთში ჩამოვიდა მთის გზიდამე, მრავალს ადგილს ჩვენი თავსდასხმა და ლალატი მოინდომა და ჩვენ გაღანამც ბატონის სისხლსა ვსთხოვდით და ქვეყანას ურბევდით და ბევრი ავი საქმე უყავით. ბოლოს შემოვიდნენ შუა კათალიკოზი, ბერები,

მისი მეუღლე დარეჯან ალექსანდრეს მიათხოვა (გვ. 316 „საქართ. ისტ.“).

¹⁾ დედოფალი მარიამ, ქვრივი სვიმონ გურიელისა.

²⁾ იხ. „საქართ. ისტ.“ გვ. 320.

ერისთვეები და თავადები და დანდობის საქმეს შემოგვეხვეწნეს, თუ ორს წელიწადამდინ ერთმანერთი დაინდევითო, მასუკან გასამართლდითო, და რაც სამართალმან გიჩინოს ბატონის სვიმონის სისხლი იმ გვარად მოიკითხეთო. დაგვიღვა კახმა ბატონმა თეიმურაზ სანდოთ საფიცრით სოფელი გავაზი და სოფელი კისისხევი, ჩვენის თავადის შვილებისა და გლეხების მოცემას დაგვიპირდეს, ჩვენ რომელიც საფიცარი მივეციოთ და ან პირობა დაუდევით, ყველაკაი გაუთავეთ და კახმა ბატონმა რაც პირობა და ფიცი მოგვცა არც ერთი არ გაგვითავა. ამაზედან ავიშალენით. აქათ ჩვენ შევიყარენით და იქით კახი ბატონი. ქისიყის თათრები უჩინეთ. კახი ბატონი თიანეთს მისულიყო და ჩვენ იქით წავედით, შემოგვიარეთ, სვეტო ცხოველო, ღვთივ აღმართებულო, მოვედით კარსა თქვენსა და ღაღადებით შენგან შეწვენა ვითხოვეთ, არაგვის პირისპირ შევიარეთ და თიანეთს მივედით. კურთხეულ ხარ, ძლიერო და უძლეველო, ყოვლისა მპყრობელო ღმერთო, რომე სიდიდე და სამართალი შენი ყოველსა კაცსა დაანახვე. შევიბენით და გავიმარჯვეთ; დროშა, ქარანა და ნალარა გავადებინეთ, სახლისხუცესი რევაზ და მრავალი საბატოს კაცის შვილი და სხვა მოვკალით და გავაქცივეთ, უკან მივჭყევით და გრემს მივედით, სრულად კახნი ჯალაბობრივ იქ იდგნენ, იქით ბატონის თეიმურაზის შვილი დავით

და ჩვენგან გაგზავნილი თათრები შეყრილიყვნენ, შებმულ იყვნენ ქისიყის ბოლოს და თათრებს გამარჯვებოდა და ბატონიშვილი დავით მოეკლათ და მრავალი საბატოს კაცის შვილები დაეხოცათ. ჩვენ გრემს ვიდევით, მეექვსეს დღეს ეს ამბავიც მოგვივიდა და კახნიც მოგვივიდეს. ბატონს თეიმურაზს ბიძის ჩვენის სვიმონის ქალი ედვა, მოვიდა დედოფალი ხვარეშან ¹⁾ და მუხლს შემოგვეხვია, ამას გვეხვეწა თუ „ერთი წვეთი სისხლი გვაპატივე და შენს სიძეს გზა დაანებეო“. რადგან ბიძას ქალი იყო ჩვენი, აღარა გაეწყობოდარა, გზა მივეციოთ და იმერეთს გავაგდეთ, კახნი დარბაისელნი ერთგულობაზედ ვაფიცეთ და კახეთი ნასისხლად დავიქირეთ, ყანს მახარობელი გაუგზავნეთ და გამხიარულებულიყო, კახეთი ყანმა გვიბოძა... დაიწერა ესე მტკიცე და შეუცვალებელი გუჯარი მეფობისა ჩვენისა მეთექვსმეტეს, ქორონიკონსა ტლვ ¹⁾ ხელითა კარისა ჩვენისა სალარო მწიგნობრისა ფირალისათა.

¹⁾ ხვარეშანი როსტომის ბიძის სვიმონის ასული კი არ იყო, არამედ სვიმონის შვილის გიორგის ქალი და მეფე ლუარსაბის და.

²⁾ 1647 წ.

აი ამ როსტომ მეფისა და მის მეუღლის მარიამის-მიერ იყო აღზრდილი ჩვენი ფარსადან გორგიჯანიძე. როსტომმა მთელი თვისი ახალგაზდობის დრო გაატარა სპარსეთში და იქ შეითვისა სპარსთა ზნე-ჩვეულება. როსტომი რომ ქართლის ტახტზე დაჯდა (1634 წ.), უკვე 67 წლის მოხუცი იყო, მაშასადამე იგი დაბადებულა 1567 წელს. როსტომი იყო უკანონო შვილი სვიმონ I-ის ძმის დავითისა. ხოსროს (იგივე როსტომი) დაბადების ხანებში დავით ბატონიშვილმა უღალატა თავისს ძმას, მეფე სვიმონს, ეახლა ყაენს, მაჰმადიანობა მიიღო, იწოდა დაუთხანად, სპარსთა ჯარით წამოვიდა, თვისი ძმა შეიპყრო და წარგზავნა სპარსეთს, თვითონ კი გამეფდა. იგი სამეფო საქმეებს ყურადღებას არ აქცევდა, რის გამო მძლავრი მებატონეები უფრო გაძლიერდნენ და გაამაყდნენ. დაუთხანის შემწეობით კახეთის მეფე ალექსანდრემ დახოცა თავისი ძმები, სიღამონ სიღამონიძემ ამოჟლიტა თავადნი ბაზლიძენი. ამ დროს სპარსეთს შეესია ოსმალთა ლაშქარი, რომელმაც დაიპყრო თავრიზი, ერევანი, განჯა და შირვანი. მათმა სარდალმა ლალაფაშამ აიღო ტფილისი. სვიმონ მეფე, რომელიც ტყვედ ჰყვანდა ყაენს, გაათავისუფლა შაჰმა და წარმოგზავნა საქართველოში, რათა ებრძოლოს ოსმალთ. ქართველთა და ოსმალთ შორის ბრძოლა დასრულდა მით, რომ სვიმონი ტყვეთ ჩაუვარდათ მტრებს, რომელთაც იგი

გაისტუმრეს სტამბოლს. გამეფდა სვიმონის შვილი გიორგი. ქართლისა და კახეთის მეფეების შემწეობით შაჰაბაზმა დაამარცხა ოსმალნი და განაძევა იგინი ქართლ-კახეთიდამა და აღირბეჟანიდამ. ოსმალთ დარჩათ სამცხე. ცბიერმა ყაენმა ჩვენ მეფეებს წყალი არ დაუწმინდა. გიორგი მეფეს წაართვა ლორე ბერდუჯის ხეობითურთ და მის მაგიერ მისცა ფუშტუკუნი, ხუინი და სამასი თუმანი (3000 მანათი), რომელიც მეფეს ყოველწლივ უნდა აეკრიფა ლაიჯანის (სპარსეთშია) მამულებიდამ, ხოლო კახეთის მეფეს წაართო კაკ-ელისენი და მის მაგიერ დაუნიშნა 700 თუმანი, ამასთანავე ლორე-ბერდუჯისა და კაკ-ელისენის ერისთვები გამაჰმადიანდნენ და იწოდნენ: ჰირველი მელიქად და მეორე სულთანად. მაგრამ ყაენმა ეს არ აკმარა ქართველებს. შეიტყუარა, რომ გიორგი მეფის კარს მოსულან რუსთა მეფის ელჩინიო (1604 წ.), იგი განძვინდა და გიორგი მეფე მოაწამლვინა, ხოლო კახეთის სამეფო გვარში ჩამოაგდო შფოთი: ყაენის წაქეზებით დავითმა შეიპყრო თვისი მამა ალექსანდრე მეფე და ძმა გიორგი, ციხეში შეამწყვდია იგინი და მათნი მომხრენი ამოწყვიტა. დავითმა იმეფა 6 თვე და მოკვდა (ალბათ მოკლეს), მისი მცირე წლოვანი ვაჟი თეიმურაზი ყაენს ეახლა და იქ დარჩა. მამა მეფისა და ძმის მოსაკლავად ყაენმა გამოგზავნა გამაჰმადიანებული კოსტანტინე ბატონიშვილი, რომელმაც ყაე-

ნის ბრძანება შეასრულა. მაგრამ კახელებმა დაამარ-
ცხეს კოსტანტინე და მოჰკლეს. მანკიერმა ყაენმა
ჯავრი გულში დაიმარხა და კახეთის მეფობა თეი-
მურაზს მისცა და გამოისტუმრა (1605 წ.). ამავე
წელიწადს ქართლის ტახტზე დაჯდა ლუარსაბი,
რომლის და თინათინი შეირთო ყაენმა. მიუხედავად
ამ მოყვრობისა, ყაენი თავის ხვანჯს არ ივიწყებდა
და სცდილობდა როგორმე დაემხო საქართველო, ეს
ერთად ერთი აზრის საქრისტიანო სახელმწიფო, რო-
მელიც რუსეთთან დაკავშირებას აპირებდა. ყაენს არ
ესიამოვნებოდა არც ის ამბავი, რომ 1609 წელს
ლუარსაბმა გაჟლიტა სპარსთა მოწინააღმდეგე თა-
თარხანის ლაშქარი, რადგან თვით ეს გამარჯვება
ნიშანი იყო ქართველების სიძლიერისა, რომელიც
ყოველთვის აფრთხობდა ყაენებს. სამწუხაროდ, სწო-
რედ ამ დროს თვით საქართველოში გაძლიერდა
შუღლი, გულძვირობა და ზვაობა მემატონეებისა.
ოდესმე მბრწყინავი სკიპტრა საქართველოს მეფეთა
ოდნავლა ბეუტავდა ლუარსაბის ხელში. სამცხე ეჭი-
რათ ოსმალებს, ლორე და კაკ-ელისენი სპარსებს,
იმერეთი და კახეთი დამოუკიდებლად მეფოდნენ, გან-
დგომილიყვნენ გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვა-
ნეთი, რაჭა, არაგვისა და ქსნის საერისთავოები;
ცხინვალ-დვალეთისა და ტფილისის მფრთხილი სა-
კაძე თავზე ბუზს აღარ ახეობდა და ისე ვახლან-
დებულ იყო, რომ მეფის მამამძუძესაც კი დაცინ-

ვით ეუბნებოდა: „შენსა ხრმალს არა აქვს კვეთა-
ახვანი“.... აი რაბამ დაკნინებულიყო შარავანდელი
ქართლის ტახტოსანისა! მაგრამ ეს ცოტაა კიდევ.
აზვავებულნი მებატონენი ყოვლის მხრიდამ გარბო-
დენ სპარსეთს, მაჰმადიანდებოდენ და ყაენის სამსა-
ხურში შედიოდნენ. ამგვარ პირთაგან შესდგა აგ-
რედ წოდებული „ყულთა ¹⁾ ლაშქარი“, რომლის
მოთავედ — ყულარაღასად ამ დროს იყო ხოსრო
მირზა, შემდეგ როსტომ მეფე. მივიღებთ-რა მხედ-
ველობაში იმ გარემოებას, რომ ეს ხოსრო იყო ძე
დაუთხანისა, რომელიც მომხრეობდა სპარსელებს და
ეწინააღმდეგებოდა კანონიერ ხელმწიფობას საქართ-
ველოში, უნდა ვიფიქროთ, რომ მთელი ყულთა ჯა-
რიცა და მისი ყულარაღასიც ეკუთვნოდნენ იმ დასს,
რომელსაც ჰსურდა „გაესპარსელებინა“ ქართველნი
და მათთვის ნება არ მიეცა ზავი შეეკრათ რუსებ-
თან, 1604 წელს რუსთა ელჩები რომ მოვიდნენ
გიორგი მეფის კარს, მათ, სხვათა შორის, დავალებ-
ული ჰქონდათ ქართველთა სეფეწულთაგან ამოერ-
ჩიათ საქმრო რუსთა ხელმწიფის ბორისის ასულის
ქსენიასთვის და სასძლო მის ვაჟის თეოდორესთვის.
სასძლოდ დანიშნულ იქმნა მეფის ასული, ხოლო
საქმროდ ქსენიასთვის ხოსრო (როსტომ მეფე), რო-
მელიც სპარსეთს გარდიხვეწა. თუ როგორ უყურებ-

¹⁾ ყული ქართულად მონა.

და ყულთა ჯარის უფროსი—როსტომ მეფე საქართველოს, ამას ნათელს ჰყენს ქართლის ცხოვრება (იხ. გვ. 48): „სწაღდა როსტომს დამორჩილება ქართლისა ყენისაგან, ვითარცა სხვათა სახანოებთა და მისთვის წარავლინებდა მუნ (სპარსეთს) ყოველთა, და განუწესებდა როქსა და განკვეთილსა, რათა მით არღარა უარჰყონ ქართველთა ყიზილბაშნი“. თვით მძლავრი მებატონეებიც იძულებულ იყვნენ დამორჩილებოდნენ დროის მოთხოვნილებას: ყოველი მშობლიური უარეყოთ, რომ დაემსახურებინათ მოწყალება ყაენისა. ეს იყო მიზეზი, რომ არაგვის ერისთავი ზაალი ეახლა ყაენს, გამაჰმადიანდა და დიდად შეწყალებულ იქმნა: ყაენმა მას მისცა ბირუდის მამულები ყაზვინის ახლოს ¹⁾. შაჰაბაზი რომ ქართლ-კახეთის ასაკლებად მოდიოდა, მას გამოეცხადნენ არაგვ-მთიულეთის ერისთავი ნუგზარ, ქსნის ერისთავი იესე, ამილახორი ანდუყათარ, ფეშანგი ფალავანდიშვილი და ალათანგი ხერხეულიძე. ხოლო სააკაძე, მოურავი ცხინვალ-დვალეთისა და მფლობელი თეძმის ხეობისა, თვით ყაენს მოუძლოდა. მასასადამე ამ დროს ლუარსაბი იყო პატრონი მხოლოდ ტფილისისა და მტკვრის ვიწრო ხეობისა ბორჯომამდე სომხითითურთ. შედეგი სპარსთა შემოსევისა ჩვენ უკვე ვიცით: განადგურება კახეთისა, გა-

1) Hist. de la gè., p, II, p. 511.

ჟღერა ანუ გადასახლება სპარსეთს 240,000-მდე ქართველისა და დატყვევება მეფე ლუარსაბისა, ქეთევან დედოფლისა, მისთა შვილის შვილთა და მათი ამოწყვეტა გარესჯის მეუღაბნოებითურთ. საქართველოს მებატონეებმა თვისი შეცდომა იგრძნეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ძღვევამოსილმა ყაენმა მათი გაქრობაც გადასწყვიტა. მაგრამ გვიანდა იყო. მთელი ამერეთი ისე შეარყია და შეანძრია ულმობელ მტერმა, რომ ხსენებულ წინდაუხედავ მებატონეების თითო-ოროლა მიხდომ-მოხდომა უფრო ამწვავებდა საქმეს, უფრო უმატებდა კრილობას დასუსტებულს ერს, და, ვინ იცის, რით დასრულდებოდა ყოველივე ეს, რომ ბედნიერს შემთხვევას წინ არ წამოეყენებინა როსტომი. ამ მეფემ ალაგმა აზვავებულნი მებატონენი და დააწყნარა აფორიაქებული ერი; მას უნდოდა ზავი შეეკრა კახეთის მეფესთანაც, მაგრამ უკანასკნელმა არ ინდომა და, როსტომის მიერ არაერთხელ დამარცხებულმა, ხან ხონთქარს დაუკრა თავი და ხან რუსეთის ხელმწიფეს.

ჩვენი ფ. გორგიჯანიძეც შვილი იყო ამ დროისა, რომელსაც კარგად ახასიათებს მისივე სიტყვები: „ვისაც სამაღავათ ერთმანერთან წინგის მიწერა გინდოდეს, ამას ქვეით რომ ანჯანის ანბანი დაიწერების, იმით მისწერდეთ და მოგწერდენ“. სიანს, ნდობა აღარსად ყოფილა, რომ საჭირო შექმნილა წინაუკმო წერა.

ბროსე სწერს ¹⁾), ფარსადანი 1691 წელს 65 წლისა ყოფილაო. მაშასადამე ჩვენი ავტორი დაბადებულა 1626 წ. ათის წლის ფარსადანს თავი მოუწონებია როსტომ მეფისთვის, რომელიც მისი აღმზრდელი და მწყალობელი შექმნილა. როსტომსა და მის მეუღლეს მარიამს ცოლი შეურთავთ ფარსადანისთვის, მისი ქორწილი უღლესასწაულნიათ 5 დღეს. ქორწილის ხარჯი ყოფილა მეფე-დედოფლისა. ბროსე ამბობს, რომ ვინმე გიორგი გორგიჯანაშვილი იხსენება 1624 წელსო და მეორე კიდევ 1636 წელსა. ნამდვილად არ ვიცი, როგორ უნდა იწერებოდეს გვარი ჩვენის ისტორიკოსის ფარსადანისაო. მის წიგნში ორჯერ ხსენებულია გორგიჯანიძე, გარდა ამის ანალოგიის გორგიჯანაშვილისა, ოთხგზის მოხსენებულია გორგიჯანიძეო. ბროსე ჰფიქრობს, რომ ჩვენს ავტორს თვისი გვარი გიორგი ჯანაშვილი გორგიჯანიძედ უქცევია, რადგან 1624 წელს მოხსენებულნი გორგიჯანაშვილი სამშობლოს მოღალატედ შექმნილა და ამ მოღალატეობას არ შეეძლო ჩირქი არ მოეცხო თვით მოღალატის გვარისათვის. ფარსადანი გორელია და ქართველი, ვინაიდან, როგორც ამბობს ბროსე ²⁾), გორგი-დ (რომელიც უდრის გიორგის) სომეხთა მწერლები მუდამ ქართველებს იხ-

¹⁾ იქვე.

²⁾ იქვე. გვ. 510.

სენებენო. ამის თქმა, ჩვენის ფიქრით, საჭიროც არ იყო, რადგან ა) თვით ქართველები გიორგის მაგიერ გიორგის ხმარობენ, ბ) „გიორგისაგან“ წარმომდგარა გვარი გორგაძე და გ) გვარი ჯანაშვილი ხშირად რთულად იხმარება, ვითარცა: დარეჯანაშვილი, დარუჯანაშვილი, ავსაჯანაშვილი, ოქროჯანაშვილი, ჯაჯანაშვილი ¹⁾. თეიმურაზ ბატონიშვილი ფარსადანს ჰხადის გორგიჯანაშვილად, ხოლო ჩვენი ავტორი კი თავის თავს იხსენიებს ხან ფარსადან გიორგი ჯანიძედ, ხან ფ. გორგიჯანიძედ. ფარსადანმაო, განაგრძობს ბროსე, მიიღო მაჰმადიანობა, მის კვალს მიჰყვა ერთი მისი ძმათაგანიც, მელიქ-სადათბეგი, ხოლო მეორე ძმა კი, ალექსანდრე იყო პირველი ზარათი (banquier) შაჰისა.

ფარსადანის შესახებ საკმაო ცნობას ვპოულობთ როგორც მისს ნაწერებში, ისე სპარსთა და ევროპიელთა მწერლების წიგნებში ²⁾. 1653 წლის ახლო ხანს, განაგრძობს ბროსე, ფარსადანი წავიდა სპარ-

¹⁾ იყო კიდევ მელიქ ჯანაშვილი, რომელსაც ერეკლე II-ის მიერ შედგენილი თავადაზნაურთა სია სთელის ლორის ერისთავების (1602—1603 წლიდან მელიქების) შთამომავალად (იხ. ჟურნ. „ივერია“ 1884, №№ VII და VIII. გვ. 71 „აზნაური ლორის მელიქიშვილი“).

²⁾ იქვე. იხ. აგრეთვე ლ. ბროსეს წიგნი Bibliographie analytique, გვ. 259—260.

სეთს ¹⁾), რათა მიულოცოს ეტიმადოვლობა (გამინისტრება) მაჰმედ-ბეგს, რომელიც დადგენილ იქმნა ქალიფა-სულთნის მაგიერ. ეს იყო მალე შემდეგ ლუარსაბ ბატონის შვილის სიკვდილისა, როსტომის მიერ შვილად აყვანილისა. ფარსადანმა ზამთარი გაატარა ლაიჯანს, საცა აკრიბა 300 თუმანი—მეფის გილანის მამულების შემოსავალი. იგი რომ დაბრუნდა, მეფე როსტომმა ისევ წარგზავნა სპარსეთს, რათა, მეფის თხოვნისამებრ, ქართლის ტახტის მემკვიდრედ ყაენს დაამტკიცებინოს ვახტანგ თეიმურაზის ძე. ჰენრი ბრენნერი თავის წიგნში „Series regum Iberiae“ ამ მისიის შესახებ ამბობს, რომ იგი (მისსია) რწმუნებული ჰქონდა viro quem noverat esse regi gratissimum, domino Passadano ²⁾).

თვით ფარსადანი სწერს ³⁾): „ყოვლის მორთვითა და გაწყობით ისპაჰანს ჩამოველ. ბედნიერმან შაჰაბაზ ყაენმან კარგის თვალთ მნახა და დიდი პატივი დამდვა, ასე რამ უფროსი ერთი სადივანბეგოს სამსახურს მე მიბრძანებდა. ესეები დივანთბეგს ეჯავრა და ისპაჰანის ლოთებს ასწავლა, ტყვილად ამიჩვილა და მრავალი ტყუვილი მოგონება ათქმევინა. ეს ხელმწიფემ შეუტყო, დააჭირვინა, თვალები და-

¹⁾ ჩუბინაშვილი თქმით ფარსადანი სპარსეთს წავიდა არა 1653 წ., არამედ 1649 წ.

²⁾ იხ. H. de la gé. p. 511.

³⁾ ქართლ. ცხ., ნაწ. II. გვ. 538.

სთხარა და რაც აქვდა, ყველაკა წაართვა და მე ეშიკალასობა მიბოძა და ხუთი სოფელი გულფეიქანში სარჩოდ გაიჩინა. მე ყაენის კარს დავრჩი და ჩემი ჯალაბნი საქართველოში დარჩნენ. ამასობაში... ადრბეყანის ვეზირისგან ჩაფარი მოვიდა: „როსტომ მეფე გორს მიიცვალაო და ადრბეყანის ელი შემოერთხა და არაზის წყალს გამოვიდაო“. ყაენმა დამიბარა და მითხრა: „ფარსადანო, შენ იქაურობა კარგად იციო, ჩაფრად წადიო.. იქაური საქმე კარგად გაშინჯე და შეიტყვევო და მალე გამობრუნდიო“. ფარსადანი საქართველოში მოვიდა და როსტომი ცოცხლი დახვდა, მაგრამ ფრიად მოუძღურებულ იყო და ლოგინად იწვა. ფარსადანი ისევ სპარსეთს გაემგზავრა და ყაენს აცნობა ყოველივე.

რომ ფარსადანს დიდი გავლენა ჰქონია საქართველოსა და სპარსეთში, ეს მტკიცდება მისივე მოწმობით. ერთ ადგილას (როსტომ მეფის ცხოვრება, გვ. 550) იგი ამბობს: „კახეთის ჯანიშინობა ბედნიერმან ყაენმან კახაბრის შვილს გორძასპის უბოძა, ფარსადან გორგიჯანიძის საქმითა“.

მეორე ადგილას იგი სწერს (გვ. 555): „ფარსადან გორგიჯანიძეს ნამეტნავად ხელმწიფე (ყაენი) სწყალობდა, იყო და ვაზრობასა და ქვეყნის სარჩევ საქმეს ჰკითხევდა. კარის უფროსს კაცს შურდათ და გარდავიდნენ (?) და მრავალი ტყუვილი მოუგონეს და ხელმწიფესთან შეაბეზლეს, ვითაც სა-

ხელო არა ჰქონდა და რასაც ხელმწიფეს ბევრს არ მიაერთიდა არასა სთხოვდა და არცა ვისთან ხელი აქონდა. ვინც გარდაეკიდის, წლამდის ვერ გაძლის, შვილი ჰყვანდა დავით სახელად, ყმაწვილი კაცი იყო და თექვსმეტის წლისას ბედნიერმან ყაენმა ბოქაულთ-უზუცობა უბოძა და სიყმაწვილით ლხინის მოყვარული იყო და ამაყი და შეუბოვარი იყო; რამდენჯერ ხელმწიფე ცხენს შეჯდის, იმდენჯერ მამის მისის მტერობით დააბეზლებდიან და ხელმწიფე არ შეიბეზლებდა“. მაგრამ ბოლოს და ბოლოს ფარსადანისა და მისის შვილის დაუთბეგის მტრებმა თავისი გაიტანეს: ყაენის ბრძანებით დაუთბეგი აღირბეჟანის ქალაქ ყუმს გაისტუმრეს. თვით ფარსადანიც ს-ბერის ჟამს დიდს სიღარიბეში ჩავარდა. მისნი მეყვისნი გულგრილად ეპყრობოდნენ და წამლის ფულსაც არ აძლევდნენ. მტრების ჩაგონებით ვინმე ქართველმა, თამაზმა, თოფი ესროლა ფარსადანს და მხარი დაუშავა. სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი ფარსადანი ამბობს: „ნურავის ნუ უყოფთ საქმესა კეთილსა, ნურც შვილს, ნურც ძმას, ნურც ნათესავს, ხოლო ყველას მიაგეთ კეთილისა-წილ კეთილი, და ბოროტისა-წილ ბოროტი; რაიც შეეხება დიდებულებს, განიშორეთ იგინი, ვითარცა ნალვერდალნი, თუ არ გსურთ მასში თქვენ დაიხრაქნეთ“¹⁾).

¹⁾ Hist. de la gé, p. 512.

ფარსადანი მეტად გაამწარა მისმა შვილმა დაუთბეგმა, რომელიც მამას არას უგონებდა, არას ჰკითხავდა, იყო თვისება და მამის უდასტუროდ შეერთო ცოლი. ფარსადანი დიდის მწუხარებით არიგებდა შვილს და ეუბნებოდა: „გონიერება ყველაზე მალლა დგას, მაგრამ იგი იშვიათად იჩენს თავს, მეფენი ყოველთვის გონიერ კაცებს ეძებენ, იმისთანაებს, რომელთაც იციან მეფეთა საიდუმლოების შენახვა და მათ წადილთა დაფარვა. ჩვენთა წინაპართა ჟამს ამბობდნენ, რომ სიტყვა იგივე თესლიაო, რომელიც უნდა ღრმად ჩაითესოს, რომ ფრინველთა და მწერთ მას ვერ ავნონ. კარგად დამარხულ თესლს ვერ შესჭამენ ფრინველნი და მწერნი და ინაყოფიერებენ“. ფარსადანი ურჩევს შვილს, უწინარეს ყოვლისა ეშინოდეს სიღარიბისა, როგორც უარესის ბოროტებისა, და აგრეთვე ქონების ბნევისა, რომელიც არის დასაწყისი გაოხრებისა. „თუ შენის შემოსავლიდამ ყოველ დღე იზოგავ თითო დინარს, არ წარწყმდებიო, თუ შემოსავალზე ერთი დინარით მეტს ხარჯავ, იფიქრე, როგორ უშველო შენს თავს“. ფარსადანი ურჩევს შვილს, მთელი თვისი შემოსავალი სამად გაჰყოს: ერთი ნაწილი მოახმაროს კეთილ საქმეებს, მეორე—გვარეულობის სახსრად გადასდოს და მესამე-სიბერის დამოუკიდებელ საყოფლად გამოიზოგოს.

თეიმურაზ ბატონიშვილი სწერს: „ფარსადან

გორგი ჯანაშვილი ყოფილ არს განსწავლული კაცი ქართულსა და სხვათა აღმოსავლეთის ენათა ზედა. მრავალთა დროთა და საქართველოდსა სხვათა და სხვათა შემთხვეულებათა დამსწრე, საქართველოსა მეფეთაგან და სპარსეთისაცა კარსა ზედა პატივცემული“¹⁾).

ჩუბინაშვილიცა²⁾ და ბროსეც³⁾ იხსენიებენ მხოლოდ ორს შრომას ფარსადანისას: „საქართველოს ისტორიასა“, რომლის ერთი ნაწილი დაბეჭდილია ქართლის ცხოვრების მეორე ტომში, და თარგმანებას „მაჰმადიანთა კანონებისასა.“ ბროსეს თქმით, ფარსადანს ეს უკანასკნელი შრომა გადმოუღია არაბულ ენიდამ ირაყ-არაბის დაბას შუსტერს. ჩვენს ეკზემპლიარში (№ 174), როგორც დაინახავს მკითხველი, მოხსენებულნია აგრეთვე სხვა შრომანიც, რომელნიც ფარსადანს ეკუთვნიან. მათგან ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი მას იქვე, ირაყ-არაბის უნდა შეედგინოს. ის ეკზემპლიარი „მაჰმადიანთა კანონებისა“, რომელიც ხელში ჰქონია ბროსეს, გადაწერილია ფარსადანის მიერ 1691 წ. ოკტომბერს.

რა დროს გარდაცვლილა ფარსადანი, არა სჩანს. ბროსესი და ჩუბინაშვილის თქმით მისი საქართვე-

¹⁾ „საქართს. ისტორ.“ გვ. 284.

²⁾ ქართლ. ცხ. გვ. XVIII.

³⁾ Hist. de la gé. p. II, p. 509—514.

ლოს ისტორია სრულდება 1703 წ. ქვემოთ რომ იბეჭდება ოსმალთა სულთნების ქრონიკა, იგი შრომა თავდება არაბთ ქორონიკონს 1089, რომელიც უდრის 1711 წ. ($1089+622=1711$ წ.) გარნა იმავე შრომის ქორონიკონების ჯამი გვიჩვენებს 1701 წელს (იხ. ქვემოთ).

I ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი.

ქ. დიდება. დიდებულსა. არვისგან. გადიდებულსა. ვსთხოვე. ძალი და შეწევნა. მძლეთა მძლესა. მე ცოდვილმან. და უღირსმან. ფარსადან. გიორგი. ჯანიძემ. რომ არაბული. და. სპარსული. და. ქართული. სიტყვანი. და სახელნი. თუ. რომელს. რა. პქვიან. შესწრებით ამაში დავსწეროთ.

	არაბულად	სპარსულად
დმერთი	ილჰ	ხუდა
მსწაკლებელი	ჰადი	რაჰანმა
ცა	საამა	ასმონ
მიწა	ყაბარ	ზამინ
სადგომი	მაჰან	ჯა
ჯოჯოხეთი	საყარ	დუზალ
სამოთხე	ჯანათ	ბეჰშტ
სააქო	ახრათ	ონსარაჰ
ფირტი	რჰი	შუშ
ყეფა (კეფა)	ჰირა	ყაფა
პირისასხე	ვაჯჰ	რუჰ
ბარკალი	ფაყთეზ	რონ
ქუსლი	აყაბ	ფაზნა
ფეტი	რჯლ	ფა
ლაშები	შათა	ლბენას

	არაბულად	სპარსულად
?	ლსონ	ზბონ
შირი	თამ	დაჰონ
გელი	იედ	დასტ
ეელი	ჰოლყონ	გალუ
ცხენი	თარას	ასბ
ჯორი	ბაყალ	ასტარ
უნაგირი	სრჯ	ზინ
აქლემი	ბაირ	შუთურ
ეკენი	დარააი	ზანგ
გატი	რაჯულ	მარდ
დედაკატი	მერჰა	ზან
ტოლი	ზოვჯი	ჯვთ
მოტყმული	ლანი	მალდარ
გლასა	მსვინ	გადა
ქაჭირიზი *)	ყანათ	?
კარგი წყალი	აზბ	აბი ხოშ
წყარო	იანბო	ჩაშმა
მყარლი წყალი	ლჰი	აბი განდიდა
საკრავი	ქრონ	უდ
ჩანგი	სანჯ	ჩანგ
შტვირი	მზმარ	ნაი
სინათლე	ზია	როვშანი

*) პირდახურული ღრმა ორმო ზაფხულში ცივად წყლის შესანახავად. კაკელისენში ქეჭირიზი ჰქვიან.

	არაბულად	სპარსულად
ნათელი	ნურ	რუშნაი
ცისკიდე	ქრონ	ოფუ
კაჟგან	ფათჰ	ჯვან
ცრუ	ხათიფ	სუბუქ
მძიმე	საყილ	სანგინ
თეთრი	ზაჰაბ	ზარ
რკინა	ჰადიდ	აჰან
კალა	რსს	არზიზ
ვერცხლის ზოლი	ლოჯინ	სიმ
ჭიქა	ზუჯაჯ	აბგინა
ვერცხლის და ოქ- როს ქანი	მადან	ქან
სპილენძი	ნუჰს	მის
ბრინჯაო	სფრ	რუჰ
ტყვია	ანქ	სურფ
მორთულაობა	ჰული	ზინეთ
ძვირი	ყალი	გრონ
იაფი	სახი	არზონი
კმალი	სეიფ	შიმშირ
ფაჩი	ჯუნა	სათარ
ისაჩი	საჰმ	თირ
მშვილდი	ყოვს	ქამან
კული (?)	ასაბ	ფეი
ახჯაჩი	იალაბ	ჯავშან
ჯაჭვი	ღარა	ზრეჰ

	არაბულად	სპარსულად
საგდებელი	ვაჰყ	ქამანდ
ისრის პირი	ნსლ	ფეიქან
ნიშანი	ჰადაფ	ნშანა
ერკები (?)	ხათია	ზეჰქირ
მშვილდის საბელი	ეთრ	ზეჰ
გაზის პირი	მერაზ	თირ გაზ
ნისლი და ორთქლი	უჯაჯ	ყუბარ
ავადყოფი	ქულუმ	ხასტავი
სიკვდილი	მოვთ	მარგ
შემძლე	მარა	თონა
სულზე მდგომი	ჰაშაშა	ბაყიიჯან
სარგებელი	რაბა	სულ
ზიანი	ხუსრ	ნოხსანდ
კეჩვი	სანამ	ბეთ
კისერი	ჯიდ	გარდან
მკერდი	სდრ	სინა
მუსლის თავი	რუქაბ	ზანყ
თავი	რას	სარ
პერანგი	სობ	ჯომა
სარჩო	რზყ	რუზი
საგძალი	ზდ	თუშა
კარი	ბაბ	დარ
ჭერი სახლისა	არშ	სხვეფ
სახლი	ბეთ	ხონა

	არაბულად	სპარსულად
თქალის სოლაჯი *)	ქჰალ	სურმა
ქვიშა	რამლ	რივ
ლამაზი	ჰუსნ	მეხულო
გონჯი	ებჰ	ზიშტი
ხმელი	ჯაფ	ხოშვ
სოკელი და ნამიანი	რობ	თარ
მგელი	სურჰონ	<u>გურგ</u>
ლეკვი მგლისა	სამ	გურგ ბეჩა
თაგვი	ფაარა	მუშ
ბეელი	ჰაჰი	მარ
თეგზი	ჰულ	მაჰი
ფრინავი	თეჰურ	მურლ
ბურტყელი	რიშ	ფარ
თვალი	აინ	ჩაშმ
ცხვირი	უნფ	ბინი
წარბი	ჰჯბ	აბრუ
ბაღანი	შარ	მუ
ტინი	ნაყი	მალზ
ქონი	შაჰამ	ფი
ეური	უზნ	გუშ
ყრუ	ათრუშ	ქარ
შერიგება	ჰოდნა	სოჰლ
შუღლი	ჰარბ	ჯანგ

*) თვალის ისარი.

	არაბულად	სპარსულად
დღე	იომ	რუზ
ღამე	ლეილ	შაბ
ჯგერინობა	ლაიზ	ხიშმ
სიცილი	ზოჰქ	ხანდა
ფხანა	ჰაქ	ხარიშ
ქანალი	ნყბაჰ	გარ
მზე	შამს	აბთაბ
ტყეუნა (?)	ნიქ	გაიდან
კონა	ყუბლა	ბუსა
საცოლ-ქმრო კურ-		
თსეკა	მეჰრ	აყდ
მეყვარე	ხუნ	დოსტ
ქმარი	ზოვჯ	შუარ
ცოლი	ზოვჯა	ზან
უღონო	აზბთ	სუსტ
ხვადი	ფჰალ	ნარ
ხვარბალი	ჰანთაჰ	განდუმ
ფეტივი	დუნ	არზან
ზური	ხუბუზ	ნონ
კონცი	ლაჰამ	გუშტ
ფესვი	ასლ	ბიეხ
ხის შტო	ფარაჰ	შახიდრახტ
თესლი	ბაზრ	თოხმ
მოსაკალი	ყუთუფ	ბარ

	არაბულად	სპარსულად
ზღვა	ლუჯა, დამა, იამა, ბჰა *)	დერია
სიღრმე	ყაარ	თააჰ
სპილღ	ფილ	ფილ
მუმილი	ბაყ	ფაშა
ჯეირანი	ზააბ	აჰყ
კირი	ჰამრა	ხარ
სიტყვა-მჭკმნი (?)	უნუნა	ჰეჯი
ნახვა	შიმა	დიდან
შეჩიგება	დაბ	ხუი
წიმა	ყაის	ბარონ
თოკლი	სალჯ	ბარფ
ნამი	სად	ნამ
სოკელი	მაბლოულ	თარ
ხევი	შათ	რუდხონა
წყლის შირი	სააალ	ქანარ
მიწის მხენელი	ჰარს	ბარზგარ
სარკმლები	ქეჰ	როფზანა
ზედა სასლი	რერა	ბალახანა
ზღრუბლი	სადა	ფიშგა
ორღობე	სიჰქ	ქუჩა

*) ზღვასა, არაბულად, ოთხი, სახელი, აქვს.

ფ. გორგიჯანიძე.

	არაბულად	სპარსულად
ქალაქის კარი	დარბ	დარვაზა
გზა	მაბრ	რაჰ
პერანგი	ბზა	ფეჰრან
ზეწარი	სორ	ფარდა
ნაჭერი	რუყაა	ფარა
ძველი	რას	ქოჰნა
საპირე	ზოჰარა	აბრა
სარჩული	ბათანა	ასტარ
რკინის ნატეხი	ზაბრ	აჰან ფარა
პურის ნატეხი	ქესრა	ფარჩანონ
ცეცხლის ნატეხი	ჯაზვა	ათეშ ფარა
ღვიძლის ნატეხი	ფლზა	ჯიგარ ფარა
ცხრილის კრკალი	ფრიზ	ჩანბარ
ტანთ - საცმელების კელის - გასაყოფი სახელოები	ქომ	ასტინ
დოღბანდი *) თეთ- რი	სბ	დასტარ
ცოტა	ყალილ	ანდაგ
საოკლაკი	ჰასაბ	შმარა
მრავალი	ქესირ	ბიჰად

*) ჩუბინაშვილი ამ სიტყვას სპარსულ სიტყვად სთვლის
(იხ. ლექსიკ.)

	არაბულად	სპარსულად
გათაკეობული	ვეფრ	თამამ
ნაკვლები	ნყს	ქამ
კალთა ჰეჩანგისა	ზეირ	დამანი ფეჰრან
სონჯარი	თიქა	ბანდი ზირჯომა
ნიფსუის ტოტი	ჯეიბ	იზარა
მაშაია	მუზაა	ქავუ
სამგზავროს გარ- გება	ათად	ქარსაზიი რაჰ
ხიდი	ჯისრ	ფულ
ცხენის აკშარა	მაჰარ	ავსარ
ქალაქი	ბელად	შაჰრ
ლაშქრის დგომა	მარაქა	ლაშქარ გაჰ
გალაყანი	ჰსნ	ჰასარ
მოკითხვის წიგნი	საიფა	ნომა
კალამი	ხუმა	ყალამ
დანა	სქინ	ქარდ
ნემსი	მახიათ	სუზან
ნემსის კუჩქი	სუფარ	სულაზი სუზან
ჭკვიანი	ლაბიბ	აყლმანდ
მცდარი	ლაბი	გულხურ
ამსანაგი	შაყიყ	რაფიყ
მუსაიბი *)	საჰიბ	იარ

*) ჩუბინაშვილი სწერს: „მუსეაბი (არაბ.), ხმის გაძევი მეგობარი“.

	არაბულად	სპარსულად
წაღკოტი	ჰადიყა	ბალ
ჯოხი	ხაშაბ	ჩუბ
ატამი	ხუხ	შავთალოუ
კომში	სათარჯალ	ბეჰ
ვაშლი	თათაა	სიფ
ბრეწეული	რმან	ნარ
ერთი	აჰად	იექ
ორი	ისნან	დუთა
სამი	სალასა	სეთა
ოთხი	არბაა	ჩჰარ
ხუთი	ხამსა	ფანჯ
ექვსი	სთა	შეშ
შვიდი	საბაა	ჰავთ
რვა	სამანია	ჰაშტ
ცხრა	თსა	ნოჰთა
ათი	აშრა	დაჰთა
ოცი	აშრინ	ბისტ
ოცდა-ათი	სალასინ	სითა
ორმოცი	არბეინ	ჩილთა
ორმოც-და-ათი	ხმსინ	ფანჯა
სამოცი	სთინ	შესტ
სამოც-და-ათი	საბეინ	ჰავთად
ოთხმოცი	სამანინ	ჰაშტად
ოთხმოცდაათი	თსინ	ნოვად
ასი	მიाა	სად

	არაბულად	სპარსულად
აზისი	მაათეინ	დვისტ
სამასი	სალასამა	სესად
ათხასი	• არბამა	ჩარსათ
ხუთასი	ხამსამა	ფონსათ
ექვსასი	სთამა	შესათ
შვიდასი	საბამა	ჰავსათ
რეასი	სამანამა	ჰაშტ სად
ცხრასი	თსამა	ნოსად
ათასი	ალოფ	ჰაზარ
ღვინო	ხამრ	მეი
გულუკანი	ქამი	დილავარ
მკედარი	ფარას	სუარა
ნადირი	სეიდ	შქარ
ნათესავობა	ყაბილა	უმეთ
გვარი	ფრყა	გრუჰ
გველი	აშკა	მარ
ტირიფი	ყარაბ	ბიდ
ვერხვი	სენობარ	სფიდ დარ
ხურმის ხე	ნახლ	დრახტი ხურმა
თუთა	ფრსათ	თუთ
ჭანდარი	დალბ	ჩინარ
ფურცელი	ვარაყ	ბალოგ
შტო	ხუს	შახი დრახტ
ხის ძირი	დოჰა	ბიხი დრახტ
მკბენარი ძაღლი	აყურ	საგი გაზანდა.

	არაბულად	სპარსულად
აქლეძე	ჯამალ	შუთურ
ზამთარნი	შთასტ	ზმსტონ
გაზაფხული	რაბია	• ბაჰარ
ეკალი	შქ	ხარ
ქონარის (?) ხე	სდრ	ქონარ
ღართი ¹⁾	ლაბადა	ნამად
საგანკურნი	ლაბდ	მალი ნჰადა
სარწყავი მიწა	აბიაყარ	ფარიამ
სულენელი	ათრ	ბუი ხოშ
სასაკმლე	ჯონა	ბუიდონ
ვარდის წყალი	მავარდ	გულაბ
ერომანქთის კელის		
დასიჩკა	თასფაჰათ	გრივთანნი
დასიტო	იექი	დიგარ
დაღლიაქბა	თონიყათ	ბალალ გრივთან
გარეცხილი	რახის	შუშტა
უბრალო	ბარი	ბიგუნჰ
მშიერი	ზალულ	რომ
მძინარე	ვასან	ხუვთა
მღვიძარე	იყზ	ბიდარ
მუცელდიდი	ბათინ	შქამ ბზურგ
მკარობელი	ბეშირ	მუჯდადეჰნდა
ვირის ყათარი	ჰამირ	ყათარი კარ

¹⁾ ღართი, ნაბადი. სვანეთში დღესაც ამავე მნიშვნელობით ხმარობენ ამ სიტყვას.

	არაბულად	სპარსულად
შკატანა დედაკაცი	ქალიმ	ზანი მიონა
ქმარ მოყვარული		
დედაკაცი	არუბ	შუარ ღოსტ
მუცის (?) ფარი	ყრამ	ფარდა
ხონჯარი შაღვრისა	თქა	ბანდი შალვარ
აქლეშის სადგომი	მარა	ჯაიშუთურ
ცხერის სადგომი	მარბაზ	ჯაი გუსპანდ
ჯერნის სამყოფი	ქანას	აჭუგა
ქათვარის ბუდე ¹⁾	ვეჯა	ჯაი ქავთარ
ვირის ქერი	ყაზიმ	ჯავი კარ
ცხენის ახორი	მალაფ	ახორ
თოფრა	ალიყა	თოფრა
გაფანტული	ნშხალ	ფაშიდა
მეყვისი	ყარაიბ	ყაუმ
შვილი	იბნ	ფსარ
ყმაწვილი	ველ ად	თფლ
დედა	კალად	მადარ
შვილის შვილი	ვალად	ფერზანდ ზადა
მამა	აბ	ფეიდარ
წმინდა	ზაქი	ფაქ
მოწყალე	ჰაყი	მეჭრუმბან
მალული	მახფი	ფაჰნონ

*) ქათვარი, აფთარი, მგელკაცა. კაკელისენში ქათვარ, გელკაც.

	არაბულად	სპარსულად
გაცხადებული	ჯალი	აშქარა
მოციქული	რასულ	ფეილამბარ
ანგელოზი	მალაიქ	ფერიშთა
ცის ბოძბალი	ფალაქ	ჩარხ
მასკელავი	ახტარ	სთარა
გათენება	ფალოყ	სფიდი სოჰტ
ცის ჟღერიალი	შათალ	როვშანი
გერი ქალი	რაბიბა	დუხტარი ზან
თავის ქალი	ბინთ	დუხტარ
სკადი ბატკანი	ჰამალ	ბარა
მწველელი ფური	ბაყარ	გავი მალა
კარი	სოვრ	გავი ნარ
სბო	აჯრ	გუსალა
ნალკელა	მარარა	ზაჰლა
ღვიძლი	ქაბუდ	ჯიგარ
შორე	ბაიდ	დურ
უკან	ვარა	ფას
წინა	იმამ	ფიშ
შკათანა	ვასათ	მიონა
შკაგულა	ვსტ	მიონშ
ქვეშეთი	თჰტ	ზირ
ზეითი	ფოყ	ბალა
გურდელი	ალათ	სნდონ
კვერი	ფთის	ფთქ
საბერკელი	მანფაყ	დაჰ

	არაბულად	სპარსულად
ეჩო	მანჰათ	თიშა
ცული	ფას	თაბარ
გვირგვინი	თაჯ	ავსარ
უწინდელი	ნუხუსტინ	ავალ
მეორე	სანი	დუმინ
უკანდელი	ახირ	ფასინ
ძველი	ყამის	ქოჰნა
კაბა	იელმუყ	ყაბა
ძველი ნაჭერი	რუფუ	ფარჩა ქოჰნა
ლანკა	მააჯარ	მყნა
მწარე	უჯაჯ	თალხ
უბემური	თაფაჰ	ბიმაზა
მლაშე	მლაჰა	შორ
ტკბილი	ფორად	შირინი
ჩამიჩი	ზაბიბ	მევიზ
ალი ცეცხლისა	ხულ.აჰ	შარარა
ნახშირი	ფჰმ	ზოლალ
ნაცარი	რომად	ხაქესარ
ცომი	აჯინ	ხამირ
ფქვილი	დაყიყ	არდ
ანაკეეთი	სფუს	ნოხალა
მურთან რაც საჭ-		
ძველი შეიჭმება	აღომ	ნონ ხორიშ
შაქარი	შაქარ	ყანდ
მოსაწთავი	ჰაზამ	თანგ

	არაბულად	სპარსულიდ
საძუე	თაფარ	ბარდუმ
ლაგამი	ლუგუმ	ლჯუმ
სადაკე	ანონ	ჯილაფ
სასარტყლე	ნოთაყ	ქამარ
განძი	ქნზ	განჯ
თეთრის მტკელი	სეირათ	ზარათ
მტკელი	ჰლად	აჰანქარ
მოდგომა	შთრ	ჯნზ
მაღლას თავი	ყულა	სარ
მუნჯი	ბაქიმ	გუნგ
ქვაბი	მარჯალ	დიგ
გაჰენტილი ხანბა	ნალიფ	ფანბა ზადა
ბარტყი	ფარხ	ჯუჯა
კეკრცხი	ბეზა	თოხმი მურღ
ყურძენი	ანაბ	ანგურ
ლეღვი	თინ	ინჯილ
სხალი	ქუმსრა	ამრუთ
ყვითელი	ასფარ	ზარღ
წითელი	ჰამრა	სურხ
მწვანე	ახზარ	სბზ
ალისფერი	ვააზა	როფშან
ცისფერი	არზაყ	ქაბულ
ქვა	ჰაქარ	სანგ
კენჭი	ჰასბა	ზანგ რიზა
კეკის წყალა	მაი ვალი	აბი რუღხონა

	არაბულად	სპარსულად
სახუჭარი	ჯუღ	ბახშიშ
კარგის ქნა	ჯუღა	ნიქი
სწავლება	ვააზ	ფანდ დადან
თაყვანისცემა	ფეიმონ	სალაუათ
ზიანი	ლაბნ	ნოხსანდ
გაბედვა და ჯღარ		
ქნა	ყაბან	დარჰაია
უიმედო	ყანა	ბინიაზ
ძიძა	ზეირ	დაია
ცოცხალი	ჰი	ზინდა
ბადაგი	დბს	დუშაბ
იმედი	თამჰ	უმიდ
ნიღრი	ყომ	სირ
ქინძი	ჯლჯლონ	გიშნის
მუხუდო	ჰამს	ნუხუდ
მსხვილი ცერცვი	ფუღ	ბაყლა
სიმინდრი ¹⁾	ზორათ	არზან
ქერი	სლთ	ჯავ
რისი	დანჩა	ადას

1) სიმინდი ჩუბინაშვილის თქმით არაბული (?) სიტყვაა. მეცნიერის დეკანდოლის თქმით სიმინდი გადმოტანილია ამერიკიდან არა უადრეს 1492 წ., ე. ი. იმ დროს, როდესაც არაბთ არავეითარი გავლენა არა ჰქონდათ საქართველოზე (იხ. მისი „Мѣстопроех. воздѣлываемыхъ растений“, გვ. 397—407).

	არაბულად	სპარსულად
მაში	მჯ	მაშ
კამა	ბადიონ	რაზიანა
სუენელი	სოქ	ბუი ხოშ
კაპანი ¹⁾	აზხარ	ფარიზ
გაშორებული	შათი	ფარაქანდა
შეგროვებული	მეჯმუა	ქუთ
კასარი	სალარ	ბაზრგან
ურგები	ფაჯრ	ნაბექარ
ადმართში მიმავალი	საად	ბალაროვ
ჩამამხტარი	ჰაბთ	ფრუდ
ჯოჯოხეთი	ჰავია	ჯჰნამ
ბალღამი (?)	ყასყ	რიმ
მატლი	დუდ	ქირმ
კობალი	დუხუნ	დუდ
მოკლე	ყასირ	ქოთა
განიერი	ვასა	ფრახ
ვიწრო	ზიყ	თანგ
ასალი მთვარე	ჰალალ	მაჰინოვ
მთვარე	ყამარ	მაჰ
გაკაილი მთვარე	ყუმრა	მაჰი მუღაღარ
მთვარის სინათლე	ზოჰარ	შოჰა
ყვავილი	საბლ	შუქუფა
თავგატყვისი	აშაჯ	სარ შქასტა

***) კაპარი ჩუბინაშვილის თქმით არაბული (?) სიტყვაა.

	არაბულად	სპარსულად
წვერუღვასი	ლაჰია	რიშ
ქანალი	აყარ	ქალ
კელმოჭრილი	ახთა	დასტ ბურიდა
კოჭლი	არჯა	ლანგ
მოკლული	ყათილ	ქუშტა
ძვალე	აზმ	ისტხონ
ქავთარი	ზაბაა	ქავთარ
აკაზა	ფად	იუზ
დათვი	დბ	ხრს
ფოცხეკრი	ნამრ	ფალანგ
ეკავი	ზალ	ქალაყ
ბუღბუღი	ანდალიბ	ბლბულ
ტრედი	ჰამამა	ქაბუთარ
წერო	ქარქი	ქულუნგ
ჯერწამი	ყასაბ	ნეი
გაზის სე	თარფა	გაზ
კეშაში	სააიონ	აჟდაჰა
წულის კეშაფი	თამს	ნჰანგ
მგლოვარე	მანჰ	მათამ
მოწონებული	ქაფი	ფსანდიდა
უპატიო	ზალილ	ხარ
საყვარელი	არჯმანდ	აზიზ
გადგომა	ყასტ	აჰანგ
მწკანილი-ბოსტანი	როვზა	მარლუზ
არ-დაჭირებული	ვათა	ჰაჯათ

	არაბულად	სპარსულად
დაწყობა	სოჰლ	აშტი
შუღლი	ხუსუმათ	ჯანგ
ბეკრი საქმელი	ჯაშაბ	თაამი ღრუშტ
შემცოდე	ნოენაქ	გუნჰქარ
მშრალი ჰური	ფაყარ	ნონი თუჰი
ჯარინობა	ფოუჯ	გრუჰ
ნებიარობა	სააბათ	რაჰათ
ყაყაჩო	შაყარ	ლალა
ფერი	ყბაჰ	რანგ
მცოდინარე	ზაქი	ზირაქ
ფილასოფოსი	ხბრ	ღონიშმანღ
კარგი საქციელი	აღიბ	აღიბღონ
მოცხრო	ფარჰანგ	აღაბღარ
ხვადი ცხენი	ჰსონ	ასპინარ
ჭაკი ცხენი	ჰაჯარ	მადღონ
კეიცი	მოჰრა	ქურა
აქლემის კეიცი,		
კოზაკი	ყერმლ	შუთურ ბეჩა
აღიზი	ლაბნ	ხიშტიხაჰ
დამწკარი აგური	აჯურ	ხიშტი ფუხტა
ადვილი	ავიზ	ასონ
ძნელი	ასორ	მუქილ
მემშურნე	ყუიურ	რაშებურ დან
კარგის მდომე	ლაბუს	კეირკა
ნაღვლიანი	ასიფ	ყამგინ

	არაბულად	სპარსულად
აკადემიოფი	ნაიფ	ბიდილ
ხილი	სამარ	მივა
მარცხალი	ჰაბ	ლონა
ბზე	თაბნ	ქაჰ
გზა	თარიყ	რაჰ
უმაწვილი	საბი	ქუზაქ
ხენეშა	შიხ	ნათას
ლასქარი	ასქარ	სთა
თხლუნა	არაზ	ხასტან
ძველი და ახალი		[ქოჰნა
ჩაგუნება	თარყ თალათ	ფიქრი ნოფუ,
დაჯარგვა	ფსთ	თაბა
სკადუ	ყადუ	ფარდა
გუშინ	ამს	ღირუზ
თეთრი ფეჩი	აბიაზ	სფიდ
შავი	ასვარ	სია
კოლკტი	საჯლ	დოლჩა
ლჩმო	ბეირ	ჩაჰ
მცოდინარე	ნაჰია	ხარატ
ცოდვა	უსიონ	გუნჰა
შეშა	ჰათბა	ჰეზუმ
ბაღასი	ქლონ	გია
გაქცევა	მაფარ	გრიხტან
შესვეწნა	მლჯაჰა	ფანჰ
ბძანება	აქამ	ჰუქმ ქარდან

	არაბულად	სპარსულად
სახკო სახლი	მაქამა	ლივან ხონა
მოწამე	ბეინა	გუჰა
წასკლა	ზოჰაბ	რავთან
მოსკლა	მუჯი	ამადან
სიარულა	სიათ	გაშტან
მცურავი	სბჰთ	შნოვქარ
ამ	ან	აზ
იქიმდისინ	ჰათა	თაჰა
სადარის	ვან	ქუ
რეგორ	ქეიფა	ჩუნ
იქ კიუჰ *)	ფი	დარქუჯა
მანდარში	ალა ბარ	რზდენი ქამ ჩანდ
ჩვენ	ინინა	მაჰა
მე	ენი	მან
მე და ისი	მაჰა	ბაო
თქვენ	ანთუმ	შუმა
შენ	ანთა	თუ
დედაკაცი	ანთი	ზან
საცა	ჰაისმა	ჰარჯა
რადის	მათაა	ქეი
ნუ	ლა	ნა
მამ	ფა	ბას
წინ	ყაბლ	ფიშ

*) აქედგან ერთი სტრიქონი თითქო არეულია.

	არაბულად	სპარსულად
ნუ წახვალ	ლეჰ	მაროვ
მე	ლი	მარა
ჩვენ	ლანა	მჰარა
ნუ იტყვი	სააჰ	მაგუ
ნუიქ	მაა	მაქუნ
მოდო	ჰალუმა	ბია
ეს დედაკაცი	ჰაზაჰი	ინ ზან
ის დედაკაცი	თლქჰ	ონ ზან
ეს კაცი	ზალიქა	ინ მარდ
იქ	სუმა	ონჯა
აქა	ჰაუნა	ინჯა
ის წარჩის	ლაირ	ჯუზ
ესენი	აიზენ	ნიიზ
წაერთი	რუბა	ბასაა
იმდროს	მუნზ	აზონზამან
შოწს	აუჰა	დურ
ხელად იყავ	მჰალან	ასტაბაშ
ცოტა	ფალმა	ანდაგ
შიშა და იმედი	რჯაა	თაოსუ უმუდ
ხმა	სოვთ	ავაზ
ზეით	ჰაზბა	ბალა
დაბლა	ვჰდა	ფაინ
საჭმელი	თაამ	ხურდანია
ბოლოკი	ფაჯლ	თურფ
მარჩლი	მლჰ	ნამაგ

	არაბულად	სპარსულად
ბრინძი *)	აზრ	ბრინჯ
მლაშე	მარაყ	ნამაგინ
მსუქანი ტვინი	ყასით	მღზი ფარბე
თხელი ტვინი	რაზ	მღზი თუნუქ
მჭლე	ყადიყ	ლაღარ
მსუქანი	სამინ	ფარბე
გრძელი	თვილ	ღრაზ
დო	მახიზ	დულ
რძე	ლებან	შირ
კანჭი	ქორაა	ფაჩა
ეკელი	ჯუბნ	ფანირ
სასკი	ბსლ	ფიაზ
თეთრი ჰური	სამიდ	ნონი სფიდ
ძმარი	ხლ	სრქა
ჰურის ღაკაში	რლიფ	ნონი თუნუქ
თავით დაწყება	ივთლა	ალაზ
ჯოგი	ყათია	რამა
თიკანი	ჯადი	ბუზყალა
მდედი ცხვარი	ზეენ	მიშ
ძერა	ნასრ	ქარქაზ
გაკაზი	სააყ	ჩარზ
ქარი	ბზი	ბაზ

*) ჩუბინაშვილით ეს სიტყვა თათრულია (?). თათრები ბრინჯს „დუგის“ ეძახიან და არა ბრინჯს.

	არაბულიად	სპარსულიად
შატარა	სალირ	ხურდა
ჭანგი	მახლაბ	ჩანგ
მჭრელი	ჰაღიდ	თიზ
მარწუხი	გაზ	ქალბათინ
კელ-პირის დაბანა	თაქარ	ვუზუ
გაბეღვა	ნიეთ	აზმ
სალოცავი	ბუნია	ცბლა
ლოცვა	სალათ	ნამაზ
ცხვირის დატემა	ათსა	აშად
მხრდალი	ჰაღონ	ბიღილ
მოღვომა	თაჰსუბ	ნაზ
უპირისწყლო	ბაადა	ბიშარმ
გზის ამხანაგი	რასილ	ჰამრა
მისანდო	ბალა	ჰამრაზ
ორნი რომ ლაშა-		
ჩაკობდენ	ქალიმ	ჰამსოხან
სელოსანი	ჰარიუ	ჰამ ფეშა
ერდგან მსსდომნი	ნაღიმ	ჰამღამ
მოზიარენი	შარიქ	ჰამბაზ
ერთგან მჭამეჯნი	აქლ	ჰამხურ
სესნა *)	საამი	ჰამნომ
ამხანაგი	რაფიყ	იარი მუფყ
დიდი	სეიდ	ბზურგ

*) ორთ. რომ. ერთი. სახელი. ერქვას. ქართულათ. სხნას
ეძახიან. არაბულად. საამი.

	არაბულად	სპარსულად
ჩამე	შეი	ჩიზი
სახელი	ისმ	ნომ
სახლს შიგ	ოყვა	საჰათ
საქმე	ამბრ	ქარ
დაპირება	ყოვლ	გუვთ
ნაქმარი	ფეილ	ქარდა
გვერდი	ჯამ	ფჰლოუ
მეზობელი	ჯარ	ჰამსაე
ბანი სახლისა	სათ	ბუმ
ფერი	ლონ	რანგ
სული	რიჰ	ბუ
ღრუბელი	მილ	აბრ
ძილი	ნომ	ხაბ
წასკლა	მაშ	რავთან
სიშორე	ბოად	დური
ფეხის წადგმა	ხუთვა	გუმ
ერბო	დჰნ	იალ
ბანბა	ყუთნ	ფანბა
მატყელი	სუფ	ფაშმ
წელის სასმელი	ქუზ	ქუზა
ჯამი	ყათა	ქასა
თაღგამი	ლვთ	შალდამ
პრასა	ბაყლ	თარა
ხენა-თესვა	ზარათ	ქიშტ
მოსაკვალი	რეი	დახლ

	არაბულად	სპარსულად
კალა	ქას	ხარმან
ხნისი (?)	სლარ	სნ
კბილი	ზრს	დანდონ
ფრჩხილი	ზფრ	ნახუნ
ტუაკი	ჯლდ	ფუსტ
კელფსა (?)	აჯრ	მუზდ
ჭრთამი	ფარა	რშვა
კალი	დეინ	ვომ
თითები	ასბა	ანგუშტარ
ტეჩი	ეოჰომი	ანგუშტი ბზურგ
სალაკელი თითი	საბაბა	ანგუშტი შადათ
შუათითი	ვასათ	მიონა
თითნობა	ბინსარა	ანგუშტი ჩარუმ
ნეკი	ხნსრ	ხურდაკ
აკადმეოფი	სუყმ	ბიმარ
კარგადმეოფი	საჰათ	თანდრუსტი
დიდგულა და ამაყი	თიღ	ქბრ
წელიწადი	ჰუჯა	სალ
ერთი კვირა	ასბუაა	ჰავთა
ერთი მთუარე	შჰრ	მაჰ
შაბათი	საბთ	შანბა
ჰანსაკევი	ჯუმა	აღინა
დრო	ჰინ	ვახტ
დღლა	ფაჯრ	სოჰბ
საღამო	მღრიბ	შამ

	არაბულად	სპარსულად
კუიჩა	აჰად	იექშანბა
ოჩშაბათი	ასნეინ	ღუშანბა
სამშაბათი	სალასა	სეშანბა
ოთხშაბათი	არბაა	ჩარშანბა
ხუთშაბათი	იომლო ხამსა	ფანჯშანბა
გულოკანი	ჯუდა	დელილ
ლომი	ასად	შირ
დაძინება	ჰაჯათ	ხუვთან
უძილობა	საჰარ	ბიხაბი
უსკი	სახი	საჰაბ ქარამ
მაძღარი	შაბონ	სირ
აღრიტალი ¹⁾	ოუჯ	ზამინი ფასტუ ბლანდ
უბაღასო ალაგი	ჯრზ	ზამინი ბიგია
მაღალი ალაგი	ამღ	ზამინი ბლანდ
რბილი მიწა	ხბარ	ზამინი ნარმ
ბეჭი	ქთვ	შონა
წელწული (?)	მაა	რუდა
მკარი	აზოთ	ბაზუ
ქათმის ბოლო	ზამაქი	ღუმი მურღ
შემწვარი	შავა	ბრიონ
მცოდინარე	ალამ	ღონა

¹⁾ აღრინტალი, გვერდობაში ღელე-ღულე.

	არაბულად	სპარსულად
ჩრდილი	ზღ	საე
წვიმა	მათარ	ბარუნ
გაზათესული	რაბია	ბაჰარ
შემოდგომა	კარიფ	ფაიზ
ზამთარი	შთაა	ზმსტონ
ზათესული	სეიფ	თაბსტონ
მტერი	ხსმ	დუშმან
შიში	ხოფე	თარსიდან
ტყვე	ვსაყ	ბანდი
სატყვეო	ჰასინ	ზნდონ
ურჩი	აბა	სარქაშ
ზანტი	ბათა	ქჰალ
ნაჩი	თარაა	თაზა
დაკრეფილი	ჯანი	ჩიდა
შერცხვნილი	ჰააზა	რსვა
გლასა	დანი	აღნა
მჭლე	ზანი	ლაღარ
შიმშილი	ჯუაა	გუსნავი
სიუვარული	ქალათ	ეშყ
ანჰარტავანი	სალაუფ	ზიადასარ
წელიწადი	სანაა	სალ
მაღლად ტირილი	ნაალა	ფრიად
მშიშარი	ვეჯალ	თარსუქ
წმინდა კაცი	მუთაჰყინ	ფაჰ რიზგარ
კაი კაცი	აბყარი	ნიქუ

	არაბულად	სპარსულად
ქლიბი	საყაბ	სოჰან
შტერინი	ჰაზარ	ხირა
გაკურებული	სადარ	ჰაირონ
ლესმარი	ვათად	მიეხ
ჭირი	ვასაბ	რანჯ
სატკივარი	ალამ	დარდ
სიმწვავე	ჯავაა	სუზიშ
აკბული	თაიყ	ბაღხუ
მტირალი	მაიყ	გრიონ
ცივი	ბრდ	სარდ
ცხელი	სახინ	გარმა
ნაღვლიანი	ჰაზინ	ყამგინ
სიმკიარული	ფარა	შადი
პატარა	სალირ	ხურდა
სიბერე	ქაბრ	ფირი
გაუწყობელი	სმჯ	ნახოშ
თამაშობა	ლააბ	ბაზი
ძებნა	თალაბ	ჯუსტან
ოხერი	ყარიბ	ვირანა
წყენა	ანა	რანჯ
სიმიდირე	საანა	რაფათ
ტირილი	ბაქა	გრია
დამა (?)	ჯანაბ	მეილ
მორცხვო	კაფარ	შერმ
ნამეტნავი	საჰაბ	აფლონ

	არაბულად	სპარსულად
ჭაღა	შაარა	ბიშა
ძვირობა	სანინ	ყაპათი
გუდა	ჯურაბ	ამბონ
ცხვირის სიღბო	მარნ	ნარმიი ბინი
სასსარი თითებისა	ბარაჯმი	ბანდაჰაი ანგუ- შტონ
მურჯლი	ნათინ	განდილა
ზირის სუელი	ნაჰრ	ბუი დაჰონ
წვეინტლი	ნაყა	აბი ბინი
რეყე	ლუბ	სანგ რიზასტონ
მთა	ჯაბალო	ქუჰ
მცველი	ჰარაზ	ფასვან
თაფლი	თარმ	ასალო
სასწორი	მიზონ	თარაზუ
საშალნე	ჰამლო	ბარ
ერთი საშალნე	ვყრ	ხარვარ
ხომალდი	სეფანა	ქიშტი
საქარე	შორაა	ბადვან
საკსე	მამლო	ფურ
ცარიელი	თუჰი	ხალი
მაღალი	შმხ	ბლანდ
მთა	ყულა	სარ
კიბე	სლამ	ნარდვან
ტანი	ჯსმ	ბედენ
სუელი	რუჰ	ნაფას

	არაბულად	სპარსულად
სიცოცხლე	ჯონ	ჯან
ძალდი	ქალბ	საგ
კატა	ჰარ	გორბა
კრწეილი	იარღუზ	ქექ
ჟინტეელი	ნამლ	მურჩა
ქიქეანა	ალამ	ჯჰან
სიცოტაე	ყლეთ	ქამი
ნებერობა	რაჰათ	ხოში
სიაკვანე	შარათ	ბალი
კემწიფობა	მულუქ	ფადი შაჰ
თაკადთ [ჰქვიან]	სუდაათ	სარქარდა
ასალი	ჯდთ	ნოვ
სავსე	ქეზათ	ფურ
ეჭვი	რეიბათ	გუმან
ძვირი	ლდყ	გრონ
მწიფე	ბაღღ	რასიდა
შეჭამადი	აქლ	ხურდანი
სამოკვარი	რათეაა	ჩარნიდან
გაფრენა	თეირ	ფარნიდან
გაჯალვა	მაზი	რნდან
მდინარე	ჯარი	რვან
გარბევა	სააი	დავონიდან
გრევი	ფარიყ	ყუნდ
გაუგონარი	თლყ	ბალაა
საჩიკარი	შქვა	გლე

	არაბულად	სპარსულად
მეტსკარე	რააი	შობან
გზა-დამკარგაკი	ზალალათ	გუმრაჰა
ჩხუმი და მტერობა	ბულჟუ. ადავათ	დუშმანი
ამისთვის	თლყა	ჯაჰათ
მოციქული	ყორან	ნები
გაცხადება	თაბიონ	ბიონ
ნიშანი	აიათ	ნშონა
ღარი	მიზაბ	ნავდონ
ხე	შაჯარ	დრახტ
შესკეწნა	მლოჯა	ფანჰბურდან
მეფე	მელიქ	შაჰ
ტასტი	სარირ	თახთ
უკელა	ქული	ჰამა
ნახეკარი	ნისბ	ნიმა
ზოგი	ლახთ	ბაზი
კიტრი	ბადრანგ	ხიარ
კუხნი	დბ.	ქულუ
მაგარი	შადიდ	სხტ
ჭარსალი	სალყ	ჩულუნდურ
სტაფილო	ჯაზარ	გაზარ
პიტნა	ნანა	ფუდნა
სამოსი	მათა	რახტ
ტანსაცმელი	ლაბას	ქისბათ
სიმთვრალე	სუქრ	მასტი
სიფხიზლე	სჰვ	უშიარი

	არაბულად	სპარსულად
მოსმარება	ნასრ	იარი ქარდან
ბნელი	მუზლამ	თარიქი
უღონო	ვანი	სუსტ
დაღონებული	ზლეთ	ზარი (?)
შესკეწნა	თაზარო	ზარი
ფიცი	ყასამ	სოვგანდ
უსაქმო	მათალ	ბიქარ
მემიუნე	ყარდ	ქფი
თაკვი	ყაზაა	საგიაბი
ცემა	ზარბ	ზადან
მცოდინარე	ფაჰმ	ლონაი
აკსება	ჰალფა	ამბუ
მარტოობა	ვჰდათ	თაჰნაი
სიგლასე	ვილჰა	დვრიში
შემძლე	ყუდრათ	თონაი
გაწილებული	ფზაჰ	რსვაი
ღონი	ხნზრ	ხუგ
პილწი	რჯს	ნაჯის
მუტ. ღი	ვარჯ	ქუს, მივსაქინ
		ანდარონი
მუტ. ღის ნაპირი	მჰბალ	დაჰონ
ელე	ზობ	ქირ
ევერები	ხუსია	ხაე
ჭიპი	სურჰ	ნაფ
გულისპირი	სოღრა	მალაქი სინა

	არაბულად	სპარსულად
სამკუდრო	ვათან	აბხურ
ტივი	ნაპი	მუქ
პირის წასაკრავი	უზომ	ბანდი დაჰონ
ცული	ფალო	თაბარ
წერაქვი	მაარ	ქულუნგ
ბუნანკალი	შურუფ	ზანბურ
მსკნელი	აქარ	ბარზგარ
მორიელი	აღრაბ	ქაჯდუმ
შსამი	ჰამა	ზჰრ
გველის გბილი	აბრა	ნიშ
ქარქაშხილიფა	ჯააბა	ქეშ
ცხელეზა	ჰამა	თაბ
თავისტკივილი	სოდა	დარდისარ
გულისტკივილი	ფაად	დარდი დილ
ღვიძლისტკივილი	ქაბად	დარდი ჯიგარ
მუწუგი	ჯარაა	რიშ
ღუმა	ელია	დუნბა
სირაქლემა	ნაომა	შუთურ მურღ
წებო	ღრა	სრიშუმ
სრიში	დაბუყ	სრიშ
სანთელი	მუომ	შამ
ყაღბი	ბეჰრჯ	ნასარაა
ჟერნის თიგანი	ყაზალ	აჰუბარა
ნახვრეტი	სოყბა	სულახ
წაღდი	მანჯალ	დას

	არაბულად	სპარსულად
ჩქიფი	მაშა	ქალბათინ
მარწუსი	ქალუ	ანბურ
კერკი	მნშარ	არა
ბერკაცი	შიხ	მარდიფირ
დედაბერძ	აჯუზა	ფირაზალ
ზეთი	ოლვა	ბალა
სადაბლე	სოფლ	ფასტ
კოშკი	ყასრ	ქოშქ
საძირკველი	ბნიონ	ასლ
თვალის კილა	მახტუმელ	აინ, ქუნჯი ჩაშ
ნიკკისი კაკალი	ჯოვზა	გრდქონ
ნუში	ლოვზ	ბალომ
ერბო კვერცხი	აჯაა	ქუქუ
სასამებელი	ბალუდა	ნიშისტა
გასუქებული	მუსამან	ფარვარი
ყინული	ჯამად	იახ
შიგნით	დახლ	ანდარონ
ძირი	თაბაყ	თაჰ
ნესკი	ბთიყ	ხარბუზ
ჭადა	ყურს	ქულიჩა
ძღარბი	ყანფუდ	კარფუშტ
კუია (კუ?)	სალაფთ	სანგ ფუშტ
ხლიკვი	ზბ	სუსმარ
შუბლი	ჯუბაჰ	ფიშონი
შუბლ ზეითი	მაფრაყ	ფარაყ

თავისტეინი	არაბულად	სპარსულად
სატეინე	დამალ	მალზისარ
თავის კეკრცხი	უმი დამალ	ჯაიმალზ
კაცს რამ ყუკვილი	ჯამჯამა	ქალა
გამოესხმის	ნოხტა	აბლა
მრუნდათ შობა	იათნ	ბაზგუნა
მოხარშული	მათბუხ	ფუხტა
ქათვის ასაღები	მარათა	ქათგირ
ადუღება	ფოურ	ჯუშდადან
რედადგარი	ასუია	ლიგთა
პატარა ქვაბი	თაბხირ	ფათლ
საკარცხელი	მაშტ	შანა
ძველი	დალყ	ქოჰნა
ყავარჯენი	მანშაა	ასა
ბარფოში	მართ	გილიმ
რამოცი	არბეინ	ჩილა
რანმი	ზობრ	სათრ
ნაწერი	რაცამ	ხათ
წინგი *)	სოფრ	ქთაბ
ცილობა	თავთიშ	ბასქარდან
ქადაგება	ფჰსა	მასალა
ჭოპოსანი	მნთაჰა	რანდა

*) ფარსადანი ყველგან წიგნის მაგიერ ხმარობს წინგს, ვითარცა მეგრელნი.

	არაბულად	სპარსულად
სოფლი	მაყარ	იშქანა
შალაშინი	მასყაბ	მანთაჰა
ბადე	შრქ	დომ
მასე	ფახფი	თალა
თეთრის სასწორი	მიარ	თარაზუიზარ
ახალი ჰერანგი	ყაშიბ	ფეჰრანი ნოვ
წმინდა წყალი	არზაყ	აბი საფ
წვიმის წყალი რომ		
გუბეთ იდგეს	ყადირ	აბი გავდალ
ხიდი	ყანთარ	ფულ
ღრმა	ამიყ	გავდ
რუ	ნეჰრ	ჯულ
ტბა	ყარ	აბიმაინ
საღესავი	სნონ	სანგი ფსონ
თხელი ქვა	ლახაყ	სანგი თუნუქ
მარმარილო	ნსუ	სანგი მარმარ
კედლის ქვა	საჯლ	სანგი ღივარ
ფეკის ქვა	ნაშაბ	სანგი ფა
წისკვილის ქვა	რჯა	სანგი ასიოვ
ბზიანი ტალახი	სიაა	ქაჰგილ
ტალახი	ნაყირ	მალათ
გალატოზი	იმამ	ბანა
კირის ყოყინი	ნეჰყი ჰამრა	ბუნგიკარ
ცსენის სვისენი	სოჰილ	ბუნგი ასბ
ძაღლის ყეფა	ბნაჰა	ბუნგი საგ

	არაბულად	სპარსულად
მგელის ევირილი	აგაა	ბუნგი გურგ
ტრედის ღუღუნი	ჰადირ	ბუნგი ქაბუთარ
ტურის ევირილი	ოაა	ბუნგი ჩაყალ
გარდაწყვეტა	მლახას	მუშახს
ასრე	ნაამ	არი
განა	ილჰ	მაგარ
ცოტა ანბავი	ქაიან	ხაბარი ქამ თანთურ
მხაჯი	ჰუმაყ	ხულთა
მარტო	ფარდ	თჰნა
სიცხე	ჰარ	გარმა
სიცივე	ბარდ	სარმა
ვარდი *)	ვარდ	გულ

*) ჩუბინაშვილი ამბობს, რომ ვარდი არაბული სიტყვაა. თუ ეს სიტყვა არაბულია, მაშ როდის წარმოსდგა სახელწოდება „ვარდის“ თვისა, რომელიც იხმარება მხოლოდ უძველეს დროის ნაწერებში? სიტყვა „ვარდი“ რამდენიმე ჯერ ნახმარია წმ. ნინოს ცხოვრების აღწერაში (მოქცევაჲ ქართლისაჲ გვ. 14: „ხოლო მე (ნინო) დაქვითი ეკალთა შინა ვარდისათა, რამეთუ ვარდი და ნუში ყუაოდა მას ჟამსა“). ეს ძეგლი (მოქც. ქართლ.) რომ მე X საუკუნეზე უწინარეს ჟამს შედგენილია და უცვლელად შეტანილი შატბერდის ქრისტომატიაში, ამას ამტკიცებს ამ ქრისტომატიის ავტორის ბერაის (მე X-საუკ.) მოწმობა. იგი სწერს: „წიგნი ქართლის მოქცევაჲ... ვითარცა ტალანტი წინამძღუართაგან დაფარული, შემდგომად მრავალთა ჟამთა და წელთა, ვპოვეთ. „(გვ. 74). ძნელი წარმოსადგენია, რომ ბუნებითვე სავარდ-ყვავილოდ გაჩენილ ქვეყნის მცხოვრებთ არაბთა შემოსევამდე ვარდის სახელი არა სცოდნოდათ

ვარდკაჭკა	არაბულად	სპარსულად
ასულელებული	ჰნდბა	ქაშნი
ათსფეხი	ოყბა	ბუია
თემო	ვაშ	ჩარფა
ხასა	რადაფ	სურინ
აღამიანი	ხას	ქაჰუ
ხვადი ვარი	ინს	აღამი
ჭაკი ვარი	ნაჰყ	ნარი ხარ
მუტრუგი	ოთან	მაჩა ხარ
ვირას კურტანი	თულბ	ხარ ქურა
მიჭვრიტანა	ბრზა	ფალანი კარ
	საჯანჯალ	აინა

და ამ ყვავილის წოდება ესესნოთ დაგვალულ არაბეთის მკვდრთაგან, და ამ ნასესხით აღენიშნოთ ცნებანი. ვარდობისთვე, ვარდ-კაქაქა, ვარდის-ძირა, ვარდ-კანაფა, ვარდ-შროშანი, ვარდის-წყალი, ვარდ-გობა (ქუნთრუშა), ვარდის-ჩიტი (ბულბული), ვარდის ფერი, ვარდის უბანი, ვარდო, ვარდოსანიძე, ვარდისა-ხარ (სახელია), ვარდიანი (სოფ.), ვარდ-ციხე, რომელსაც ბერძენთა მწერალი პროკოპე (მე-VI საუკ.) „როდოპოლად“ (ვარდ-ციხედ) სთარგმნის და მასთან იხსენიებს ციხეებს სკანდას, მოხორეზისს, ბიკვინტას და სხ. (იხ. მისი *Исторія войнъ* გვ. 291). ორს ენაში ერთნაირი სიტყვების არსებობა ჯერ კიდევ იმას არ ამტკიცებს, რომ ერთს ამ ენათაგანს ეს სიტყვები მეორისაგან უსესხნიაო: ერთნაირი სიტყვები ერთისა და იმავე ცნების აღსანიშნავად შეიძლება სრულიად დამოუკიდებლად წარმოსდგეს სხვა და სხვა ენებში (იხ. *Наука о мысли*, მაქს მიულერისა, გამოც. 1891 წ. და მისივე *Наука о языкѣ*, გამოც. 1866 წ.).

მთვარისა. წლისა. და მასკვლავის. საკვლები. და. ან. თავი. სით. აელების. და. ან. არაბულათ. ქრონიკონს. სიღამ. დაიწყებს. ერთსა მაჰრამსა. ორსა საფარსა. სამსა რაბიელ ავალსა. ოთხსა რაბიელ აკრსა. ხუთსა ჯამდლო ავალსა. ექვსსა ჯამდილო აკრსა. შვიდსა რაჯაბ. რვასა შაბან. ცხრასა რამაზონ. ათსა შავალ. თერთმეტსა ზილყად. თორმეტსა ზილჰაჯ.— წელიწადი. თურქთა ანგარიშით. სახელები ასრეა: სიჩხან ალ (სალი მუშ) (თავის წელიწადი); *), უდილ (სალი. გავ) (კარის წელიწადი). ბარსილ (სალი ფალანგ) (ვეფხვის წელიწადი). თუშან ილ (სალი კარგუშ) (კურდღლის წელიწადი). ლუ ილ (სალი ნჰგ) (თევზის წელიწადი). ილან ილ (სალი მარ) გველის წელიწადი. იუნთ ილ (სალი ასბ) (ცხენის წელიწადი). ყუ ილ (სალი გუსბანდ) (ერკემლის წელიწადი). ბიჩილ (მეიმუნის წელიწადი). **) თაყაყუ ილ (სალი მურლ) (ფრინავთ წელიწადი). იტ ილ (სალი საგ) (ძაღლის წელიწადი). თანგუზ ილ (სალი ნუგ) (ღორის წელიწადი).

აბა. ცის. თორმეტი. ბურჯები. და. მათი. სახელები. ეს. აგრის. და. სრულ. ცასა. და. ქვეყანასა. დღელამეს. ოცდა-ოთხს. ჟამს. გარ. შემოუვლი-

*) პირველ ფრჩხილებში სპარსული სახელწოდებაა წელიწადისა, ხოლო მეორეში თარგმანია თურქულისა და სპარსულის სიტყვებისა.

**) სპარსული დედანში არ არ არის.

ან. და ყოვლი საწუთროთ. საქმის. მორთვა. და. მოსავალი. ღმერთს. ამათით. უბძანებია. და. მუნე-
ჯიმთათვის. უსწავლებია. მზე. და. მთურის. ამაღ-
ლებ-დადაბლება. ხან. ღლის. სიდიდე. და. ხან. ლა-
მის. სიდიდე. ხან. სიცხე. და. ხან. სიცივე. ჩასხება.
შობა. სიკვდილი. ღღეთ სიგძე. და. სიმოკლე. ბედი.
და. უბედურობა. ჭკუა. ცნება. და. შემცდრობა.
სილამაზე. და. სიგონჯე. ავი. და. კარგი. ნაშობთა.
და. იძვრისთ. საქმე. ცის. ტარებასა. აქვს. უწინ. ა.
ჰამალ (ცხვარია). ბ. სოვრ. (კარია). ჯოვზ (ნივე-
ზის კაკალია). დ. სარათონ (კიბორჩხალია). ე. ასად
(ლომია). ვ. სუბულა (ყანის თავთავია). ზ. მიზონ (სასწო-
რია). ც. აღრაბ (მორიელია). თ. ყოვს (მშვილდია). ი.
ჯადი (თხა არის). ია. დალბ (კოლტია). იბ ჰუდ (თევზია).

აბა. სახელი. და. საქციელი. შვიდის. ეტლისა.
ყამარ, მაჰ (ა მთვარე). ოთარიტ (ბ. ოთრითს ჰქვი-
ან). მესამეს. ბაჰრომ. მეოთხეს შამს (მზე არის). მე-
ხუთეს მრიხ. მეექვსეს მუშტარი. მეშვიდეს ზოჰალ.

აბა. ყოვლს. მთვარეში. შვიდი. ავღლე. არის.
რომე. არას. საქმის. ქნაში. არ. ვარგა. სამსა. მთვა-
რისსა. ცამეტსა. თექვსმეტსა. ოცდა-ერთსა, ოცდა.
ოთხსა, ოცდა. ხუთსა.

აბა. მზე. რომ. ბურჯებში. იმყოვნებს. კაკალ-
სში. რომ ჯოვზა. ჰქვიან. 32. *) ღღესა, ერკემლისს.
რომ. ჰამალი. ჰქვიან. 31. ღღესა კორისს. რომ.

*) ტექსტში ოცდაორმეტი სწერია, ზ სხეებიც აგრეთვე.

სოვრი. ჰქვიან. 31. დღესა. ლომისს. რომ. ასადს ეძახიან. 31. დღესა, კობორჩხალისს. რომ. სარუთან. ჰქვიან. 31. დღესა, კოლტისს. რომ. დაღბს. იხმობენ. 30. დღესა, სასწორისსა. რომ. მიზანი. ჰქვიან. 30. დღესა, თევზში. რომ. ჰუდს. ეძახიან. 30. დღესა, მორიელისს. რომ. აღრაბია. 30. დღესა, მშვილდისს რომ. ყოვისი. ჰქვიან. 29. დღესა, თხისს. რომ. ჯადის. ეძახიან. 29 დღესა. არაბულის. ქრონიკოს. ანგარიში. ქართულის. ანბანით. ანით. დაჭირული. ჭოემდისინ ათჯერ. ათასს. იტყვის და არაბული ალიფ. ბე. ათასის. მეტს. არ. იტყვის, ამიტომე. რომ. მკედრულის. ანბანისა. ცხრა. ასო მეტი. აქვს. არაბულს. ასოზედან. რომ. ორთავ. ან. ერთი. აქ. დაიწერების. ალიფ. ერთი. ბი ორი. ჯიმ სამი. დალოთხი. ჰი ხუთი. ვოვ ექვსი. ზი შვიდი. ჰაი რვა. თი ცხრა. იე ათი. ქაფ ოცი. ლომ ოცდა-ათი. მიმ ორმოცი. ნუნ 50. სინ 60. აინ 70. ვე 80. სათ. 90. ყაფ 100. რუ 200. შინ 300. თი 400. სი 500. ხი 600. ზალ 700. ზათ 800. ზი 900. ლაინ 1000.

ქ. აბა. თუ. მკედრული. ქრონიკო. რასთვის. ათი. ათასია. და. არაბული. ათასის. მეტი. არ. არის. ეს ასოები. გაცხადებს. ან 1. ბან 2. გან 3. დონ 4. ენ 5. ვინ 6. ზენ 7. ჰე 8. თან 9. ინ. 10. კან 20. ლას 30. მან 40. ნარ 50. მე 60. ონ 70. პარ 80. ჟან. 90. რაე 100. სან 200. ტარ 300. უნ 400. ფარ 500. ქან 600. ლან 700. ყარ 800. შინ

900. ჩინ 1000. ცან 2000. ძილ 3000. წილ 4000.
კარ 5000. ხან 6000. კარ. 7000. ჯან 8000. ჰაე
9000. ჯოე 10000.

II ანჯანის ანბანი.

ქ. ვისაც. სამალავათ. ერთმანერთან. წინგნის
მიწერა. გინდოდეს. ამას. ქვეით. რომ ანჯანის ანბა-
ნი. დაიწერების. ან. ზეპირათ. ისწავლეთ. ზე დაიმხსო-
ვნეთ. და. ან. ანჯნის. ანბან. თან. იქონიეთ. რომე.
იმით. მისწერდეთ. და. ან. მოგწერდენ. წაიკითხვის.
ფარსადან. გორგიჯანიძეს. შეუწყვია. რაც ასო. თქმასა
და. გაგონებას. მოუნდების. ყველა. არის. ან. ჯანის.
ანბანა. ეს არის:

ქ. აჯ. ბხ. გკ. დქ. ეწ. ვქ. ზც. ჰჩ. თშ. იყ. კლ.
დქ. მფ. ნუ. ოტ. პს. რჟ.

III ოსმალეთის ხელმწიფეთა ანბანი.

ქ. ანბანი. ოსმან. ჯუგის. ნათესავისა, თუ რამდენმან იკემწიფა.
ურუმში

თაკით. ოსმან. ჯუგ. აჯობა. ბერძენთა. თავის.
ბატონს. ალადინ სულთანს. წაართვა. კემწიფობა.
და. ოცდა. რვა. წელი. წადი. კემწიფობა. ქნა. გვა-

რათ. იხმეს. ალი. ოსმან. და. თვითან. დაიწერა. სულთან. ოსმან *).

მეორე სულთან ბაჰაუდინ. გაკემწიფდა. სულთან. ოსმანის. შვილი. რომ. მამის. დროსაც. ლაშქრის. თავი და სპასალარი. იყო. ოცდა.თხუთმეტს. წელიწადს. კემწიფობა. ქნა.

მესამე. გაკემწიფდა. სულთან. მუჰად. სულთან. ბოჰრანის. შვილი. ოცდა.თერთმეტი. წელიწადი. კემწიფობა ქნა.

მეოთხე. გაკემწიფდა. სულთან ბაიზიდ. სულთან. მურადის. შვილი. და. აიღო. სხვათგან. თემი და. ქვეყანა. მრავალი. მოუხდა. ლანგ. თემურ. დიდის. ლაშქრით. შეიქნა. ომი ძრიელი. და საზარელი. სუ-

*) ოსმანს ვახუშტი ოთმანად იხსენიებს. იგი სწერს, რომ ოთმანი ჩინგისთა ტომისა იყო, როგორც იტყვიანო, და საფიქრებელიაო, რომ იგი ყოფილიყო ჩამომავალი ვრინჯი ნონისა ყაენის ონხანის გვარისა, რომელმან დაიპყრა სულთნობა ყიასდინისა და ოთმანმა დაიპყრა აღმოსავლეთი 1303 წ. და მოკვდა 1327 წ. შემდგომად გასულთნდა ძე მისი ორხან († 1368), მერე ძე მისი მურად († 1379), შემდგომ ძე ამისი ბაეზითი, რომელიც დაატყვევა ლანგთემურმა 1391 წ. და მოკვდა სამარყანდს (იხ. საქარ. ისტ. ვახუშტისა, გვ. 295). ოსმალთა ისტორია ოსმანთა დინასტიის დამაარსებელად სთვლის სულეიმან-შაჰს († 1231 წ.), ხოლო პირველ სულთნად ოსმანს († 1325 წ.), მისი ძე ორხან († 1359), შემდეგ მურადი († 1389) და მერე ბაიაზიდი (Hist. de la Geor., I p., II liv. p. 676, n. 1).

ლთან. ბაიეზიდ. თემურის. ლაშკართ. დარჩა. და. დარჩენილი. მოკვდა. თავისის. დღითა. თხუთმეტი. წელიწადი. კემწიფობა. ქნა.

მესუთეს. გაკემწიფდა. სუჯთან. მჰმდ ილდრუმ. ბაიეზიდის. შვილი. და. თავის. ძმები. დახოცა. მო-
მატებული სახელი. დაირქვა. ჩალაბი. და ათი წე-
ლი. წადი. იკემწიფა.

მეკქესე. გაკემწიფება. მეორის. სულთან. მურა-
დისა. სულთან. მჰმდს. უკან. ამან. დაიჭირა. სფრი-
და. ურუმელი. ლაზის. ქვეყანა. ოცდა. თერთმეტი.
წელი. წადი. იკემწიფა. ბურსას. დაიმარხა.

მეშვიდე. გაკემწიფება. მეორის. სულთან. მჰმა-
დისა. ორს. წელს. უკან. აილო. აღრა. მერმე. კოს-
ტანდი. პავლე. დაიჭირა. ტრაპიზონი. გონიამდისინ.
სულთან. მჰმდ. ფაათა. დაირქვა. ოცდა. თერთმეტი.
წელიწადი. კემწიფობა. ქნა.

მერვე. გაკემწიფება. მეორის. სულთან. ბაიე-
ზიდისა. ძმა. ჯინ. სულთანი. შეცილა. და. შეექნათ.
დიდი. ომი. და. გაიქცა. ჯამ (?). სულთანი. ფრან-
გეთსა. ამას. ობაში. სალიმ. შვილი. მამასა. ბაიეზიდს.
და. ტახტი. უკუჭირა. და. შვამავალთ. შეარიგეს. და.
ისევ. დაანება. მამასა. და. შვილმან. მამა საწამლა-
ვით მოაკვდინა. და. გაკემწიფდა. ოცდა. თერთმეტს.
წელიწადს. იკემწიფა. მამამან.

მეცხრე. გაკემწიფდა. მამის მკვლელი. სულთან
სალიმ. ამან. დაიჭირა. ნახევარი. ქურთის. ტანი.

მივიდა. ბურსას. მარდინით. შამამდისინ. დაიჭირა:
და. შემოება. კემშიფე. მსრეთისა. მოკლეს. ომში.
სულთან. მსრეთისა. დაიჭირეს იელუსალემი. და.
ქვეყანა. მსრეთისა. და. დასხეს. ფაშები. უჩინეს. მცვე-
ლი. რვა. წელი.წად. ნახევარი. იკემწიფა.

ათსა. გაკემწიფება. სულთან. სულეიმანისა. და
გაძრიელება. ზღვაზედან. და. ხმელეთსა. ზედან. და-
ჭირვა. მრავლის. ქვეყნის. აილო. ბუდუმის. ტახტი.
მაჭართაგან. წართვა. ერანელთ. ბაღდადი. გააჩინა.
იენგიჩარი. და. ორმოცდა. რვა. წელიწადი. იკემწიფა.

თურქმეტსა. გაკემწიფება. სულთან სალიმისა.
აილო. ამან. კუნძული. ყბრზისა. ფრანგთაგან. იკემ-
წიფა. წელიწადი. ცხრა.

თურქმეტსა. გაკემწიფდა. მესამე. სულთან. მურად.
აილო. ამისმან. ლაშკარმან. ნახჩვანი. ადრ. ბეჯანი.
შირვანი. ყარაბალი. და. ციხე. თბილისისა. და. გო-
რისა. და. მოუხდენ. მეფეს. სუიმონს. შეიბნენ.
ალოგეთზე. დაირჩინეს. მეფე. სუიმონ. და თავრიზის,
გზით. კოსტანდი. პავლეს. მიიყვნეს. *). ცხადით.
თავის. შვილს. გასკუვირვებელი. ქორწილი. უყო.
ოცდა. ერთი. წელი. წადი. იკემწიფა.

ტაშმეტსა. გაკემწიფდა. მესამე. სულთან. მჰმდ.

*) იხ. ჩენი „საქართ. ისტორია“, გვ. 260—276:
აგრეთვე დ. კარიჭაშვილის „სუიმონ მეფე“. და ვ. ბარნოვის
„სუიმონ კელი“

აესვა (?) ჯალაირი. წართვეს. თემი. ანატოლიისა. გამოუძახა. ლაშქარი. შეიქნა. დიდი. ომი. ამოსწყვიტეს. ჯალალნი. ისევ. დაიჭირეს. ანატოლი. კემწიფობა. ქნა. ცხრა. წელიწადი.

თოთხმეტსა. სულთან. მჰმდს. უკან. მისი. შვილი. სულთან. მუსტაფა. ორჯელ. გაკემწიფდა. უწინ. სამი. თვე იკემწიფა. მეორეზე. თექვსმეტი. თვე. იკემწიფა. ვერა. ქნა. კემწიფობა. თავისმან. ლაშქარმან. მოკლა. და. მისივე. ძმა. სულთან. აჰმად. გაბატონდა.

თხუთმეტსა. გაკემწიფდა. სულთან. აჰმად. სამი. შვილი. ჰყვანდა. ერთს. სულთან. ოსმან. ერქვა. მეორეს. სულთან. მურად. მესამეს. სულთან. იბრაიმ. სამეფე. შვილებმან. კემწიფობა. ქნეს. თვითან. თოთხმეტს. წელიწადს. იკემწიფა.

თექვსმეტსა. გახემწიფდა. სულთან. აჰმადის. შვილი. სულთან. ოსმან. აილო. ამან. ქვეყანა. ბულდანიისა. და. ხუთანისა. მოვიდა. კოსტანდიპაულეს. და. თავისმან. ლაშქარმან. მოკლა. ოთხს. წელიწადს. იბატონა.

ჩვიდმეტსა. გაკემწიფდა. ძმა. მისი. სულთან. მურად. ამან. აილო. ერევანი. და. ბაღდადი და. დაეწყო. შაჰსეფი. ერანის. კემწიფესა. ჩვიდმეტი. წელიწადი. კემწიფობა ქნა.

თოჯამეტსა. გაკემწიფდა. სულთან. მურადის ძმა. სულთან. იბრეიმ. ამან. ლაშქარი. გაუძახა. გირითსა.

ღ. კანდიასა. თავისმან. ლაშკარმან. უჭკუობისათვის. მოაკვდინეს. რვა. წელი. წადი. და. ცხრა. თვე. იკემწითა.

ცხრაშემეტსა. გაკემწითდა. სულთან. იბრემის. შვილი. სულთან. მაჰმად, ნაშობი. იყო. არაბთ. ქრონიკონსა. ათას. ორმოცდა. თერთმეტსა. გახემწითდა. შვილის. წლისა. ოცდა. სამის. წლისს. ღმერთმან. შვილი. მისცა. სახელათ. შაჰზადა. მუსტათა. დაარქვეს. ამან. წართვა. ფრანგთ. ნემსა. გირით. ლეჰლთაგან. სკანამიცა (?). ქვეყანა. აჭარის. ამან. გამოიცივალა. რვას. წელიწადში. თორმეტი. ვაზირი. ამ. თორმეტს. უკან. ქართლი. მჰმად. ფაშა. ავეზირა. ამან. ხუთი. წელი. წადი. და. ორი. თვე. ივეზირა. და. მიიცივალა. ამავე. ვეზირის. შვილი. აჰმად. ფაშა. გაავეზირა. ქნა. ვაზირობა. თხუთმეტს. წელსა. დლით. მიიცივალა. ყარა. მუსტათა. ფაშა. გაავაზირეს. აქამდისინ. ოცდა. თხუთმეტი. წელიწადი. იკემწითა. ამას. უკან. ძალზედან. ფრანგზედ. ილაშკრა. მრავალ. ჯერ. შეიბნეს. ვეზირ. აზამი. და. მრავალი. ბეგლარ. ბეგნი. და. ფაშანი. ზოგი. დაუხოცეს. ზოგნი. ტყვეთ. წაასხეს. ურუმთ. მერჯულენი. და. უფროსნი. კემწითეს. შემოეხვეწნეს. რომე. შვიდნი. ფრანგთ. კემწითენი. გაერთებულან. და. ურუმნი. მათს. ოჰს. შეჯერებულან. და. სალაროები. დაცლილაო. და. ნებით. საომრათ. აღარ. ვინ. წავაო. წყობა. ჩამოვაგდოთო. ლაშკარმან. მოისვენოსო. თუ. ისინი. ჩვენზედ. არ.

მოვლენ. ჩვენ. მათზედ. წასვლა. არა. გემართებსო. კემწიფემ. საკვეწარი. არ. გაუკონა. ასი. ათას. ჯორის. საპალნე. რომ. თითო. საპალნე. ხუთი. ათასი. მარჩილი. იყო. თემისაგან. ისესხა. და. აღრანას. მიატანინა. და. ნებით. ლაშკარს. წამსლველი. კაცი. ველარ. იშოვნეს. და. ვაზირი და. კარის. უფროსნი. ბატონი. კაცი. და. იენგიჩარნი. და. ლაშკარნი. გაერთ. პარდენ. და. კემწიფე. ტყუებით. კოსდადი. (კოსტანდი?) პავლეს. მიიტყუეს. იქ. მერჯულენი. შეიყარნეს. და. ასე. დასწერეს. ვითაც. ორმოცდა. ერთი. წელი. წადი. გაურთათვის. უბძოლიაო. არ. მოიკვლისო. მაგრა. კემწიფობით. კელი. ააღებინეს. და. ორმოცდა. ერთი. წელიწადი. იკემწიფა. და. მრავალი. ქვეყანა. დაიჭირა.. და. ბოლოს. თვითან. და. თავის. შვილი. დიდის. პატივით. საკემწიფოს. სარაიში. ოთურადი. უყვეს. და. მისი. ძმა. სულთან. სულეიმან. გააკემწიფეს. არაბთ. ქრონიკონსა. ათასს. ოთხმოცდა. ცხრასა. *)

*) არაბთა ქრონიკონი 1089 უდრის ქრისტიანულს 1711 წ. (1089+622 პირველი გიჯრისა). ამ ქრონიკონის მიხედვით სულთანი სულეიმან II გახელმწიფებულა 1711 წ., მაჰმად IV 1670 წ., იბრეიმ 1661 წ., მურად IV 1644 წ., ოსმან II 1640 წ. აჰმად 1626 წ., მუსტაფა 1624 წ., მაჰმად III 1615 წ; მურად III 1594 წ; სალიმ II 1585 წ. სულეიმან 1537 წ; სალიმ 1528 წ; ბაიეზიდ II 1497 წ; მაჰმად II 1466 წ; მურად II 1435 წ; მაჰმად I ილდრუმ 1425 წ;

IV მაჰმადიანთა სასჯულო წიგნი.

(ბიბლიოგრაფია)

ქ. ნებითა. მლთისით. ჩვენ. უმცროსმან. ყვე-
ლათ. უმცირესმან. და. ცოდვილმან. და. დამნაშავემა.
ყოვლს. ცოდვილთა. და. დამნაშავეთ. უმეტესმან.
პირ. შავმან. და. მონანავმა. ნაქმართა. ჩემთა. ფარ-
სადან. გიორგი.ჯანიძემან. მლთის. ძალითა. და. შეწეფ-
ნითა. კელი. მივჰყავ. მუსურმანთ. სარჯულო. წინ-
გისა და. ყანუნის. სათარგმანებლა. და. არაბული.
სპარსულად. და. სპარსული. ქართულად.

შემდეგ ავტორი განმარტავს, თუ როგორ უნდა
იცხოვროს ყოველმა მართლმორწმუნე მაჰმადიანმა
და როგორ შეასრულოს სხვა-და-სხვა წესები: „ნა-
მაზი“, განბანა და განწმენდა ჟამსა შობიარობისასა,
სიკვდილისასა, მგზავრობისასა, ავად ანუ კარგად
მყოფობისასა და სხ. ავტორი ამასთანავე აღნიშნავს,
თუ როდის რა ლოცვა უნდა წარმოთქმულ იქმნას.
მაგ. ავტორი სწერს: მაჰმადიანი რომ სულს განუ-
ტევებს, მისის „სიკვდილით. გაბანამდისინ. თხუთმე-

ბაიეზიდ I 1410 წ; მურად I 1379 წ; ბაჰრან 1344 და ოს-
მან I 1316 წ; გარნა ჯამი ყველა სულთანთა მეფობის წელი-
წადების 385 რომ მიეუმატოთ 1318, გამოვა 1701 და არა
1711, რომელიც, როგორც ვსთქვით, უდრის ფარსადანის მიერ
ნაჩვენებ არაბთა ქორონიკონს 1089

ტი. რიგია. ერთი „ვაჯუბი“. თერთმეტი „სუნათი“. სამი „მაქრუ“. აბა. ის. ერთი ვაჯუბია. უნდა. პირი. და. ფეკის. ტერფი. სალოცავისაკენ (მაჭქასაკენ). უყონ (გარდაცვალებულს). აბა. თერთმეტი. წესი. რომ. სუნათი. და. მადლია. უწინ. ქალამის. თქმა. თორმეტის. იმამის. ხსენება. და. მათის. იმამობის. წამება. ამრიგად. თქვას: „ია. აბადულა. ჰე. უზქურელ. აჰდ. ლაზი ჳრახტნა. ვიდარი. დუნია. ვე.ჰიჰა. შჰადათენ. ან. ლა. ილაჰა. ილაღაჰ. ვაჰა-დუ. ლა. შარიქელ. ლაჰუ. ვე.ენე. მჰმდენ. აბდუ. ყ.უ. ვე. რასულუ. ყ.უ. არსალუ. ყ.უ. ბილ. ჰუდა. ველ. დინელ. ჰყ. ლიუზჰე. რჰყ.უ. ალა. დინე. ქულ-ლიჰი. ვე. ლოჰ. ქარ. რეჰალ. მუშრიქონ. ვე. ენე. კალიჯათ. ჰუ. მინ. ბადიჰი. აბირ. ალა. მომი-ნინ ვე. სეიდენ. ვასიინ. ალი. იბნი. აბი. თალბ. სუმე. ველად. ჰულ. ჰასან. გელ. ჰუსეინ. სუმა. ალი. იბნი. ჰუსეინ. სუმა. მჰმდ. ბალრ. სუმე. ჯავა-რი. სადყ. სუმე. მუსაი. ქაზუმ. სუმე. ალი. რზა. სუმე. მჰმდ. თაყი. სუმე. ალინ. ნაყი. სუმე. ჰასან-ელ. ასვარი. სუმე. ხალავათელ. მუნთეზირელ. მჰმდენ. მეჰტი. სალავათ. ულაჰ. ალეჰი. ვე. ალეჰ. იმ. ეჯმეინ. ალა. ჰაზა. ჰაიეთუ. ვე. ალა. ჰაზამთუ. ვე. ალა. ჰაზა. თუ ბასუ. ვე. აგერ. მეით. ზან. ბაშათ. ჯაი. ია, აბდულა. ია. ამათულა. (გვ. 21).

საკანონო გარდასახადი.

„მეფისა. და. კურდღლის. სანადიროს. საკანუ-
ნეც. თითო. ცხვარია. ზეითის. ანგარიშით... კაკბისა
და. გლონის (?) კვერცხის. გატეხის. საკანუნე. ერთი.
ასეთი. ცხვარი. გაილოს. რომ: დამაკების. დროს.
იყოს. თუ. ჩაწიწილებული. იყოს. და. თუ. არ.
იყოს. ერკემალი. მდედს. ცხვართან. გაუშვას. და.
ან. ათი. კაცი. გააძლოს. და. ან. ზეითის. წესები.
გარდაიხადოს... ჭაკჭათა. და. მისებრ, ჩიტთ. მოკვლის.
საკანუნე. ერთის. გლახის. გაძღება. არის. ...ტყვი-
ლათ. შუღლის. ქნა. ერთისათვის. ცხვარი. ორისა-
თვის. ძროხა. სამისათვის. აქლემი. თუ. მართლა.
უშუღლია. სამზედ. ერთი. ცხვარი. ვაჯუბია. და
სხ.

V ქ. ასოთ. სამღერელი. მართალი. და ჭიუმარიტი. და. დაცდენილი.

(ასოთ სამღერელის თავი და ბოლო)

დანიელ. მოციქულისაგან. და. ალექსანდრე.
მაკილონელისაგან. და. მოწამეთაგან. და. ურუმთ. და.
არაბთ. ჰაქიმთაგან. გარდანახადი. და. დაცდენილი.
ფარსადან. გორგიჯანისაგან. ასრე არის: თუ სრულ.
თავი. ემღერდეს. ყოვლი. მისი. საქმე. კარგად. მოხდეს.

თუ. საქაჩრე. ემღერდეს. კემწიფეთა. და. მეპატრო-
ნეთაგან. პატივი. და. წყალობა. მიეცეს. თუ. თავის.
გარეშემო. ემღერდეს. ნაღვლიანი. იქნას. და. სი-
ნანულში შევიდეს. თუ. შუბლი. ემღერდეს. თავის.
შესაფრათ. სიმდიდრე. და. სიხარული. მიეცეს. და.
წესაზღვდ. (?). იშოვნოს. რამე. თუ. მარჯვენა. თავი.
ემღერდეს. მედიდურთაგან. პატივი. დაედვას. თუ.
საფეთქელი. მარჯვენა. ემღერდეს. დანიელ. თქვა.
ნათესავი. მოუკვდესო. მოწაფეთა. თქვეს. დანაღვლი-
ანდესო. ალექსანდრემ. თქვა. შესწყინდესო. აქიმთა.
თქვეს. დაუმარცხდეს. რამეო. ფარსადან. თქვა. გაჯავ-
რდესო. თუ. საფეთქელი. მარცხენა. ემღერდეს. და-
ნიელ. ტანის. სიმთელე. თქვა. მოწაფეთ. სიკეთე.
და. სიმკიარულე. და. ალექსანდრემ. კაცის. ნახვით.
გაკარება. ჰაქიმთ. თქვეს. მტერს. აჯობოსო. ფარ-
სადან. თქვა. იშოვნოს. რამეო. თუ. ყური. მარჯვე-
ნა. ემღერდეს. დანიელ. თქვა. სიმდიდრე. გაშორ-
დესო. მოწაფეთ. შეწყენა. თქვეს. ალექსანდრემ.
თქვა. შეჭირვებაში. შევიდესო. ჰაქიმთა. თქვეს. ამას.
ზეით. თქმულები. საკეთილოთ. შეექნასო. ფარსადან.
თქვა. ანაზდათ. გაჯავრდესო (გვ. 255).

„ასოთ სამღერელის“ ბოლო: „ფარსადან გორ-
გიჯანიძე იტყვის: დანიელ. მოციქულმან. თავისი.
ნაცადი. თქვა. და. დაემოწმაო. მოწაფეთაც. დაც-
დენილოთ. დაემოწმნესო. და. ალექსანდრეს. ქვეყნის.
ჭირვაშიო. თითო. ესები. ათას. ჯერ. დაუცდენიაო“

და. აქიმთაც. ოსტატთ. აგან. გაგონილი. და. თა-
ვიანთ. აგან. ნაცადი. აქონდა. მაგრა. ფარსადან.
გორგიჯანიძე. ამას. იტყვის. ყოვლს. კაცსა. და.
დედა კაცთაო. ჩასხებით. (ჩასახებით?). სხვა და.
სხვა. ბედი. ეტლი. და. წერა. გასჩენია. მლთი.
საგან. და. ზოგნი. ეგების. ამ. დაცდენილთან.
ერთ. ბედნი. და. ერთ. ეტლნი. იყვნენო. და. კიდევ.
ასრე. მოუხდესო. და. ზოგნა. (?). ეგების. არც.
ამათის. ბედისანი. და. არც. ამათის. ეტლისანი.
იყვნენო. იქნების. სხვათ. ეტლისასაო. ამაების. კარ-
გი. ავად. აუხდესო. და. ავი. კარგადაო. მაშ. ამაში.
შორ. ეს. ჩანს. რომ. ყველა. სტყუის. მლთის. მეტი.
და. თვითონ. მართალია. (გვ. 266).

დამატება.

კაკ-ელისენში შეკრებილი სიწყევები, რომელთაგან ზოგი აღარ მოიბოვება ქართულს ლექსიკონში და ზოგი გადასხვაფერებით იხმარება.

ქართველები და ქართული ენა. *)

ყველანი იმას ვამბობთ, რომ ქართული ენა მეტად მდიდარი ენააო, მდიდარიაო არა-თუ მარტო თავისის საგრამატიკო ფორმებით, არამედ ლექსთა სიმრავლითაც. ეს მართალი თქმაა. ხოლო, ჩვენდა სამწუხაროდ, თითქმის არავინ არა ზრუნავს მშობლიური ენა საფუძვლიანად შეისწავლოს და გვაცნობოს მისი მშვენიერება, თვალ-წინ გადაგვიშალოს ის საუნჯე მეტყველებისა, რომელიც მრავალ საუკუნოების განმავლობაში დაიმუშავა და შეიძინა ქართველთა გონებამა და კკუამ. უეჭველია, ასეთი შრომა თვალსაჩინო სამსახურს გაუწევს ქართველთა წარმატებისა და წინსვლის საქმეს და თვით მშრომელსაც საპატიო ადგილს მოუპოვებს საქართველოს მოღვაწეთა შორის. რომელიმე ენის სულისა და გულის შემეცნება დიდი ღვაწლია, ვინაიდან ამ შემეცნებისათვის საჭიროა ხანგრძლივი და მუყაითი შრომა, ფიქრი, განუწყვეტელი ჩხრეკა-ძიება, ბეჯითი შესწავლა ძველის ხელთ-ნაწერებისა, შედარება და შეთანხმება სხვა-და-სხვა კუთხის სიტყვებისა და ამავე კუთხეებში დაშთენილ სიტყვა-ფრაზების გამომხვევება და სხვა.

*) ეს წერილი ზარზან დავბეჭდეთ „ივერიაში“ და დღეს ვურთავთ კაკ-ელისენში შეკრებილ სიტყვათა წინასიტყვაობად.

არ არის ისეთი ენა, რომ მას, თვისის წინმსვლელობის დროს, მრავალი სიტყვა არ გაჰქვეავებოდეს და ამ გაქვეავებულ-გაუქმებულ სიტყვათა მაგიერ სხვა ახალი (ხშირად უცხო ენის) სიტყვა არ შემოეღოს ხმარებაში. ხოლო შემჩნეულია, რომ მრავალი სიტყვა, რომელიც შემდეგ თაობას აღარ ესმის, წინანდელ თაობისათვის ყველა ესეთი სიტყვები გასაგები ყოფილა და მაშინ არც ერთი სიტყვა, აღმნიშვნელი რომელიმე ცნებისა, გაუგებარი და ანუ გაქვეავებული არ ყოფილა. თუ ეს ითქმის საზოგადოდ რომელიმე ენის შესახებ, მით უმეტეს ითქმის იმისთანა ენის შესახებაც, როგორც ქართული ენაა, რომელსაც აქვს თავისი, სულ ცოტა რომ ვსთქვათ, 2500 წლის ისტორია.

სიტყვების გაქვეავება და კილო-კავების გაჩენა დამოკიდებულია მრავალ გარემოებებზედ, რომელთაგან უადრესნი არიან: ერთისა და იმავე ტომ-მოდგმის წარმომადგენელთა შორის მისვლა-მოსვლის სიძნელე და მწერლობის უქონლობა. მისვლა-მოსვლის სიძნელე დამოკიდებულია გვარ-ტომის ადგილ-სამყოფელს გეოგრაფიულ შენობაზედ: მაგარი და შეუვალი ხევები, დედეები, დიდი მთები, უგზობა, პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და სხ. დიდად აბრკოლებენ ცივილიზაცია-კულტურის მოფენას ქვეყანაში და აფერხებენ აგრეთვე ენის ძლევა-მოსილობით გავრცელებასაც ერთისა და იმავე ერის მამულ-დედულში. ამისთანა ყოფაში სიტყვების გაქვეავება, ენის კილო-კავებად დაყოფა, მით უფრო აუცილებელია, თუ ერს ვერ შეუქმნია თავისი აზრისა, ფიქრისა და მისწრაფების გამოსახატველი ნიშნები—ანბანი და ვერ დაუარსებია მწერლობა მშობლიურს ენაზე. ამ ყოფაში არის დღეს ლეკური ენა, რომელიც მისვლა-მოსვლის სიძნელისა და მწერლობის უქონლობისა გამო გადაშლილა მრავალ შტო-კილო-კავებად და ელის დაღისტნის ახალს ჰომიროსს ანუ ჰეროდოტეს, რომ ეს ლეკური კილო-კა-

ვები ისევ შეიკრას, დაზავდეს, შეილიოს და აღჩქაფდეს საერთო ლეკურ ენის წყაროდ.

ენათა მეცნიერები იმასაც ამბობენ, რომ სიმრავლე გაქვავებულ სიტყვათა და კილო-კავებისა არის დიდი სიმდიდრე ამა თუ იმ საერთო ენისათ; როგორც რომელიმე მდინარე დიდდება თავისი ნაკადულების შემწეობით, ისე ენაც, თავისის წინ სვლის დროს, უნდა მრავლად იღებდეს საზრდოს თავისი კილო-კავებიდამო; უამისოდ იგი დიდ მანძილს ველარ გაივლის, საფანელი შემოაკლდება, გალატაკდება და სწორედ ის დაემართება, რაც ქვიშრობში მიმდინარე მდინარეს, რომელიც, სათავეებში წყარო-ნაკადულების სიცოტავისა გამო, ზღვამდის ველარ უწევსო.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს მამა-პაპას ჯერ ისევ ქრისტეს წინა დროსვე ჰქონია წერის ნიშნები და მერე დაუარსებია თავისს ენაზედ უმდიდრესი ლიტერატურა, მაინც, ვიმეორებთ, მიუხედავად ამისა, ჩვენში დაშთენილია მრავალი კუთხე, საცა ამირანისებურად და ხელ-უხლებლად მაგრობს აუარებელი სიმდიდრე ჩვენის ენისა, აუარებელი საუნჯე, შეძენილი ჩვენთა ღვაწლით შემოსილ მამა-პაპათა მიერ. ამგვარი კუთხეებია ხეცურეთი, ფშავი, თუშეთი, მთიულეთი, რაჭა, სვანეთი, სამეგრელო, წებელდა, აფხაზეთი, აჭარა, ლაზისტანი, სამცხე, ქიზიყი და კაკ-ელისენ-ქარი და არა თუ ამ კუთხეებში, არამედ თვით საკუთარს კანეთსა, ქართლსა და იმერეთშიაც კაცი მონახავს მრავალს სიტყვა-ფრაზას, რომელიც ადგილობრივ იხმარება და საერთოდ-კი აღარა. საჭიროა ეს აუარებელი მასალა შემოვკრიბოთ, შევისწავლოთ, აწუხნოთ და ეს შრომა რომ შესრულდება, მაშინ ჩვენი, ისეც მდიდარი, ლექსიკონი ერთიორად გადიდდება, ხოლო ენა-მზეობაც ჩვენის ენისა იმატებს, და უფრო გაბრწყინდება და შარავანდოსანი შეიქნება.

როგორ უნდა შესრულდეს და ვინ უნდა ითაოს ეს დი-
დი და დიადი საქმე?

როგორც ვიცით, ჩუბინაშვილის ლექსიკონი დღეს წერა-
კითხვის საზოგადოების კუთვნილებაა და თაონობაც ამ საქმე-
ში უნდა ეკუთვნოდეს ამ საზოგადოებას. იტყვი, წერა-კით-
ხვის საზოგადოებას არ ექნება არც შეძლება და არც მატერი-
ალური ძალა გაუძღვეს ამ ძნელად შესასრულებელ საქმესაო.
მართალია, არ ექნება არც ძალა და არც შეძლება, რასაკვირ-
ველია, თუ დავივიწყეთ, რომ ამ საქველ-მოქმედო საფუძველ-
ზედ დამყარებულ საზოგადოებას დამხმარებელნიც კველ-მოქმ-
ედნი უნდა ჰყავდეს. განა ცოტანი არიან საქართველოს კუთ-
ხეებში განათლებულნი და მამულისათვის თავ-განწირულნი
პირნი, რომელთაც შეუძლიანთ შეიძინონ ჩუბინაშვილის ლექ-
სიკონი და მასში ჩასწერონ ის, რაც დაშთენილა მათს სამშობ-
ლოში და საზოგადო ლექსიკონში-კი არ არის! ყველგან სა-
ქართველოში გვეგულებიან მრავალნი, რომელთაც შეუძლიანთ
ამ საქმეს გული დაუდონ და ნება-ნება, ანალ-ახალ სიტყვა-
ფრაზების მოგონებისა და-გვარად ჩასწერონ თავიანთებური სი.
ტყვები ცალკე რვეულებში და შერე გამოუგზავნონ წერა-კით-
ხვის საზოგადოებას; რომელიც მისდამი გამოგზავნილ მასალას
შესაფერ ადგილს მიუჩენს ლექსიკონის დასტამბვის დროს. თუ
რა ფასი აქვს ამგვარს შრომას, ეს სჩანს თუნდა იქილამ, რომ
რუსეთის სამეცნიერო აკადემიამ პროვინციალურ სიტყვების
ჩამწერლებს ყოველ ახალ სიტყვის აღმოჩენისათვის შეაძლია
ორ-ორი შაური! მაგრამ ჩვენ გვეგონია, რომ—თუნდაც წერა-
კითხვის საზოგადოებას შეძლებაც ჰქონდეს,—აღნიშნული ღვაწ-
ლი ისეთი წმინდაა, რომ ყოველი შეგნებული ქართველი მო-
ვალეა უსასყიდლოდ დაეხმაროს სამშობლო სიტყვიერებას და
მიჰბადოს ფუტკარს, რომელიც ყვავილების სუნელებას თაფ-

ლად აქცევს და მერე თავისს ნაცოფით თითონაც სარგებლობს, კაასაც უტყბარუნებს პირს და ღმერთსაც სანთელს უნთებს...

კერძოდ მით უფრო საჭიროა განბნეულ სიტყვათა შემოკრება, რომ დღეს მეტად გამრავლდა რიცხვი განდევილთა და გარეწართა. ეს წინდაუხედაენი, იპოვიან-რა თავისს კუნჭულში ასიოდ ადგილობრივ სიტყვას, რომელიც საერთოდ ლექსიკონში არ არის, ყვირიან: „არიქათ! აი სად ყოფილა ახალი ენაო! ჩვენ თურმე სხვა ენა გვქონია“ და სხ.

კაკ-ელისენ-შაკიხ-წუქეთს (ნაწილია ზაქათალი-სა და ნუხის მაზრებისა) სცხოვრობენ: ქართკელები (ინგილოები), რომელთა რიცხვი ოფიციალურ ანგარიშით $13\frac{1}{2}$ ათასი სულია და ლაპარაკობენ ქართულად; შაკიხლები-უდები, რომელთა რიცხვი 1,000 სულზე ცოტა მეტია და წუქეთლები—წაკურლები, რომელნიც რამდენიმე სოფლად მოსახლობენ წაკურსა და კაკ-ელისენში. უდების ენა ამ წაკურლების ენის მონათესავეა; იგინი მართლ-მადიდებელნი არიან და გურჯიებად იწოდებიან; წაკურლებიც აგრეთვე მაჰმადიანობენ. კაკ-ელისნის ქართველების უმეტესი ნაწილი მაჰმადიანია და დანაშთენი ქრისტიანე.

აღვნიშნავ ადგილობრივ კერძოობას კაკ-ელისნის ქართულისას.

ა) ყველა სიტყვას, რომელსაც სამწერლო ენაზე ა) ბოლოს უზის „ი“, ეს „ი“ ეკვეცება, ვითარცა: ცხენ, ღორ, ირემ და არა ცხენი, ღორი, კაცი

და სხ. და ბ) სიტყვას ხშირად აკლდება „მ“, ვითარცა, წარეა, წოვეა, (მწვავე), წერალ (მწერალი), ღღელ (მღვდელი) და სხ.

ბ) ა—თი, ე—თი, ო თი და უ—თი დასრულებულ სიტყვებს ბოლოში ემატებათ „ა“, ვითარცა: მამაა, ხეა, სოკოა, კუა (ანუ კუვ) და სხ.

გ) ხმები „ძ“ და „ჯ“ გამოითქმიან რბ-ლად: ზ—ღ და ჟ—ღ, ხოლო «კ» ისევ მეფობს.

დ) ერთად შეყრილი ხმოვანები — უი (ძველად) და «ვი» (აწ) — კაკ-ელისენში გადაქცეულან იმ ხმად, რომელიც აღინიშნება ფრანგული ასოთი „u“, ხოლო ხმოვანები „უე“ (აწ „ვე“) გამოითქმის ისრე, ვითარცა ფრანგულივე „eu“. მაგ.

u: გურიგუინი (გვირგვინი) — გარგან, კუიცი (კვიცი), — კაც, ხუიხუინი (ხვიხვინი) — ხახან და სხ.

eu: ღვედი (ღუედი) — ღეიდ, გუერდი (გვერდი) გეიდ, ყუელი (ყველი) — ყეიდ, კუერცხი — კეიდცხ და სხ.

ხან-და-ხან «უა»-ც eu-დ გამოითქმის, მაგ სიტყუა — სიტყუა; უი-ს შუაში რომ უხმო იჯდეს მაინც ეს ხმოვანები ერთმანეთს ელევინ და «u»-დ იქცევიან: სულიკი (სვლიკი) — სლუკ; წურილი (წვრილი) — წრალ; კუნიტი (კვნიტი) — კნატ; ასრევე უე-ც, მაგ: კუნეტა (კვნეტა) — კნეატა, კუნესა (კვნესა) — კნეუსა, ხურეტა — ხრეატა.

შენიშ. ხმები eu და u არიან აგრეთვე სვანურსა,

უდურსა, წახურულსა და ლეკთა ენებში.

ე) ხან-და-ხან მარცვლები (სიტყვაში) ერთუროთის მიბაძვით ერთნაირად გამოითქმიან, მაგ: ომოჲ (ამო), ჩომოჲ (ჩამო), მეუზეარ (მოზვერი), კარაშტავ (კვირისტავი), ეუზეაჲ (ეზო), სარსალაჲ (სირსველა).

ვ) პირველ პირში (ორივე რიცხვებისა) ავი (აღვი) იცვლება ოჲ-დ: ოჲყონ (ავიყვანე), ოჲლ (ავილე), წოჲყონ (წავიყვანე) და სხ.

ზ) შესმენილს ბოლოში ებმის „ყ“, რომელიც ზოგჯერ უდრის „ხოლმე“-ს და ზოგჯერ აღნიშნავს პიროვნებით ნაცვალსახელს, მაგ: ვქომყ, ვქამ ხოლმე; მაქ, გაქ, აქ, გოქ, გაქოყ, აქოყ, (გაქეთ, აქეთ). ეს «ყ» უდრის სვანურს «ხ», მაგ.

მყავ, გყავ, ჰყავ, გვყავ, გყავაყ, ჰყავაყ.

მაყა, ჯაყა, ხაყა, გვაყა, ჯაყახ, ხაყახ (სვანურად).

მინდ (ა), გინდ (ა), ჰუნდ (ა), გინდ, გინდაყ, ჰუნდაყ, ' მაკუ, ჯაკუ, ხაკუ, ნაკუ, ჯაკუხ, ხაკუხ (სვ.)

ვარ, ხარ, არი (ს), ვართ, ხართ, არიან.

ხვარი, ხარი, არი, ხვარიდ, ხარიდ, არიხ (სვან.)

„ყ“-ს აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობაც: „გაკეთებინებთ“ რომ ვსთქვათ, ვერ გავიგებთ აქ რომელი ნაცვალ სახელია ქვემდებარედ, მე — თუ ჩვენ. ამ გაუ-

გებრობის ასაცილებლად იხმარება ყ: გაკეთებინებყ,
ე. ი. მე თქვენ, — და გაკეთებინებთ, ე. ი. ჩვენ თქვენ.

ც) მრავლობითი რიცხვი წაკურულისა და ყუბაჩის
ლექთა ენებში სწარმოებს მარცვლებით „ბა“, „ბე“,
„თე“, „ბუ“; ყუბაჩურად: კალ (სახლი), კულ-ბა (სახლე-
ბი), უსულ (ხე) — უსულბა (ხეები), აღამთე (კაცები, კაც-
თა), უცბე (ძმები); წასურულად: მუკ (მუხა) — მუკ-ბი,
(მუხები), სუვა (მთა) — სუვაბი, არაბა (ურემი) — არა-
ბაბი, ჰედ (ჰედა) — ჰედბი (დედები), იაკ (გზა) — იაკბი
(გზები).

შენიშ. უდური სიტყვები დანიშნულია ასოთი
«ჟ» და წახურული — „წ“. აქა-იქ მოგვყავს აგრეთვე
მეგრული და სვანური სიტყვებიც, რომელიც აღნი-
შნულია ასოებით „მ“ და „ს“.

ახლაჟ, უფერული ცხენი, ქათამი (ნახე საბას ლექ-
სიკ. „ამლაკი“).

აკებაჟ, გება; ს. ლი-გემ, ჟ. ქება.

აკლანზკა (კლანზვა), დამკლავება; აიკლანზა, დამ-
კლავა ანუ დაიკარწახა; გურ. აკაპიწება.

აჯაფ, საქონლის საკვებავი (ბზე, ბურდო, თივა
და სხ.).

აკალკა, მიწის პირილამ ბალახის მოპარსვა მჭრელი
ბარითა და ადგილის გაკალოვება.

ამ დროს, სვ. ამ დრეცეს, უ. მე ვადა.

ამაჭწეველ, აღმართი გზაზედ (ამოსასწეველი).

ამოგდინგაკ, ამოგაგდებ ძირიან-ფესვიანად.

ამომურკა: კალთაჲ ომოჰმურა, კალთა ამოუხვია.

ამ (ამს), ის (აის); ამს მინაა? ის ვინ არი? ამს თამს,
აის მთაა.

ამღ } აიღე; } ოღღ } ავიღე; } წოღღ } წავიღე;
ამეტან } ომეტან }

გომღღ } გავიტანე, ავიტანე; } მამღღ } მოიტანე.
გომეტან } მამეტან }

ამყონ, აიყვანე; ომყონ, ავიყვანე; მომყონ, მოვიყვანე,
მამყონ, მოიყვანე, მამყონა, მოიყვანა. წომყონ,
წამყონ, წამყონა, წომყონით, წამყონით,
წამყონეს.

ამყანკერ, არჯაკელი.

ამყანკაჲ, არამარა.

ამყანი-ჭარ, არანის მხრის ქარი.

ამღეკაჲ (ღევე), ღევი, სვ. ღავ.

ამსტა, ამსცდა; დაამსტინა, დაამსცდინა, შესტა, შესცდა.

ამსტამ, ამსტამი, სვ. ამსტამ, უ. ამსტამ.

ამყარ, სხვენი, чердакъ (საბას ლექსიკონში: „აყარი,
სხვენის ლატანი გინა საკიდარი«). (მყევი.

ამყოფაჲ } ატყლომა; } ნუ მყოფები } ნუ ამტეხიხარ, ნუ
ამტეხებაჲ } ნუ მტეხები }

ამხლ, ამლო.

ახლი-წილ, დანიშნულ-დაწინდულ ქალის მოსაკითხავი
ბაზბაჲ, დიდდუმიანი ვერძი. (კერძი.)

ბათათ, მსუნავად მომტორავი, ბათათა.

ბაკანი, დიდი პინაკი; კუბაკანაჲ, კუს ბაკანი, სარ-
ქველი; სვ. ფაკან, ჯამი; უ. პინაკ.

ბაჲ, ბალი; მ. ბული, ს. ჰებ, უ. ბაჰი, წ. ბალი.

ბაღღუხუ, ბაღღოჯი.

ბანგჲ, ბანჯგველი, წვრილი ბეწვი.

ბანდ, ცხელი ქვაბის შესადგამ-გადმოსადგამი ნაქრები
ბაწარ, მატყლის ძაფი, ლაზლა.

ბებერ, დედაბერი; მ. დედიბი, ს. დედბერ.

ბებრაჲ, ბებია, დიდელა.

ბზიკ, კრაზანა, оца; მეგრ. და გურ. ბზიკი.

ბზიტ, (ნიშნის გება-დაცინვა-დაქადებით დამუქრებუ-
ლის გასტუმრება). ბზიტ, ალბად, წარმოსდგა
სიტყვიდამ აბზუება, ბზ!, ბზუკ!

ბიზაჲ, ბიძა; მ. ჯიმალი (ძმადი?), ს. ბუბა.

ბიაჲ, კომში, ბია; უდუჲ. ფუშა.

ბიბიჯაჲ, ბავშვთა ენაზედ ლამაზი.

ბიდ, კატის ულვაში.

ბიჯნ, ბნელი. [теніе.]

ბოღქვი (საბას. ლექსიკ.) - ЛУКОВИЦА, ЛУКОВИЧНОЕ рас-
ბოღებაჲ, ძლიერი ცხელება, (ანთება?) (ნაჭერი.

ბორტოჲ, გორახი, КОМЪ; ბორტოჲ, კაზალა (ყველის

ბოჭკენი (საბას ლექსიკ.), უ. ბუქუნ, წ. ჰუქუნ, მ.

ქვარა (ქორა), ს. მაქიკ (შეად. გაჭიკნული, როჭიკი, მაჭიკი).

ბოღოღაჲ, ლაბუა (ქათამი).

ბოღრიაჲ, ყვირილი ირმისა ანუ ღმუილი მოზვრისა.

ბრჲჲ, ბრინჯისაგან (ჩალთუქისაგან) გაცლილი კანი.

ბრჲჲ, დაბრეკულ, КОСОЛАНЫЙ.

ბრინჲ, ბრინჯი, უ. ბირინზ; წ. ბრინზ.

ბრჲჲ, მაყვლისა ან ეკლის დაბურული ბუჩქი, ბარდი.

ბუღრჲგუნაჲ, პაწია ქოხი, БУДКА; გურ. ოქოქი.

ბუჲ, ბუ; მ. ბუ (ღუ), ს. ღორღოღ, უ. გუგელ,

ბუჲან, მუშტი (სპარს.), ს. ჯუგმარდ. [წ. გოვაბი.

ბუჲჲ-ბუჲჲ, გროვ გროვად აბეთქებული მცენარე.

ბუჲჲჲჲჲ, ობობა (ბურვა, დაბურვა), გურ. ბორ-

ბუჲანა, ქინქლა (იხ საბას ლექსიკ.). [ბალა,

ბუჲრზღუმ, კრიკინა (საბას ლექსიკ. „ბურძღენი, ყურ-

ძნის კლერტი)].

ბუჲრჲჲჲჲჲ, კუნწულა, ბურჯღული; გურ. ბურჩხი.

ბღუნჲჲჲ, ბობღვა, ბღუნვა.

გაგაჲ, მიუხვედრი. НЕСМЫШЛЕННЫЙ.

გადაბიჭება, გადაბიჯება.

გადაჲ, გადადი, გოდმოჲ, გაღმოღი.

გაღნაშობ, საშეშედ გადაჭრილი ტყის წარაფი.

გაღაფა-ყბიან, ნამეტურ პირდიდა კაცი.

გაღაღღაღება, ПОЛОСКАТЬ, ПОЛОСКАТЬСЯ.

განაღებაღა, ეკალ შერქმულსავით გაბრაზებულო,

ახურებულო (გასათხოვარ ქალის შესახებ).

გამ, გალი; გომოჲ, გამო, გამოღო.

გარუსება, შერცხვენა.

გატანებულ, დედუფლის მაყრიონი; გომოტანებულ, ნეფის მაყრიონი.

გაფრანგდა, საშინლად გაბრაზ-გაცხარდა; გურიაში: გაიფრანგა, იარაღს პირი გაუბრუნდა.

გაშფოთება, შებმული საქონელი სიცხე-პაპანაქები-საგან რომ შეწუხდება, გალექდება.

გაჩიება (ჩიება), საიდუმლოს გამხელა; მ. ჩიება.

გაჩქერება (ჩქერება), გამეტება; როგორ გაიჩქერი? როგორ გაიმეტე.

გაწინტვა (წინკვა), თითო-თითოდ რომ მოუგო ვისმე და ხელ-ცარიელი დასვა. გაგწინტ, მოგიგე სრულად (ალბად სიტყვიდგან წინდი).

გაკეზვა, გატეხა; გაკეჩ, გატეხე; ნაკეჩ, პურის ნატეხი. გეუჯაბრძაჲ, ანკარა (ქვემძრ.). [ფედლის.]

გეურც (*), ახლოს; გეურცგეურც, ახლო ახლო; ს.

გზას წასვლა, იოლად წასვლა (თათრ. „იოლა გეთ-მალ, გზას წასვლა).

გიჟ-გიჟ, ძროხის დასამაკებლად მოზვრის წაქეზება.

გირც, пирожокъ (მოხარშული).

*) წარმოსდგება სიტყვიდგან გვერდი. გვერდს ანუ გვერც და აქედგან გეურც. ეს სიტყვა ამავე მნიშვნელობით იხმარება მესხურ დავითნის ქრონიკაში და იწერება ასე: გუტრც (გვ. 89.)

გამოუკდა, გამოუდგა.

გორ, გვარი; გორ, საიქიო ერთის გვარეულობისა.

გრემძა, რჩოლა, (გურემა).

გრიკაჲ, მეგრულა ქათამი.

გრილოჲ, ჩრდილი; საგრილოჲ, ქოლგა (თათრ.).

გრინი, სარჩოლად მისევა.

გრეშ, დაროშვილი; გროშვა, როშვა (საბას ლექსიკ-

„გროში, მოსხოსავით“), გურ. ხოროში.

გუთან, უ. ქეთთან, წ. ქოთან.

გულ, მ. გური, ს. გვი (გუ), უ. უკ, წ. ჰიკ.

გურგურ, ქუხილი, გრგვინვა; უ. გარანება.

გუგოჲ (გოგოჲ), ქალი, გოგო; ს. დინა, უ. ხინარ.

გაგან, გუგუნი.

გულანდ, გულალმა.

გულუეკაჲ, შიგნიერობა, გულ-ღვიძლი.

დამხადა, მწვავედ სცემა.

დასტინა, დააცდინა; დასტომილ, დაცდენილი (საბას

ლექს. «დასტომილი, დაცტომილი“.

დაბაჟლანაჲ, ბაჯაჯლანა.

დაზკრგა, нагрюзить.

დად, მდადე, მ. დადე, ს. დადუ.

დადაშაჲ, ზედაშის ქვევრი.

დაკანტლვა, ავადმყოფობისაგან კაცს სიხმელე რომ

დაემართება.

დაკლიტ, დაკეტი; დოჲკლიტ, დავილუბე; ენაჲ ამაჲ-

დაკმენა, დაკბენა.

[კლიტ.

დაკოპვა, შახმატის მსგავსად საჩალოთუქე ადგილის
დალაკვა, СЛУЧА ЛОШАДЕЙ. [დასერვა.

დაადა, დიად, მეტად; დაადა კაას, უფრო კარგია.

დაადასუდა, ყანა შეთქვირდა.

დაადასო, დაივსო, დაილუბა; დაააკლიტა, დაილუბა.

დააუ, დააჯე (დააჯექ); ჟის, ზის.

დააქანება, დარხვეით ჩამოყრევილება თხილისა, თუთისა,
სხლისა და სხ.

დააუიკდა, დალივდა.

დააუუქა, ОБНИМАТЬ.

დააშენა, ცემა; დამიშინა, მცემა.

დააწყობა, შერიგება.

დაახრა, ნიგვზის ანუ წაბლის ხის ბლერტა ალატიო.

დააქება, მტვრევა, დაძლევა; მერცხალ დავექე, მერც-
ხალი დავეძლიე.

დააქბტო, დააქხვდა; დააქტომაა, დააქხდომა, შეხვედრა.

დააქუნა, რასმე რომ ხელი მოაველო და გადისროლო;
დააქუნავ, წყალში ტყაპანს გაგადენ.

დააქგრ, უტეხარი და შეუვალი ლელი, ბრძამლ-ეკლით
დააქურული ტყე, (საბას ლექს. „დენგრი, ცხოვართ

დააქტამბუე, პუმპულა, დასტამბო. [ნეხვი)].

დააქგე, ძროხის მოსატყუებელი ძახილი.

დააქი, ძროხის გასაგდები ხმა.

დააქბარ, ალუბალი.

დააქლაა, დილა; უ. დააქდამ, წ. მიქედინ.

დააქგ, ჩალოთუქის საცეხვაფი მანქანა.

დინეორაჲ (მც.)

დოგასორსორა (დაგვანორხორა), რაიმე სანუგებროთი მთელი ოჯახი ანუ ამხანაგობა გაგვანარა.

დომფაჲ, დომფალი, უკუტოდ გამოხარშული პარკი, ხოლო კუტიანად გამოხარშული ყაჭია.

დოყ, მცენარის ნორჩი ყლორტი. (ნახე ჩუბინ. დუდღუბა, გომბიო. [ლექსიკ.]

დუმბაჲ, ქათამი, რომელსაც ბოლო არა აქვს (აქედგან დუმბაძე).

დაყ, დიყვი.

დანქ, მორი, ბოკო.

დანაჲ, დუნია, მსოფლიო. იმ დანიაში, საიქიოს, ამ დანიაში, სააქაოს;

დაჲ, დღე: მ. დღა, ს. ლა-დღე, უ. ღე (ღი), წ. ჰიდ. ენაჲ, ენა; მ. ნინა, ს. ნინ (ლექურად ნინო, დედა).

ენატლაჲ, პირშეუნახავი, ენატანია.

ეჲნან, სრულიად (ალბად სიტყვითგან ძან).

ერამუკ, უშობელი ფურკამბეჩი.

ეჲნიჲრაჲ, ვაზის ძირა (მც.)

ეჲშუან, trevora, (ვაიუშველებელი).

ეჲ-ჭაჲრაჲ-ჭეჲ, სამგლოვიარო მოძახილი.

ეჲრდ, ვარდი; მ. ვარდა, ს. ვარდ, უ. ვარდ, წ. ვარდ.

ეჲრაჲ, ვარია (მამლაყინწას გარდა).

ეჲშლ, ვაშლი; მ. უშქური, ს. ვისგვ, უ. ეჩ, წ. ეჩ.

ეჲშკატ, ვაჟიკაცი. გურ. ვაშკაცი (ალბად სიტყვიდგან ვაშა და არა ვაჟი).

ვირ, გოდრის დასადგმელი სამფეხა „მაკრატელი“.

ზაღაჲ, ძალუა.

ზაღჲ, რძალი, მ. ნოსა, ს. თელღრა.

ზაღჲ, ძალა.

ზამაჲ, ცოლისთვის ქმრის მამრი ბიძაშვილები. (ზამა სიტყვიდგან ძმა, ძამია (იხ ზმაჲ.)

ზამანაჲ, ხანა, ЭПОХА.

ზაჭყა, კაკალთა შორის ყველაზე მსხვილი კაკალი (ნა-ყოფი); ზაჭყა-ზაჭყა, დიდრონი კაკალი ანუ თხი-ლი; ზაჭყა, კაკალ-თხილის გასატანი (თამაშობა-ში) კაკალი.

ზგლუნ, ЦРОЛЬСКИИ, საგლინავეი, ლიბი.

ზედგარ, ზედადგარი; საზედგრეჲ, ცეცხლიდგან ზე-დადგრის გადმოსადგამი კავი.

ზემოჲ, ზემო მხრიდგან; ქომქომ, ქვემო მხრიდგან

ზეჲ, მზე; მ. ბჲა, ლაზურად მეორა, ს. მიჲ, უ. ბელ,

ზეჲ, რძე; მ. ბჲა, ს. ლჯე [წ. ვირელ-

ზეჲზეჲ, ზევ ზევით, СВЕРХЪ, ЧЕРЕЗЪ; სახლების ზეზზეჲ გადაფრინდა.

ზეჲთი, ზემოდგან; ზეჲთი იქნა, ზენას ძალით იქნა.

ზეჲრაჲ, ძერა.

ზანაჲ, რძიანა, მ. ბჲალა, ს. მჰლოჯადრა.

ზიჲ, მძივი, მ. ძია, ს. ძივ.

ზიღჲ, ძილი; მეზინზილებ (ზლაპრებში), მეძინება.

ზინჲსჲ დეეცა, უკანა ტანზე დაეცა.

ზისმა, მზის მადღმა (ფიციალია).

- ზმაჲ, ძმა (ზამაჲ, ძამი, ძამია), მ. ჯიმა, ს. ჯიმილ.
ზომოჲთიან, ზემო მხარეს; ქომოჲთიან, ქვემო მხარ-
ზონზ, ძონძი, ს. ძუნძ. [რეს.
ზროჲ, ღერძი, ძრო.
ზროხაჲ, რქოსანი საქონელი; ფურ, ძროხა, ს. ფარ.
ზუნგელაჲ, მოგანგლული.
ზუჲ, ძუ; მ. ჯუა, ს. ჯუა.
ზუარჲ, ძირკვი; ზუარკიან კაც, ძირეული კაცი; ომოგ-
ზუარკავ, გაგაქრობ, ძირეულ-ფესვიანად დაგკარ-
ზუარხსნაჲ, ძირხვენა. [გავ-
თავ არ არის, ჯერი არ არის. თავი, ჯერია.
თავარაჲ, წისქვილის ბორბალი.
თავარიჲ, საქონლის თავ-ქალას ტყავი.
თავსაჲრისა, მკვდარზედ შავების გასახდელი და თავ-
წვერის საპარსი დღე.
თაფლ, მ. თოფური, ს. თვი, უ. უჭ, წ. ითუ.
თეთრ, ფული, თეთრი.
თეთროჲ, ბისტრი. გურ. სვეტი.
თეჲნაჲ, ჩონგურის დასაკრველი ბლის ქერქი.
თით, თითი, მ. კითი, ს. ფხოლე, წ. ტიბ.
თიან, სპილენძის დიდი თაბახი; უ. თიან, წ. თიან.
თმაჲ, თმა; მ. თომა, ს. ფათვარ, უ. ფოფ (შეადარე
ფათახ-ს), წ. ქარ.
თოჲშ, თოქშ!
თოლ, მ. თოლი, ხევსურ. თოლი, ს. თე (თელ)
თოარჲ, მთვარე, თოარე; მ. თუთა, ლაზურ. თუთა,

ს. დოშდულ. აფხაზ. ამზა; თეუა, თვე, თთვე;
მ. თუთა, ს. დოშდ. აფხაზ, ამზა.

თარააჯუბაჲ, თვალღერება.

თახმას, ხის ჩაქუჩი, გურ. კორკოტანა.

თუარქმ (თუარ), თორე (მ), თუარემ; სვ. ადო. თუარ
დაიკოცებიან.

თუთაბაღია, მალაღური (ეს სირი „თუთა-ბაღია!მ-ს
გაჰკივისო და არა „ბიქო-გოგოას.“)

თხელ-ხინგალ, ატრია.

თხილ, თხილი; უ. ერეყ, წ. ერეყერ.

თხლაფაჲ, ძან თხელკანიანი ყურძენი.

იკაწიკა, (?)

იმაღზუჲთ, ზეგის მეორე დღე.

იჭო, იჭ!

კაჲლოჲ, კავი, КЮРЪ.

კაკალ, კაკალი; უ. უყ, წ. ხეკარ.

კაკაბ, კაკაბი; წ. გაჰკაბა.

კაკანი, უ. კაკაბსუნ, წ. გაგალა.

კაკარ, კაკარი (ღამე მთვარით ნათელი, საბას. ლექსიკ).

კამმეჩ, კამმეჩი, მ. კამმეში, ლაზ. გომიში, წ. გემიშ.

კაჲს, კარგია, კაია; კაჲს, მოვალ, კარგი, მოვალ.

კაჲრასშ, ყვითელ-მოწითლო (იხ. საბას ლექსიკ.), ნარ-
კაჲრასანაჲ, (მც.) [გიზის ფერი.

კარკატან, მჩვარი.

კარწახ, წენგო.

[ეკლის ლობე).

კაწი, ლობეზე სავლელი ბილიკი. შეად. კაწანი,

- კაწაჲ, ხის მომცრო ჯამი.
კაჭაჲ, ნაჭერი ნესვისა და მისთანათა.
კაჭკა, ცელვა.
კლარ, მკვდარი; მ. ლურელი, ს. ლა-დგარ.
კედ (ძაბ), ძაფი (ოქრომკელი).
კეკრუს, მოლოტი.
კეკრცხეკლაჲ, ერბო-კვერცხი.
კეუსკაჲ, ნისკარტით ჩაკვრა; ჩაჰკეუსხა, ჩანისკარტა.
კილან, თხის პაწია ფიალა, ჯამი.
კიდბან, კიღობანი, ს. კიბღვენ.
კიკოჲ, ტიკინი.
კინაჲ, რკინა, ს. ბერეჟ (აქედგან გვარი ბერეჟიანი).
კინკილჲ, თხილის ბუჩქის ყვავილები; კინკილებს,
კონწიალებს. გურ. კვინკვილა.
კირკილ, ჩრჩილი.
კირგნაჲ, კენკვა, გამოკიკვნა.
კლაჟ, მკლავი; მ. კილე, ს. მეკარ, უ. ქულ, წ. ხი-
ლეჰბი (მკლავები).
კლერტოჲ, კლერტი. ამოკლერტვაჲ, ხნულის გაწმენ-
და ძირკვებისა და გამხმარ ბალახ-ბულახისაგან.
კნატ, კვნიწი; კნატ, კნუტი, კნოტა.
კოიპა (კოპიჭა), ტანდაბალი კაცი, ჩია კაცი (საბას
ლექსიკ: „კოპიჭი, მიწა შეყინებული“).
კოლა, მაგიერ; მის კოლა, მის მაგიერ (კოლა სიტყვიდ-
გან კვალი (კუალი); საზოგადოდაც ითქმის მის
კვალად, მის მაგიერო.

კოლ, კვალი; დაკოლეს, კვალი გაატარეს; დაკოლეს,
დაჭლიკეს; კოლსუკან წაჟდა, კვალს გაჰყვა.

კოლტ-კოლტი, მურკლ-მურკლი; კოლტ, მურკლი.

კოკოჲ, კვერი, კოკორა.

კომჲ, კვამლი, ბოლი. მ. კუმა, ს. კუამ, უ. კუინ.

კოროჲ, თარო (საბას ლექსიკ. «იკორთა, ფიცრის
თარო»).

კოროჲჲ, ბარად სოკოსავით ამოზურცვებული გორა-
კოროსაჲ, ბზრიალა (შეადარე სორსლებას). [კი.

კოტოჲ, გრძელტარიანი გოგრის ქურჭელი.

კოფსაჲ, კუფხალი.

კოქსსაჲ, კრეჲა; გაკრინჩხა, გაკრიჲა. გურ. ხუჲვა.

კუდბაწაჲ, ყურბელა (იხ. ყურბელა).

კუდრუცაჲ, ცხვრის ღუმის კუდი.

კუდურ, კუდა, უკუდო.

კული (ტული, ტუგნაჲ), ტუგია,

კუნზ, ხის სამფეხა სკამი.

კუნტაჲ, კუტი (პური).

კურკოჲ, კრკო.

კურკურაჲ, გვრიტი.

კურტ, კრუხი; კურტაბულაჲ, ДОМОСЪДЪ.

კუტი, წიწილებიანი კრუხი; (კრუტი, საბას ლექსიკ).

კუჲკუჲ, გუგული; კუჲკუჲ, გუგუ; ს. გაგუ; უ. კუჲ-

კუ, წ. დაკუჲ.

კანტაჲ, თვალის ფჩხილი.

კანტახ, კლდისა ანუ აწოწოლავებულ მთის მწვერვა-
კარმშტაკ, კვირისტავი. [ლი (კორტოხი?)

კან, კვიცი, კუიცი, კიცივი.

კუჭულაჲ, ყურიანი ლიტრა.

ლაგლაგ, უ. ლანგლენგ, წ. ლაკლაგ.

ლაღუჲ, ჩხვილთა საძილე ჭოჭინა.

ლამ, შლამი.

ლაჲლაჲ, საქოჭინე ნანინა.

ლაჰარეკ, ლაპარაკი; ლაპარეკობს.

ლარტაჲ, ნაკაფი კაკლის ხე საქერქედ.

ლასტ, ჩელტი, ლასტი წკნელისა.

ლაფოჩქინაჲ (ლოფოჩქინა), ლოკოკინა, მ. ფერწო,
ს. მჰყანც, გურ. ლოქორია.

ლაფინ, წაღა, უ. ლაფინ (იმერეთში ყველგან
ლაფინს ამბობენ)

ლაღოზ, მალლა და წვრილად აყრილი ხე (ლექსი-
კონში „ლაღოზა, წვრილი სარი“).

ლაჲ, ალალი (ფრინვ.).

ლაქლაჲ, «ფრაკის» მსგავსი საცმელი.

ლეღ, ლეღვი, მ. ლუღი, ს. ლუღ.

ლეჩაქ, წ. ლეჩაქ.

ლეღი, საამური ღიღინი (საბას ლექსიკ. „ლიღია,
ჩხვილთა მიერ ლამაზი).

ლეღლი, ლიცლიცი (შეადარე. სვან. „ლიც“, წყალი).

ლოგან, кроватъ (ნახე საბას ლექსიკ.); ფართალ,
ლოგინი.

ლულეკან, ლულეინი, лейка.

ჭამბაღ, დამაკებულს მუცელი რომ შეეტყობა.

მარაზ, ფოჩებ დაყოლებული წვრილი თოკი

მარყესნაჲ, მარჯვენა, მ. მარძგვანი, ს. ლარსგვან.

მაახეაქა, მოიხვეტა, უცბად გაიქც-გადიკარგა.

მასკან, მასკვან, მერმე.

მასკუღაჲ, ვარსკვლავი, მასკვლავი.

მაღაჲ (მოჲ), მოდი; წაჲ, წადი.

მაჩქატეღაჲ, ლამურა (საბას ლექსიკ. მაჩქათელი),
გურ. მელამია.

მაჭკეკაღ, მაჭანკალი.

მეკეღა, მოედო (зацѣпился); მეეგდა, მოეთრია.

მეზეაბეღ, მეზობელი (ეზეაჲ, ეზო); ს. მეზბეაღ

მეზეაღ, მოზვერი, ს. მეზ, მრავლობ. მოზარ.

მელაკუღა, რქაწითელი (ყურძ.).

მემზანაგობაჲ, ქორწილის წინალამის ვახშმობა ნეფიონის უახლოეს ნათესავებისა (სიტყვიდგან მზა, მზაყოფნა).

მემზანაგეჲ, მემზანაგობის სამახარობლოდ სადედლოფლოსას გაგზავნილი კაცი.

მენაჲ, горшечный чанъ, ქოცო რომ შუა წელამდე
მენაკ, ვენახი. *) [იყოს ამოყვანილი.

*) ვაზის სამშობლოდ მეცნიერებს მიაჩნიათ საქართველო (იხ. აღფ. დეკანდოლის „Мѣстопронх. воздѣлываемыхъ растений“, გვ. 191—193). ვენახ-ღვინის სახელი ჩვენ-

მეფლან, მეტის-მეტად შავი, მრუმი.

მერანდო, მოწითანო ყურძენი.

მერახუჯა, საშემოდგომო სხალი.

მეროკ, რა ვიცი, რა ვთქვა.

მილო, ლამაზო, მოხდენილო (ალერსი კატისადმი).

მინ, ვინ, მ. მინ; მინაა? ვინ არი; მინამ, ვინმე; არც-
მინამ, არავინ.

მიწრო, ვიწრო, მიწრო, იწრო.

მისიკიკებს, მიიზლაზნება, ПЛЕТЕТСЯ.

მოკ, მოკვდი; მოვკ, მოჰკ, მოკლო (მოვკვდი, მოჰკვ-
დი, მოკვდა).

მოხ, მო, მოდი; წა, წა, წადი; მივ, მიდის, მივა
(ლს), მეგრ. მეურს; მოხიდეи, მოხვიდე, მოხვი-
დედ

შიაცა და ბევრგან სხვაგანაც თითქმის ერთი და იგივეა: vinum (ლათ.) oinos (ბერძ.), vigne (ფრანგ.), вино, виноградникъ და სხ. ჩვენში „ღ“ ხან ემატება სიტყვებს, ხან აკლდება: ვაჭარი—ღვაჭარი (ხევსურ.)—ღვაჭარ (სვანურ.), ვაჟი—ღვაჟი (ხევს.)—ღვაჟ (სვ.), ლევა—ღლევა (ხევს.), მეტი—ღმეტი (კაკელ), ღღენღელი—ღღენღელი (ხევს.), ასვლა—აღსვლა, ადგომა—აღდგომა, მიაღწია—მიაწია და სხ. და ამიტომაც, საფიქრებელია, რომ უძველეს დროს ან „ღვინო“ (მეგ. ღვინი, სვ. ღვინალ, ღვინელ, კაკელ. ღღენღ) ითქმოდა ვინო-ღ და ან „ვენახი“ ღვენახ-ად (მეგრ. ბინეხი), და ამ შემთხვევაში ეს სიტყვა უნდა წარმოებულყო ასრე: ღვინეხი—ღვენახი—ვენახი—მენაკ.

მოთალა, ჩამოსთვალა; ჩათოლ, ჩათვალე; ჩათლათ
(ПО СКЛАДАМЪ) წაიკითხ.

მოყამებულ, მომწიფებულა.

მოსადრჯა, სატანისამოსო ნაჭრის გამოუჭრელად ტან-
ზედ დაზმანება (სადარი, მოსადარი, შესადარი).

მოსადრჯება, პირქვე დამხოზა ქვაბისა და მისთანათა;
მოასარქლა, გადმოაბრუნა სავსე ქვაბი ან სხვა
ჭურჭელი; (მოსარქლება სიტყვიდგან სარქველი).

მოფეხვჯა, გამოდარება; მოიფეხა, გამოიდარა; ს.
მაფხე.

მოღება, მოტანა, მ. მოღალა.

მძაღლი, ბრიალი; თოლებ დაუმრიალა

მუგუზ, მუგუზალი, ს. მუღვაზ, გურ. ნუგუზალი.

მურ, მური, ახალ გამოსული პარკის ქია.

მუსაჲ, უ. მაკნახოდ, წ. მუკ.

ნამ, ნამი, უ. ნამ, წ. ნამ.

ნაჲ, ნავი, მ. ნიში, ს. ნავ, უ. ნავ, წ. ნავ.

ნახაჲ, ნენა (დედა), ლეკ. ნინო.

ნაუღელ, ნალველი, ს. ნანღველ.

ნაუკლავ, მოკლულ ნადირის თავ-ყელ-კისერი მისის
მკვლელის წილად.

ნაწიკ, დაკვნიწებული ბრინჯი; წიკვა, კვნიწება; კუარცხ
დაიწიკა, კვერცხი ნაკრავია; წიკა, ჩიკა.

ნელაჲ, ჯიში ხეხილთა, რომლის ნაყოფი გვიან მწიფ-
დება; ადრეულაჲ, ნელაზედ ადრეული, მაგ. შვინ-

დი ზოგია ნელა, ზოგი ადრეულა, აგრეთვე ად-
ნეპერ, ქაფი, პერი. [რეულა თხილი და სხ.

ნეურგ (მეურგ), მორგვი.

ნეუს, ნესვი.

ნეტა, ნეტავი, ნეტარ; მ. ნოტე, ს. ნატლავ [კიჭი.

ნიგურ, ნიორი, ს. ნივრა; ნიგრიკიჭ, ნივრის კბილი,

ნიკნიკა, კიკნია; ნიკაპ დაუყენებლად მოლაპარაკე.

ნინამაჟ, ძროხა (საალერსო სიტყვა).

ნიღნიღაჟ, ჯუჯღუნა.

ნოტქეში, წელის ტკაცუნება, ტკანტი.

ნომაჟ, ამო, ამოდი; ჩაჟ, ჩადი.

ნოსხაჟ, ბარაქალა, ვაშა.

პანკლან, წვირიანი, პანკელიანი.

პანჟაჟ, მ. ბაბუ, ს. ბაბა, უ. ქალ-ბაბა, წ. ბაბა — დედე.

პატა, ცოტა; პატპატა, ცოტ-ცოტა;

პატრაჟ, პატარა,

პაშტაჟ, პაშტაი, საკმაო. (იხ. რუსთავ.)

პირ, პირისახე; ყბაჟ, პირი.

პირანდ, აღმა წასვლა; თავქეჟ, ქვემოთკენ წასვლა.

პირყუა, დაჩლოუნგებული (პირი ყუად ქცეული),

პიწიწაჟ, პაწაწა; პიწწაჟ, პაწია.

პუწიკა (პუწია), პაწია ხბო (საალერსო სიტყვა).

ჟაგი, ჯერჯი, ჯაგი; ცახის ცოცხი.

ჟანგო, ვითარცა: ქა ჯან ანუ ქა (გო შემოკლ. გოგო).

ჟეკეჟ, მთავე.

ჟეკანაჟ, მთაუნა.

ჟენგრაჟ, დაბერებული სვია.

ჟერგაჟ, მწკრივი, რიგი, კვალი; ჟერგა-ჟერგა, რიგ-რიგად; „ჟერგა-ჟერგა ბალებო, ლამაზ-ლამაზ ქალებო“. *)

ჟინაჟ, ზემო სართულის „ბალკონი“ (აღბად სიტყვიდგან ზენა, მეგრ. ჟინი, სვ. ჟიბავ).

ჟინჭარ, ჰინჭარი, მ. ჰუჭელი, ს. მერხელ.

ჟიჟნაჟ, დაბეჟილი, ძვალ-რბილ გასწორებული.

ჟიდ, მჯილი.

ჟორ, ჯვარი; ჟორ გაჰრაჟ, ჯვარის წერა.

ჟრილ, ქვაბი რომ ვერ იტევდეს მოსახარშ რასმე.

ჟულ, რჯული, სჯული (თუმცა-ღა ამბობენ ურჟულო და არა უჟულო).

ჟუნკაჟ, ჟონა.

ჟანტაჟ, სურდო.

ჟატ, ფურთხი, მ. ფურტინა, სვ. ნაშყ; შეაჟატა, შეაფურთხა (დუჟი?)

რახე (თ), რათ, რისთვის. [გეუბნება.

რახმ, რამე; მა რახსა, მაშ რა არი; რას გეზნება, რას

რინკ, უღელი ძაღლთათვის რომ ვენახში ვერ შევიდნენ; დარინკა, უღელი დაჰკიდა, (რიკი?).

რიწყ, სარჩო-საბადებელი; რიწყს გაგიწყვეტ, ლუკმას

რეყინ, კამეჩის ყროყინი. [მოგისპობ.

*) ჩარიგებულო ბლებო
ლამაზ-ლამაზ ქალებო.

რეგულარა (ჰუგუარა), როგორ არა (რეგულარ არა).

სა (სადა), მ. სო, სოდე; სა არისა, სად არის.

საბზუქე, საბზევე.

საგრილოე, ქოლოგა (თათრ.)

საკაზიროე, დასასაქმებელი ყმაწვილი ან კაცი; დაპ-
ვაზირა, შეუკვეთა; დავაზირებული, შეკვეთილი.

საზაზ, დასტამალი.

საზუქე, სარძევე თახჩა.

სათოლე, სათვალე, მ. სათოლე, ს. სათალ.

საიკალ, ბოძკინტი, подпора.

საკან, დიდი კიდობანი, ბეღელი.

საკეკე, საკენკი; საკეკი-ქარ, შაკიკი.

საკეცხ, კვესი; კეცხება, კვესება.

საკუწელ, სქელი ფიცარი, ხორცის დასაკეპ-დასანაყად.

საკმელ, საკმეველი, მ. ოკუმეფუ, ს. საკმელ.

საკუნზურ, მწვადებ აგებულ შამფურის დასაფიცხებე-
ლი სასთაული.

სალოკ, კლდიდგან მჟონავი მთის წყარო, მონადი-
რეთაგან დამლაშებული ნადირთა სალოკად.

სამაჩვან, სამაროვანი, სასათლაო.

სამხტოე, ზვარაკი, საღმთო.

სანაუელ, ავანგდასტა (სპარს.)

სასელაჲ, სახლის გარეშემო წვიმის სადენი მცირე თხ-

სართხამ, ტყავების გასართხმელი ჭიგოები. [რილი.

სასტულ, სასთაული, ბალიში (სპარს.).

საფუარ, ხაში. მ. საფარი, ს. საფუარ.

საუორქელ, საყვარელი.

სეძრად, სერა.

სეულ, შრატო.

სეუკელ (სეველ), სველი, სოველი,

სიზე, სიძე, მ. სინჯა, ს. ჩიჟე.

სამარტელ, ზღმარტლი.

საპ, სარქველი; სიპიქუაჲ, სარქველის ქვა.

სართ, სერი მთისა.

სლანკ (წლანკ), თხელ-თხელი წვენი.

სლუკ, სვლიკი, проворный.

სმინდ, სიმინდი.

სონილ, სანელებელი.

სტეუნა, სტვენა, წ. სეათ.

[გელოზი.

სუფისამღებელ, მომაკვდავის სულის მიმღებელი ან-

სუფუჟრ, აღაპი, ორმოცის წირვა (სულის პური).

სუნაკ, მსუნავი.

სურსაღაჲ, სირსველა.

სხალ, მსხალი, მ. სხული, ს. იცხ, წ. ჯიხა.

სხოჲ, სხვა, სხუა.

სხოჲღაჲ, სხვირპლი, сыпь.

ტაბლაჲ, მკვდრის კერძი.

ტაბლაზაჲ, ახალი მკვდრისა ანუ ძველთა მოსახსენე-

ტაღახაჲ, ელენთა.

[ბელი აღაპი.

ტანაჲ, ხბო (რუსთავ. „ტანა — ჯორი“).

ტანკეტ (ტანკიჰ), მცირე კალათა.

ტანსომოზ, ტანისამოსი; ფეხსომოზ, ფეხსამოსი.

ტარბჯე, აპოხტი მსხვილი ნაწლევისა.

ტარ, თითისტარი.

ტატაჲ, დიდი ტორი, მ. ტუკი, ს. ფაუ.

ტელაჲ, ნაჟიჟ.

ტესხაჲ, ატყდომა; ნუ მეტეხები, ნუ მიტყდები, ნუ

ტესხაჲ, ტყეპა; დამტესა, გამტყიპა. [მყევი.

ტიკაჲ (წიკაჲ), წიწილა (საალერსო სიტყვაა.)

ტიკა-ტიკა, წია-წია.

ტისაჲ, კრიალოსანი ჩამიჩისა, ხრიალა ნიგეზისა. და-
ტიხა, ტიხები ასხა.

ტისრი, მეტად მაგარი მიწა; ქუატიხრ, ქვატიხრი.

ტიკეჲ, მტკაველი, მ. ტკუ.

ტიესუჲ (ტიკეფუ), პირისპირამდის ჭედით ამოვსება.

ტოლ, წყებანი საჭიეში პარკის კიათათვის. ტოლტო-
ტომაჲ (ჩომაჲ), ჩომბახი. [ლი, წყება-წყება.

ტონი; რა ტონის კაცია, რაფერ ჩაცმულობის კაცია;
შავ ტონიანი კაცი და სხ.

ტორახუტ, კამა.

ტრჲ, ტრედი, მ. ტორონჯი, ს. მუგვ (გვრიტი).

ტრიაჲ, გრძელკუდა (უდუმო) ცხვარი.

ტურაჲ იხეაბ, მზიურად რომ წვიმს.

ტყელ, ბრტყელი;

ტყეჲ, უ. ჭალაგ, წ. ჭალაგ.

ტან, ტვინი. ს. თველ.

ულაჲჲ, შესაბმელი საქონელი.

უმბილ-უმარილოჲ, უგბილი.

უმზრახლობაჲ, წითელი პარასკევი (ვინც ამ დღეს დი-
ლით ადრე ადგება და უმძრახად ქლიავის ხის
ქერქს უკბენს, მას მისი ნაყოფი კბილს ველარ
მოსჭრისო).

უჭწან, ცოლ-ქმრობის გემოს გაუღებელი ადამიანი,
ქალწული.

უღელ, მ. უღუ, ს. უღვა, უ. ოყ, წ. ოქჰ.

უზულ, ავადმყოფს რომ ნაწყენი გამოაყრის.

უცან, ძაღლის საწამლაღი (მცენ).

ფათალოჲ, სურო (საბას ლექსიკ: „ელიანდრე, სუ-
ფათათურ, ხელთათმანი. [რო, ფათალო*]).

ფაღ, საბუდარი კვერცხი.

ფაღასაჲ, კაბაგრძელკალთიანი; ფალასაჲ, ფრთებ ჩამო-
ყრილი; დაფალასებული, ავადმყოფობისა გამო
ფრთებ-ჩამოყრილი ფრინველი.

ფანკაცაჲ, ГИГАНТЬ.

ფაროჲ, ფთილა.

ფასაღლიჲ, БЛИНЫ.

ფაფანსაღაჲ (ფაფაჟყალაჲ), ფლავი რომ ძირს—ნაფ-
ხეკას გაიკეთებს.

ფაფაწაჲ, ძღარბი; ალბად სიტყვიდგან ფაჟ (ფაფაჟ) და
წაჲ (წადი). საბას ლექსიკ. „ფაჟთა, თავზე და-
სახურავი“).

„ფაფახნი ყირ არ მიჭრის“, არა მჯერა.

ფაჟლაჲ, ლობიო, ბაკლა, უ. ფახლა, წ. ბაყალი.

ფაჟ, ფაშვი, ს. ფაშარ.

ფაცუღიჭ, неряха.

ფეატ, ფეტვი, ს. ფატვ, წ. ღიკ.

ფეკუგეგომელ, офиціантъ.

ფიც, ფიცი, ფუცი; მ. ფუჩი.

ფლაკ, უ. ფლავ, წ. ფლავ.

ფორ, ობი; დაფორება, დაობება.

ფარტ, ფილტვი, ფირტვი, მ. ფიფვი ს. პერშვა.

ფუსტუე, ფუნჩულა.

ფუჩ, ფუჭი. გაფუჩებულ, გაფუჭებული.

ფშუნკა, ფშვინვა.

ქათამ, მ. ქათომი, ს. ქათალ, უ. კოკოწ, წ. კატემ.

ქაჲ, რქა; მ. ქა, ს. ქარახს; ქებ გემეება, რქები გა-
ქამარ, წ. ქამერ. [მოება.

ქალმან, ქალამანი, უ. ქალამ.

ქარაცხორ, (საბას ლექსიკ: «ქარა, უყურო ცხვარი»).

ქარსაკ, თავ-ქარიანი, несосредоточенный.

ქექეაი, ღორის მსუქანი ტყავი.

ქერეჭაჲ, სქელ-მოყომრალი კანიანი ნესვი, ქერეჭ-
მარიამქიისა და მისთანათა ზემო ფრთები.

ქითილაჲ, ფურცლის პატარა ტოტები.

ქიხინხოჲ, ჯიბლიბო, მ. ქუჩუჩი, ს. ბინბილ, უ. ბიბიკ.

ქოკქოკ, (თამაშობაჲ; ვისიმე ფაფახს მოთამაშენი წინ
წაიგდებენ და ფეხის ამოკვრით შორს აგდებენ).

ქომბაჲ, ცხელ ნაცრის ქვეშ გამოცხობილი პური
(შეადარე მეგრულს ქობალი, პური).

ქომოჲთი, ქვემოთი (ქვემოღვან).

ქომქომ, ქვემო მხრიდგან.

ქონდრეკაც, ქონდრის კაცი.

ქულბაჲ, დიდი ქურა.

ქუყოჲ, (საქუსალი?).

ქურმუხი საყდრამა, ქურმუხის საყდარის მადლმა (ფი-

ქურუხ, პირქუში, УГРЮМЫЙ. [ცილია].

ქუქურდ, გოგირდი.

ქუშუპაჲ, სკუპი; გურ. წკვერტა, მ. წკაპი, ს. ლი-

ქუჩუ, ძაღლის დასაშოშმინებელი ძახილი. [სკენე.

ღამეჲ, ღამე, წ. ჰხამ.

ღაჭოჲ, ხაჭო.

ღდეჲ, მღვდელი, მღდელი, მ. პაპა, ს. პაპ, ბაპ, ჩა-

ღერობაჲ, მღერა. [ჩნურ. მოძღურ.

ღირღნა, ღრღნა.

ღმერთ, მ. ღორონთი, ლაზურ. ღომორთი, ს. ღერბეთ,

ღერმეთ, წ. ღინიშ, თავასარ. ღუცარ, ოსურ.

ხუცაჲ, ჩაჩ. დელი.

ღმერთმა, ღმერთმანი (და ასრევე ფიცილი: ზისმა)

(მზისმანი *).

ღმეტ, გარდა; იმი ღმეტ, იმის გარდა.

ღინჭიღოჲ, ღვინჭილა.

ღღიჯანწ, სუსტი და წვრილად ტან-აყრილი.

*) თქმა: „თამარის მზემა“, „შენმა მზემა“ და სხ. ალბად ნაშთია იმ დროისა, როდესაც ქართლ-ოსიანნი თავყანს სცემდნენ მზეს.

ღუღ, წვრილ-კბილა ნამგალი. (ღუღაძე)

ღურბელ, ღრუბელი.

ყაზყაზი, ურის ყვავი.

ყაღაღ, ქოლოკი.

ყაღაღან, (საბას ლექსიკ. „ყაღაღან, უგვარო, მაღალი და სუსტი“).

ყახაყ, ცხვრის ლორი.

ყელ, ყელი, ს. ყია, უ. ყოყ.

ყინტორაჲ, (მცენ.); გაყინტრა, ერთი მოსმით გადაყლელაჲ, ბრტყენა, ს. ლი-ბანტყორი. [კათა.

ყოკ, ყვავი, მ. კვარია, ს. ღვამალ, უ. ღაღანა,

ყოკშენა (ზღაპრებში), ყვანჩალია.

ყოკიჭყანტაჲ, ყვითელ ყვავილებიანი ბალახი.

ყოჩაჲ, ისვრიმი.

ყოყოჲ, მაღალ-მაღალი და ყელყელა კაცი.

ყოროლ (ყრალ), მყრალი, ს. ყრალ; ააყროლა, აამზორა, აამყრალა (აამზორა სიტყვიდგან მზოველსუჲ, კოხუნჯი. [რი).

ყორყოტ, წერო, ღერღეტი.

ყურ, ყური, წახ. კპრი.

ყურბელაჲ, ბოსტანა.

ყაყ, ღრმად მოხუცი კაცი (დაცინვის კილოის სიტყვანგლა, არეულ-დარეულად მითიბე-მოთიბვა. [ყვაა). შახ, შაბი.

შაჩანდელ, შარშანდელი; შარს, შარშან.

შაშ, შაშვი, უ. ქაქი.

შეუკ, საზამთრო ნესვისა და მისთანათა მიწაზე გრძლად
გართხმული ღერო.

შეუნიერ, შვენიერი.

შეუ, შედი; შომოჲ, შემოდი.

შეუღ (შეუტან), შეიტანე.

შეუტანგ, შანთრანქი.

შეუნეკა, დაფარულის მიხვედრა; შეგაცნივ, ნაძლევი
მოგიგე, „აიდოსტ“.

შეუდობით, შევიდობით, ს. შევიდებდ.

შეუბი, წრე ქსოვაში (ნახე საბას ლექსიკ.)

შეუტრიკ, ცუნცრუკა.

შეუშაჲ, შეუშა; მ. დიშქა, ს. ზექ, უ. უშ, წ. ოს.

შეუდაწლ, შევიდანწლი.

შეუღ, შევილი, ე. ი. მხოლოდ ვაჟი: ორ შეუღ მყავ,
ორი ვაჟი მყავს; ორ ქალ მყავ, ორი ქალიშვი-

შეუნდ, შეინდი; შეუნდრიან, შეინდნარი. [ლი მყავს.

შეუფრახაჲ, ცეკვა (საბას ლექსიკ. შეუშპარი).

ჩაჲ, ჩადი; ჩომოჲ, ჩამო (-დი).

ჩაღღუჲ, ცელი, ს. მერჩილ.

ჩაწჩაჲ, ჩარსავი.

ჩაფარ, ყავრის ლასტი.

ჩად, გვიმრა, ჩადუნა.

ჩაჲკუსკუსა, მწყაზრად და საყვარლად მოიუბნა; ჩა-
კუსკუსება, держать увлекательную рѣчь. (შეად-
ფშაურ-ხევსურულს „მეკუსება“).

ჩაწუნცება, ჩაცუცქება

ჩაქულ, ფურცლის დაბალი ხე.

ჩაღარღანა, არხზედ გაკეთებული ჩახრიალა.

ჩაჭბაკანი, პატარძალის ოჯახის წილი გაგზავნილი ნეფისაკან.

ჩაჭკრა, მოულოდნელად რამე წილად ჰხვდა. ჩავკარ, ბედმა გამილიმა და წილად მხვდა რამე.

ჩაღაკ, ჩლაღი, უერბოვო ფლაღი.

ჩინკერ, გამოწურული და გამომშრალი ხორცი და მისთანანი. [ხვრეტა.

ჩორკ, წვრილი და გრძელი ცული; ჩორკნა, ჩორკით ჩომბხეთქულ, მეწყერ წამოსული ადგილი მთისა.

ჩუჰეჟ, კიპი, ჩუბუტო (ნახე საბას ლექსიკ.)

ჩულურ, ჩავარდნილი ადგილი (ჩულურეთი).

ჩუნაყ, ჩინჩაყვი.

ჩხა, კაჩხა, ЧХА.

ჩხაღ, ფრჩხილი, მ. ბირცხა, სვ. ცხა.

ჩხანკ, ჩხიკვი.

ცაჟ, ცა, ს. დეც.

ცარის, ელამი.

ციცაჟ, მშიშარა, გაუბედავი.

ცან, ცვილი, წმინდა სანთელი.

ცხენიმგელ, ცხენის გველი (ფერით წითელია და მეტად შხამიანი).

წაბლ, მ. კუბური, უ. წაბულ, წ. წაბულ.

წაგიღ, მოგიგე, დაგძლიე.

წაღღ, მ. ბურჭული, ს. წაღღ, უ. კიროპ, წ. კიროპ.

წაპრ (ზაბრ), ძაბრი.

წარაბაკანაჲ, ლობემძვრალა ჩიტო. საბა სწერს: „წრა-
პაკანი ყოველთა სირთა უმცირესია“.

წაფა, წევა, გაწევა; გაწაფული, გაქიმული. (მოწაფე?)

წაღან, წელან; წაღანდელ, წელანდელი

წელ, წელიწადი, მ. წანა, ს. ზა, უ. უსენ, წ. სელ.

წელაჲ, წველა (მაწონი); სწელავეს, სწველის.

წეარ, მწვერვალი; წეარ, წვერი, ს. ვარე (და აქედ-
გან ვარსიმი, დალაქი).

წეხეული, წუხელ, წ. მიქახტა, მწუხრი.

წიგაპ-წიგი (ქუქუ!), ჯუჯუ!

წიგანა-ბალახ, შირაქის ბალახი. [წილებად.

წიგაწიგა, ხე რომ ადვილად გაიპატრება მრავალ ნა-

წილკა; კიტრ დაწილა, რაც კიტრი იყო დიდწვრი-

ლიანად მოკრიფაო; წილ, ახლად გამობმული

წიგოჲ (ციკან), თიკანი, ციკანი, წახ. წეჭ. [კიტრი.

წინდაჲ, უ. წინდაკ, წ. წინდა.

წინკერ, კენწერო-კინწირო; წინკერენა (ზღაპრებში),

ფრინველი, კენწერ-კენწერ მიმომფრინავი.

წინტუ-ტუ, (ფრინ.)

წიპლანკ, მეტად წვრილი, წერწეტი.

წიწილაჲ, კოწოლი, დალალი, კავები, მაწაკი, (წიწილს

ქუქულს ეძახიან).

წკინკა, ბრწყინვა, მ. წკინუა, ს. კხრი (შეად. კრია-

წკლინტ, სკინტლი. [ლა).

წკლუნტ, აბრეშუმის ქვის განაველი.

წიპართლ, წიპურტი.

წნება, გრება წნელისა, ვაზისა და მისთანათა, საქმედ
დაწნისა, საქმე გააბრუნდა, სიმართლის გზილამ
წოდ, მწვადი, ლეკურ. წოდ. [გადიყვანა.

წოკეჲ, მწვავე.

წუმპალ, დიდი წვეთი.

წუმწუმაჲ, ალთათა (თათრ.).

წამაჲ, წვიმა, მ. კვიმა, ს. უჩხა. (ს. ლექს. „ისხარი,
წაწლასტ, წოწოლა. [ჩქარი წვიმა“).

წეილ, რწყილი, მ. წყირი, ს. ზისქ.

ჭანკა, ლეკთა აზნაური.

ჭიმ, მიწა ბალახიანათ აჭრილი ბართა, дернъ.

ჭირჭიმა, მაჟალო, პანტა.

ჭიუჭიუჲ, ყიჭყიჭა.

ჭიჭნაგურ, ძეხვი-აპოხტი.

ჭიჭნაური, (საბას ლექსიკ: აბრეშუმი (სპარს.)

ჭკილ, ჩლიქი, ქლიკი, მ. ჩირქი, ს. ჩილქ.

ჭლიკ-ჭლივი, ქიკქიკი მერცხლისა და მისთანათა.

ჭრეჲ, მჭრელი.

ჭრტკლ, მჭვართლი.

ჭრლ, მჭვალი.

ჭროხ, ქროლა.

ჭულუკ, ცელიქი.

ჭურმაჭურჭურ, წვრილმანი და ჯოღლო-მოღლო ხალხი.

ხარტკა, ქვევრის გარეცხვა, ვიდრე გაწითლდებოდეს.

ხახ, მ. ხარხვი, ს. ხახვ.

სახრაჲ, სარკმელი.

საჭკაჲლ, საეკლე ორთითი.

სეჲ, ხე; მ. ჯა, ს. ზექ, მეგამ.

სიეხიეოზს, ვაჲნაჲრობით სცხოვროზს.

სოჲ, ხეავი, მ. ხვე, ს. ლუ-ზვერ.

სრაჲლ, ფურცლის (ჩაქულის) სხვილი ტოტები (ნახე
სუჲლ, ხვალე. [საბას ლექსიკ.]

სუთულ, სუთი ხელეური.

კალეზაჲ, სრაკვა; მოკალეზულ ქათამ, მოხრაკული ქა-
თამი (საბას ლექსიკ. „კალვა, მარცვალთ შეწ-
ვა;“ დაამხალა, დასწვა-დასდავა, მწვავედ სცე-
კარზაზაჲ, გარეული მტრედი. [მა.

კარბი, მ. ხოჯი, ს. კან.

კაჲკაჲფი, ძლიერი დულილი.

კეკ, ხევი, უ. ხე (წყალი), წ. ჰქან.

კელეჲლ, ხელეური.

კელმანდიჲლ, მანდილი, ს. კისმანდ.

კემწიჲფე, მ. ხენწიჲფე, ს. კელწიჲფ *)

კერკაჲლ, ხირხალი.

კინცვა, შეკინცვა, მქიდროდ ჯდომა ადამიანთა.

კმოზაჲ, ს. მანგა, მXO.

კნა, ხენა, მ. ხონუა, ს. ლი-კნი.

*) ხელს მეგრულად ჰქვიან ხე და ამიტომაც ხან ითქმის
ხე-მწიჲფე და ხან ხელ მწიჲფე.

კნულ, ხნული (ნახნავი), მ. ნახონა, ს. ლიკან *)
კოცა, ხოცვა, ს. ლი-კცე.

კრულ, მხურვალი.

ჭახა, აბა; ს. იალო, უ. ბელა.

ჭადლ, ადვილი.

*) მაქს მიულერი სწერს (Наука о мысли, გვ. 309—310): „ფესვი *khan* ნიშნავს თხრა-ბარვ.-ს, და ფარგალი მისის მნიშვნელობისა იზომება ცნებებით: თხრა-ბარვა, წყლა, ოხრება-შეკვრა, ბარი, თავი, ორმო, ჭა, ცა, არა რა. *khan* გამეორებული ფესვია და *kh* თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო *sk*. ფესვი *skan* არ ყოფილა სანსკრიტულში, ხოლო *kshan*, რომელიც მისი მაგიერია, ნიშნავს წყლას, წყენინებას; ამავე დროს ფესვი *kha* (*ska*) ეკავშირება *skan*-ს, რომელიც ნიშნავს ჭრას.

„ახლა თუ ავიღებთ ფესვს *khan* არა მხოლოდ თხრის, ე. ი. ჭრის, ნიადაგის კვეთის მნიშვნელობით, არამედ საზოგადოდ ჭრა-კვეთის მნიშვნელობით, მაშინ შეკვეცლება ავხსნათ მისგან წარმოებული სიტყვებიც:

1) მოქმედის აღმნიშვნელი სიტყვები: *khana*, *khanaka* (მთხრელი, ქურდი, თავი, თხუნელი, ულაყი ცხენი, *canalis*, (*cuniculus*), *khani*, *khanitar*, *akhou* (თხუნელი, თავი, ღორი, ქურდი).

2) მოქმედების აღმნიშვნელი: *khanana*, *khati*.

3) იარაღისა: *khanayitri* (ბარი), *khanitra* (გრდემლი), *khatra*.

4) შედეგი მოქმედებისა: *khana* (ორმო), *khani* (ქანი), *khata* (ორმო, ჭა), *კეტოს*, *კეტოის*, *სკატა* (ქვაბი), *kha* (ჭა, წყარო), *kha* (სიღრმე, ორთქლი, ვთერი, არაზაობა).

5) დათხრილი ადგილი: *khana*“.

ჭაქსა (რახსა), რა არი.

ჭაჭაკ, აკაკი (მცენ),

ჭაჩიჩაჲ, აჩიჩი, კავი

ჭე, ებე; ჰეგ, ეგ. ჰემგამ, ე მაგან.

ჭემენია (რემენია), რომელია.

ჭიშ! ხარის გასარეკი ხმა.

ჭერ, იარე.

ჭოჭა! ჰოო-ჰო!

ჭომობს, ისწრაფის გზა გაიკაფოს, იბრძვის.

ჭელაჲ, ელვა; მ. ვალუა, ს. ლიჭლალი.

მიულოერის თქმით, თავდაპირველად ყოფილა 121 ფესვი და ამათგან, ზემო მოყვანილ სახით, გამდიდრებულა ენა.

ამავე კანონის მიხედვით, ალბად, ჩვენებური ხენა-დამ წარმოებულან:

ა) სიტყვანი, აღმნიშვნელნი მომქმედთა: მხუნელი (კაკ-ელისენში: კნელ), თ-ხუნელი, კარი, მეგრ. ხოჯი, სვ. კან.

ბ) სიტყვანი სამოქმედონი: კნა, ხნვა (ხუნა), მეგ. ხონუა, სვ. ლი-კნი;

გ) სიტყვანი საიარაღონი: სახნისი, მეგრ. კინა-ხონა, სვ. ლენციშ (ლენწვიშ); (ალბად ერ-ქუანი-ც, ოქოქაც და აჩე ჩაც წარმოსდგა სიტყვებიდამ ქეჭვა, აჩეჩვა).

დ) სიტყვანი, აღმნიშვნელნი შედეგისა: ხნარცი (კნარცი),

ე) სიტყვანი, აღმნიშვნელნი აღგილისა: საკნავი (ნახნავი), ხნული, მეგრ. ნახონა, სვ. ლი-კან (კაკ-ელისენში მოკან-
მოხანი).

კაკ-ელისნურად. მეგრულად. სვანურად. ულურად. ლლილურად. ყუბაჩურად. წახურულად.
(ინგუშურად)

ერ, ერთ, [ცალ	ართი	ეშრუ	სა	ცა	სა	სა
ორ	ჟირი	ჰერი (ჰერი)	პა	ში	კვე	ყუბლე
სამ	სუმი.	სემი	ხიბ	კოჰ	ყებ	ხეაბლე
ოთხ	ოთხი.	ვოშთხე	ბიბ	დიჰ	ოლ	ეაყებლე
ხუთ	ხუთი	ვოხვიშდ	კო	ფხიჰ	ხუ	კობლე
ეაქს	ამშვი	უსგვა	უკ	ჰელხ	ექ	ჰიხიბლე
შად	შქვითი	იშგვიდ	ვულ	ვორ	ვე	ილიბლე
რუაჲ	რუო, ბრუო	არა	მულ	ბარ	კა	მოლიბლე
ცხრაჲ	ჩხორო	ჩხარა	ვუჲ	ის	უქუნ	ჰაქუბლე
ათ	ვითი	იეშდ (ჰეშდ)	ვიწ	ით	ვიწ	ჰიწიბლე
თერთმეტ	ვითართი	იეშდესხვი	საწე		ვიწნუსა	ჰიწნუსაბ
თორმეტ	ვითოჟირი	ჰეშდერვი	პაწე		ვიწნუკვა	ჰიწნუყაბ
ცამმეტ	ვითოსუმი	ჰეშდსემი	ხიბეწე			ჰიწიქებე
თოთხმეტ	ვითანთხი	ჰეშდვოშთხე	ბიპეწე			ჰიწიეყვაბ
ხუთმეტ	ვითოხუთი	ჰეშდვოხვიშდ	კოწე			ჰიწუხაბბ

თეუქსმეტ	ვითოამშივი	ჰეშდუსგვა	უაწე			ჰიწიხაბ
შადმეტ	ვითოშქვითი	ჰეშდიშგვიდ	ვულწე			ჰიწიგაბ
რუამმეტ	ვითორუო	ჰეშდარა	მულწე			ჰიწუმა- [ლებ
ცხრამმეტ	ვითოჩხორო	ჰეშდჩხარა	ვუჲწე			ჰიწიჰაქაბ
ოც	ეჩი	ჰერვეშდ	ყა	ტყჰ	ლა	ყააბლე.
ოცი და ერთ	ეჩილოართი		საყოლა		ლანუსა	ყაასაბ
ოცი და ათ	ეჩილოავითი	სემეშდ	საყოვიწ	ტყეით	ყებწალ	ქებწაჲ
ორმოც	ჟაარნეჩი	ვოშთხვეშდ	პაყო		ოლწალ	ეუყწაჲ
ორმოცი და	ჟაარნეჩილო-	ვოხვიშ-	პაყოვიწ		ხუწალ	ხოწალ
	[ათ [ვითი	[დეშდ				
სამოცი	სუმანეჩი	უსგვააშდ	ხიბყო		ექწალ	ჰიხწალ
სამოცი	დასუმანეჩი დო	იშგვდაშდ	ხიბყოვიწ		ვეწალ	ჰილწალ
	[ათ [ვითი,					
ოთხმოც	ოთხონეჩი	არააშდ	ბიპყო		კაწალ	მოოლოწალ
ოთხმოცი და	ოთხონეჩი	ჩხარააშდ	ბიპყოვიწ		აქუმწალ	ჰაქალ
	[ათ [დო ვითი					
ას	ოში	აშირ	ბაშ	ბეეპ	დაშ	ვაშ
ათას (მინ)	ანთასი	ათას	ჰაზარ	ითბაე	აზი	ააზირ